

Міністерство освіти і науки України
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І ЗВ'ЯЗКУ
Факультет бізнесу та соціальних комунікацій
Кафедра економіки та цифрового бізнесу

Орлов В.М., Князева О.А., Толкачова Г.В.

ВСТУП ДО ФАХУ

Навчальний посібник
для здобувачів освітнього рівня «бакалавр»
за спеціальністю 051 – Економіка

ОДЕСА – 2022

Рецензент – д.е.н., проф. кафедри публічного управління та адміністрування **Стрій Л.О.**

Орлов В.М., Князева О.А., Толкачова Г.В. Вступ до фаху: навч. посіб. для здобувачів освітнього рівня «бакалавр» за спеціальністю 051 – Економіка. Одеса: ДУІТЗ, 2022. 156 с.

У навчальному посібнику наведено загальні відомості щодо організації освітнього процесу та професійної підготовки фахівців за спеціальністю 051 – Економіка в контексті Болонської декларації. Надано основи завдання університетської освіти, базові елементи Європейської кредитно-трансферної (модульної) системи. Висвітлено форми організації навчального процесу та його науково-методичного забезпечення.

Визначені базові фахові компоненти Освітньо-професійної програми «Економіка» підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 051 Економіка, галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Розглянуто особливості підприємства сфери зв'язку та інформатизації, основні показники економічної діяльності підприємства та показники результативності діяльності. Розглянуто особливості цифрової економіки.

Рекомендується для абітурієнтів та студентів закладів вищої освіти.

Схвалено та рекомендовано до друку
на засіданні кафедри економіки
та цифрового бізнесу ДУІТЗ.
Протокол № 3 від 21 жовтня 2021 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП.....	7
Розділ 1. ОСВІТНІЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ	10
1.1. Стислий огляд історії розвитку вищої освіти.....	10
1.2. Базові елементи Європейської кредитно-трансферної (модульної) системи (ECTS).....	16
1.3. Впровадження в Україні Болонського процесу в контексті формування зони європейської вищої освіти.....	22
1.4. Види закладів вищої освіти України.....	28
1.5. Рівні, ступені та кваліфікації вищої освіти.....	30
1.6. Фундаменталізація та індивідуалізація вищої освіти в контексті сучасних вимог.....	34
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ	40
2.1. Структура закладу вищої освіти	40
2.2. Форми організації освітнього процесу.....	46
2.3. Призначення і види виробничої практики.....	50
2.4. Організація і порядок проведення контролю успішності студентів.....	53
2.5. Виконання випускної роботи	57
2.6. Бібліотека і правила користування її фондами....	66
2.7. Методичне забезпечення дистанційної освіти	69
2.8. Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації вищої освіти	71
Розділ 3. СТУДЕНТОЦЕНТРИЧНИЙ ТА КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ	75
3.1. Студентоцентроване навчання як домінанта розвитку вищої освіти	75
3.2. Права й обов'язки студента.....	76
3.3. Вимоги до компетенції фахівця з вищою освітою.....	79
Розділ 4. СУЧАСНІ ФУНКЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕКОНОМІКИ.....	83
4.1. Історія розвитку економіки як науки.....	83
4.2. Функції, закономірності та предмет вивчення економіки	85
4.3. Особливості економіки підприємств сфери зв'язку та інформатизації.....	93

РОЗДІЛ 5. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА (на прикладі підприємств сфери зв'язку та інформатизації).....	95
5.1. Послуги сфери зв'язку та інформатизації, їх урахування та показники якості	95
5.2. Трудові ресурси підприємства зв'язку.....	97
5.3. Матеріальні ресурси підприємства зв'язку.....	100
5.4. Фінансові ресурси та джерела їх формування.....	102
5.5. Результати діяльності: витрати, доходи, прибуток та рентабельність підприємства	104
5.6. Ефект та ефективність діяльності підприємства.....	109
Розділ 6. ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	112
6.1. Термінологія, правові засади та результати розвитку цифрової економіки України	112
6.2. Основні відмінності цифрової економіки.....	116
6.3. Освіта в цифровому світі	120
Тематика практичних занять та рефератів з дисципліни «Вступ до фаху»	126
Комплексне завдання для студентів заочної форми навчання	129
Приклад тестових завдань (<i>матеріал для самоперевірки</i>).....	131
Перелік використаних джерел	135
Додаток А. Основні терміни і визначення.....	136

ПЕРЕДМОВА

Програма дисципліни «Вступ до фаху» розроблена для студентів 1-го курсу спеціальності 051 – Економіка в узгодженні з відповідною освітньо-професійною програмою, навчальним планом, рекомендаціями МОН України, з урахуванням сучасних інтеграційних процесів у міжнародній освіті в контексті Болонської декларації, трендів та векторів економічного і соціального розвитку країни, а також особливостей сфери зв'язку та інформатизації країни.

Дисципліна складається з 1-го модуля, кількості кредитів ECTS – 4, загальної кількості годин – 120.

Метою дисципліни є ознайомлення студентів з основними принципами та методами навчання у закладах вищої освіти відповідно до сучасних інтеграційних процесів у міжнародній освіті в контексті Болонської декларації, а також з'ясування основних аспектів, задач та компетенції майбутнього фахівця з економіки.

Основними завданнями вивчення дисципліни є те, що дисципліна є базовою для наступного вивчення дисциплін економічного напрямку, а саме таких переметів: економіка підприємства, аналіз господарської діяльності, фінанси підприємства та ін., а також дипломне проектування. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні набути таких компетентностей.

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК2. Здатність зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК10. Здатність до креативного і критичного мислення.

ЗК12. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК13. Здатність діяти соціально-відповідально та свідомо.

Спеціальні компетентності :

СК1. Здатність виявляти знання та розуміння проблем предметної області, основ функціонування сучасної економіки на мікро-, мезо-, макро- та міжнародному рівнях.

СК3. Розуміння основних особливостей провідних наукових шкіл та напрямів економічної науки.

СК5. Розуміння особливостей сучасної світової та національної економіки, їх інституційної структури, обґрунтування напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави.

Програмні результати навчання:

РН1. Асоціювати себе як члена громадянського суспільства, наукової спільноти, визнавати верховенство права, зокрема у професійній діяльності, розуміти і вміти користуватися власними правами і свободами, виявляти повагу до прав і свобод інших осіб, зокрема членів колективу.

РН2. Відтворювати моральні, культурні, наукові цінності, примножувати досягнення суспільства у соціально-економічній сфері, пропагувати ведення здорового способу життя.

РН3. Знати та використовувати економічну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки.

РН4. Розуміти принципи економічної науки, особливості функціонування економічних систем.

ВСТУП

Сучасне життя характеризується входженням у фазу постіндустріального розвитку, пов'язаного з побудовою цифрової економіки та суспільства, в якому інтелект та знання виходять на перше місце. Суттєво підвищується рівень кваліфікації та професіоналізму працівників, і, як слідство, рівень необхідної освіти. Тому якості освіти приділяється першорядне значення в ході формування стратегічних пріоритетів розвитку багатьох держав, зокрема й України.

Процеси глобалізації, міжнародної та загальноєвропейської інтеграції формують умови, завдяки яким виникає необхідність у лібералізації та уніфікації освіти. Першим етапом є розробка та впровадження основних складових Болонського процесу, які спрямовані на визнання важливості освіти та освітнього співробітництва як інструменту розвитку інформаційного суспільства та інноваційної економіки.

У «Цифровому порядку денному – 2020» позначено, що цифрова грамотність (або «цифрова» компетентність) є ключовою компетенцією для повноцінного життя та діяльності у сучасному світі. Цільовими аудиторіями в реалізації державної програми щодо «цифрової грамотності» є початкова школа, середня школа, професійна школа та учбові заклади [12, 13].

Розвиток цифрової економіки та суспільства формує нову економіку, в якій основне джерело продуктивності знаходиться в технології генерування знань, обробленні інформації і формуванні нових способів комунікації. За цих умов сфера зв'язку виходить на новий етап свого розвитку, оскільки є одним з важливіших елементів, що сприяє подальшому розвитку і становленню інформаційного суспільства та інноваційної економіки як у світовому масштабі, так і в межах України. Глобальні зміни в економіці України, обумовлені переходом до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, ставлять перед сферою зв'язку та інформатизації комплекс проблем техніко-технологічного, організаційного й економічного характеру, від вдалого вирішення яких залежить успіх реформування цієї сфери і, як наслідок, перехід її на якісно новий рівень розвитку. Ефективне вирішення цих задач неможливе без якісної підготовки майбутніх фахівців, що є запорукою сталого розвитку сфери зв'язку та інформатизації.

В Україні існує багата історія, традиції і позитивний теоретико-методологічний та методичний досвід вітчизняної педагогічної школи, надбання у сфері поєднання навчального процесу з елементами науково-дослідної діяльності, залучення учнівської і студентської молоді до розв'язання практичних задач. Достатньо високий рівень освіти населення можна зіставити із середньоєвропейськими показниками. Існуючий науково-педагогічний потенціал здатний суттєво вплинути на здійснення змін в освітній сфері в напрямі її інноваційного розвитку, посилення відкритості національної освітньої системи, ступеня її інтеграції в європейську і світову освітні системи.

Але для реалізації вимог Болонського процесу потрібно проведення широкої роз'яснювальної роботи як серед студентів, так і серед багатьох прошарків населення. Тому до навчальних програм вищих навчальних закладів впроваджено дисципліну «Вступ до фаху», основним завданням якої є ознайомлення студентів з основними принципами та методами навчання у вищому навчальному закладі (університеті, академії) відповідно до сучасних інтеграційних процесів у міжнародній освіті в контексті Болонської декларації, а також з'ясування основних аспектів, задач та компетенції майбутнього фахівця з економіки.

Навчальний посібник «Вступ до фаху» з дисципліни «Вступ до фаху» розроблено для підготовки бакалаврів за спеціальністю 051 – Економіка в узгодженні з навчальними планами та рекомендаціями МОН України.

Вивчення дисципліни дає студентам можливість ознайомитися з основними положеннями Болонського процесу, принципами та засобами фундаменталізації та індивідуалізації освіти, методами організації навчального процесу. Дисципліна надає уявлення про соціально-культурне підґрунтя вищого навчального закладу, про основи студентського самоврядування як невід'ємної частини демократизації вищої освіти. Також у рамках вивчення дисципліни студенти отримують базові знання щодо сучасних функцій та закономірностей економіки відповідно до спеціальності, а також про особливості економіки та менеджменту підприємства сфери зв'язку та інформатизації у сучасних умовах.

Знати все неможливо, а уміти швидко розбиратись у проблемному питанні та вирішувати його – цілком реально. У цьому допомагає отримання вищої освіти, яка надає глибокі теоретичні знання та навички, а також можливість застосування їх у практичній діяльності.

Навчальний посібник підготовлено на кафедрі економіки та цифрового бізнесу Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку. До навчального посібника увійшли як раніше проведені на кафедрі навчально-методичні розробки, так і дослідження останніх років, здійснені у відповідності з науковими програмами і темами Міністерства освіти і науки України.

Авторський колектив:

Доктор економічних наук, професор, гарант освітньо-професійної програми «Економіка» другого освітнього рівня вищої освіти (магістр) за спеціальністю 051 – Економіка, завідувач кафедри економіки та цифрового бізнесу ДУІТЗ ***Орлов Василь Миколайович*** (вступ, розд. 2, 5).

Доктор економічних наук, професор, гарант освітньо-наукової програми «Економіка» третього освітньо-наукового рівня вищої освіти (доктор філософії) за спеціальністю 051 – Економіка, професор кафедри економіки та цифрового бізнесу ДУІТЗ ***Князева Олена Альбертівна*** (вступ, розд. 1, 6).

Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та цифрового бізнесу ДУІТЗ ***Толкачова Галина Вікторівна*** (розд. 3, 4).

Розділ 1

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Стислий огляд історії розвитку вищої освіти

Сучасний словник іноземних слів етимологічним коренем слова «університет» визначає латинське «universitas» – «сукупність». Сам університет трактується як «вищий навчально-науковий заклад, що поєднує у своєму складі декілька факультетів, на яких представлена сукупність різних дисциплін, що складають основу наукового знання». В.І. Даль у своєму словнику визначав «університет» як «вищу школу, навчальний заклад за всіма галузями науки».

Створення університетів історики відносять до XI – XII ст. Саме тоді під «університетом» стали розуміти виняткову сукупність людей, зайнятих навчанням і дослідженнями у спеціально відведених для цього місцях. У XV ст. наявність академічного ступеня стає ознакою кваліфікації вченого і є важливим фактором при доборі кандидатів на церковні та світські посади, при наданні найважливіших церковних кафедр. Таким чином, університетська освіта (спочатку без ступеня, а пізніше зі ступенем) стає характерною ознакою професійної еліти, інтереси якої знаходилися в області теології, медицини та юриспруденції.

Одночасно з розвитком університетів розвивалися і теоретичні погляди на їхню сутність і основні задачі. Спочатку університет визначався як співтовариство студентів і викладачів без виділення домінуючої групи. Поступово з розвитком держави та економіки університети почали розглядатися як елемент державної системи, підлеглої державним інтересам. При цьому для розвитку функцій університету передові державні діячі виступали за збереження не тільки самостійності університетів, але й їхньої автономії, особливо в питаннях викладання.

Більшість дослідників, звертаючись до проблеми університетської освіти, виділяли різні **функції університетів** [2], зокрема:

1. Навчальна функція (образна передача знання за допомогою образних засобів).

2. Дослідницька функція (визначення основних закономірностей досліджуваних процесів).

3. Професійна функція (професійна підготовка).

4. Сервісна функція (пропозиція різноманітних послуг своєму регіонові і місцевому співтовариству, що спричиняє посилення конкурентоспроможності економіки).

5. Культурна функція (підвищення загальної культури суспільства).

6. Гуманістична функція (розвиток гуманізму та толерантності у суспільстві).

Першочерговою функцією університету є навчальна функція. Університет, таким чином, історично сформувався як організація, що має основною метою своєї діяльності навчання студентів і реалізує при цьому низку функцій, що забезпечують досягнення основної мети.

На ранніх етапах свого розвитку університети створювалися як співтовариства професорів і студентів. Взаємодія з владою і державними інститутами сформувала університет як деяку особливу організацію. У рамках цієї організації сформувалася взаємодія (взаємини) студентів і викладачів з приводу отримання освіти.

Історія університетської освіти в Україні тісно пов'язана з історією українського народу. Перші українські об'єкти освіти (братерські школи) з'явилися наприкінці XVI – початку XVII ст. у Львові (1585), у Києві (1615), Луцьку (1620), Вінниці, Немирові, Кам'янець-Подільському і деяких інших містах. Значна увага приділялася вивченню грецької, а пізніше латинської і польської мов. Крім того, вивчалися арифметика, астрономія, музика і богослов'я. Поширенню освіти сприяло виникнення в Україні у другій половині XVI ст. друкарства. Перша друкарня була відкрита І.Федоровим у Львові, де у 1574 р. надруковано Апостол і Буквар.

У 1632 р. шляхом об'єднання Київської братерської школи і Лаврської школи був створений перший вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянська колегія, у якій навчалися переважно діти української шляхти, старшини, духівництва, багатих міщан і козаків. У 1701 р., за царським указом, вона отримала титул і права академії і стала називатися Київською академією. Навчання в ній носило переважно загальноосвітній характер. Курс навчання тривав 12 років і поділявся на 8 класів: «фару» (підготовчий клас), «інфіму» (молодший клас), «граматику», «синтаксиму» і вищі – поетику, риторику,

філософію і богослов'я. Студенти отримали філологічну підготовку, знання мов: російської, української, грецької, латинської, польської, опановували поетичне і риторичне мистецтво, вивчали класичну грецьку, римську і частково середньовічну літературу, історію, географію, філософію і богослов'я.

Згодом у Київській академії були введені курс французької, німецької та староеврейської мов, чиста і змішана математика (тригонометрія, фізика, астрономія, архітектура), а в останні роки існування академії класи домашньої і сільської економіки і медицини.

Київська академія внесла значний вклад у зміцнення культурних зв'язків України з Росією і Білорусією. З 40-х рр. XVII ст. в Києві здобувала освіту молодь із Москви, Вороніжа, Вязьми, В'ятки, Брянська, Калуги, Могильова й інших міст.

Чернігівський колегіум – один із найстаріших навчальних закладів в Україні. Заснований у 1700 р., його засновником був педагог, церковний діяч і письменник Іоанн Максимович. Чернігівський колегіум створений на базі слов'яно-латинської школи, переведеної з Новгорода-Сіверського. Навчання тривало 6 років. У колегіумі викладали загальноосвітні предмети: латинську і грецьку мови, історію, географію, математику, філософію. У 1776 р. заклад був реорганізований у духовну семінарію, що проіснувала до 1917 р.

Харківський колегіум був заснований у 1721 р. у Белгороді як семінарія, у 1727 р. переведений до Харкова. Харківський колегіум був центром освіти до початку XIX ст. В ньому навчалися представники всіх прошарків населення. Після відкриття Харківського університету (1805) Харківський колегіум став знов духовною семінарією.

Переяславський колегіум відкритий у 1738 році в місті Переяславі (нині Переяслав-Хмельницький). Термін навчання тривав 6 років. Тут викладали російську, латинську, грецьку і польську мови, поетику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, історію, спів.

Визначну роль у розвитку освіти відіграв Львівський університет, заснований у 1661 р. Діяльність Львівського університету визначалася соціальними інтересами й ідеологічними установками Речі Посполитої. В університеті діяло два відділи – філософський і теологічний. Навчання в університеті завершувалося отриманням наукового ступеня – ліценціата, бакалавра, магістра, доктора наук.

У першій чверті XIX ст. виникли привілейовані навчальні заклади, що поєднували курс середніх і вищих шкіл: Кременецький ліцей (1803), Рішель'євський ліцей в Одесі (1817), Гімназія вищих наук князя Безбородько в Ніжині (заснована у 1820 р.). Крім привілейованих чоловічих навчальних закладів, відкривалися жіночі навчальні заклади – інститути шляхетних дівиць у Харкові (1812), Полтаві (1817), Одесі (1828), Керчі (1835), Києві (1838).

В Україні XIX ст. центрами наукової думки були Харківській, Київській і Новоросійський (в Одесі) університети, Ніжинський історико-філологічний інститут (1875), на західноукраїнських землях – Львівський і Чернівецький університети. Фахівців для промисловості і сільського господарства готували Харківський ветеринарний інститут (1851), Харківський технологічний інститут (1885), Київський політехнічний інститут (1898), Єкатеринославське вище гірське училище (1899), Львівський політехнічний інститут (1844), Академія ветеринарної медицини у Львові (1897) та ін. Функціонували вищі жіночі курси в Києві (з 1878 р.), Одесі (з 1906 р.), Харкові (з 1913 р.), жіночий медичний інститут у Києві (з 1907 р.).

У перші роки радянської влади виникли своєрідні форми інтеграції науки, вищої освіти і виробництва. Однією із них був Інститут інженерів електриків-виробничників (ІЕВ). Студент розглядався як повноцінний учасник виробничого процесу. Чотири дні на тиждень студенти працювали на заводі, протягом двох днів по 10 годин навчалися в інституті. Не було залікових сесій. Вивчений предмет здавався негайно. Система ІЕВ була економічно-обґрунтована: студенти, працюючи на виробництві, окупали своє утримання і брали участь у створенні матеріальних цінностей.

У 1920 р. Народний комісар просвіти (Наркомпрос) України ліквідував університети в Києві, Харкові, Одесі, Єкатеринославі і Сімферополі. Почався етап затвердження військово-комуністичного стилю управління вищою освітою. Прямими спадкоємцями ліквідованих університетів стали самостійні медичні й юридичні інститути та тимчасові вищі педагогічні курси, створені на базі історико-філологічних і фізико-математичних факультетів. Студенти фізико-математичних факультетів, які виявляли схильність до технічних дисциплін, переводилися у відповідні групи спеціальних індустріально-технічних інститутів.

У 1921 р. Наркомпрос УРСР почав на основі старих університетів створювати Інститути народної освіти: Київський, Харківський, Одеський,

Катеринославський. У 1930 р. на базі відповідних факультетів інститутів народної освіти створені інститути професійної освіти, що готували викладачів для технікумів, шкіл, робітфаків. На базі факультетів соціального виховання – інститути соціального виховання, що готували кадри вчителів для загальноосвітніх шкіл, позашкільних працівників тощо. Незабаром інститути соціального виховання були перетворені в педагогічні інститути.

Значною подією у розвитку системи вищої освіти є відтворення університетів в Україні. Було вирішено з 1 вересня 1932 р. відкрити університети в Харкові, Києві, Одесі і Дніпропетровську. За короткий термін університети стали науковими та освітніми центрами України. До функціонуючих факультетів додавалися нові, створювалися вечірні, заочні відділення, що визначило позитивні результати реорганізації вищої освіти. Таким чином, тільки на початок 1939 р. склалася певна вітчизняна система університетської освіти. Після приєднання до України західноукраїнських земель до цієї системи увійшли Львівський і Чернівецький університети.

Усього на початок 1938/39 навчального року в УРСР нараховувалося 129 вищих навчальних закладів. У той самий час були затверджені однотипні для всіх університетів країни навчальні плани. Особливість їх полягала в тому, що вони відбивали риси університетської освіти, яка спирається на широку науково-теоретичну базу. Остаточно була визначена структура навчального плану: загальнотеоретична підготовка, загальнофахова підготовка і на останніх курсах – підготовка з конкретної спеціальності. У планах передбачалися курси на вибір. Розвитку наукових досліджень сприяло уведення нової системи наукових ступенів і вчених звань, а також порядок їх присудження.

Велика Вітчизняна війна порушила позитивні зміни у вищій освіті. У зв'язку з окупацією України державні вузи були евакуйовані у східні райони СРСР. Тільки наприкінці 1943 р. вони почали повертатися в рідні міста.

У післявоєнний період в університетах стала відчуватися потреба щодо укрупнення спеціальностей, розширення профілю фахівців. Були переглянуті навчальні плани і програми вищих навчальних закладів. Відбулося укрупнення низки вищих навчальних закладів. У результаті укрупнення вузів з 1950 по 1960 рр. їх кількість в Україні скоротилося зі 160 до 135 при одночасному збільшенні кількості студентів більш ніж удвічі: з 201,5 тис. до 417,7 тис. Здійснювалося наближення вищих навчальних закладів України до виробництва, удосконалювалася їхня структура. Головними вузівськими

центрами в Україні залишалися Харків, Київ, Одеса і Львів. У 1958 р. у цих містах навчалося 59% від загальної кількості студентів.

У 1960-1970 рр. основна увага при плануванні підготовки кадрів зверталася на ті ланки вищої освіти, які забезпечували науково-технічний прогрес в усіх галузях народного господарства, подальше зростання культури і добробуту населення. Почалася підготовка кадрів за багатьма новими спеціальностями, зокрема з механізації обліку й обчислювальних робіт, обслуговування приладів точної механіки, електроакустики і звукової техніки, обслуговування електровакуумних машин, оптичних приладів, проектування та експлуатації атомних і енергетичних пристроїв, електричних систем, напівпровідникових матеріалів, з теплофізики, кібернетики, технології полімерних матеріалів тощо. З метою професійної адаптації для випускників з 1972 р. було уведене річне стажування молодих фахівців на підприємствах народного господарства.

Прогресивною тенденцією вищої школи 70-х рр. стала нова форма організації самостійної роботи студентів, проведення внутрісеместрових атестацій.

До кінця 90-х років в УРСР функціонувало 146 вищих навчальних закладів, у тому числі університетів – 9, технічних вузів – 50, сільськогосподарських вузів – 17, вузів з економіки і права – 10, педінститутів – 30, вузів з охорони здоров'я – 15, вузів з фізкультури і спорту – 3, культури і мистецтва – 12. До мережі вищих навчальних закладів відносяться також 25 філій вузів України, 7 спеціалізованих факультетів і відділень та 12 загально-технічних факультетів.

Після здобуття незалежності (1991 р.) у суверенній Україні почала формуватися власна політика в області вищої освіти. Вона орієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження самобутнього національного характеру, корінне відновлення змісту, форм і методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни.

До 2000 р. була переборена державна монополія в області вищої освіти. Відкрито вузи з різними формами власності: комерційні, приватні, спільні, міжнародні, які, одночасно з державними, надають можливість здобувати вищу освіту значній кількості випускників середніх і середньо-спеціальних навчальних закладів.

1.2. Базові елементи Європейської кредитно-трансферної (модульної) системи (ECTS)

Болонським процесом прийнято називати діяльність європейських країн, яка спрямована на те, щоб зробити узгодженими системи вищої освіти цих країн. Болонський процес розпочався з підписання Болонської декларації. Основний зміст Болонської декларації, прийнятої 19 червня 1999 року, полягає в тому, що країни-учасниці зобов'язалися до 2010 р. привести свої освітні системи у відповідності з певним єдиним стандартом [2].

Вихідні позиції учасників процесу у тексті Болонської декларації формулюються наступним чином: ««Європа знань» є на сьогодні широко визнаним незамінним фактором соціального і людського розвитку, а також невід'ємною складовою зміцнення та інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом з усвідомленням спільних цінностей та належності до єдиної соціальної і культурної сфери».

Болонський процес – один із інструментів не лише інтеграції в Європі і в Європу, а й інструмент загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації. Європейська спільнота має намір зробити внесок в якісну освіту шляхом заохочення країн-учасниць до сприяння підвищенню якості власної освіти. Відштовхуючись під цього, Європейська комісія надає фінансову і політичну підтримку цьому процесу, що виходить за рамки ЄС. Сьогодні східноєвропейські країни лише починають приймати Болонські ідеї.

Співпраця з європейцями у сфері освіти на шляху входження України в Європу є одним із пріоритетів розвитку вищої освіти в Україні. Проте не є самоціллю проголошення прямувати будь-якими шляхами тільки в Європу, тільки інтегрування в Європу.

У рамках Болонського процесу було сформульовано шість ключових позицій впровадження її у сферу вищої освіти, а саме:

1. Уведення двоциклового навчання. Фактично пропонується увести два цикли навчання: 1-й – до отримання першого академічного ступеня і 2-й – після його отримання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати одержання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після

одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

2. Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити в усіх національних системах освіти систему обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система перезарахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості)), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції «Навчання впродовж життя».

3. Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що одержали випускники. Одночасно будуть установлені стандарти транснаціональної освіти.

4. Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

5. Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

6. Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення до Європи більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що уведення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легко доступних кваліфікацій тощо, сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

Основна мета Болонського процесу зводиться до наступного:

- побудова Європейського простору вищої освіти як передумови розвитку мобільності громадян з можливістю їхнього працевлаштування;
- посилення міжнародної конкурентоспроможності як національних, так і в цілому Європейських систем вищої освіти;
- досягнення більшої сумісності та порівнянності систем вищої освіти;
- формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального та науково-технічного потенціалу окремих країн та Європи у цілому;
- підвищення визначальної ролі університетів у розвитку національних та Європейських культурних цінностей.

Впровадження кредитно-трансферної (модульної) системи у вищу освіту має на **меті**:

- досягнення відповідності стандартам європейської системи освіти, яка виходить зі знань, умінь та навичок, що є надбанням випускника;
- затребування українських освітніх кваліфікацій європейським ринком праці;
- затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи освітньо-кваліфікаційних ступенів;
- впровадження стандартизованого додатка до диплома, модель якого була розроблена Європейською Комісією, Радою Європи та UNESCO/CEPES, і який містить детальну інформацію про результати навчання випускника;
- стимулювання викладачів і студентів вищих навчальних закладів до удосконалення системи об'єктивної оцінки якості знань;
- забезпечення «прозорості»
- системи вищої освіти та слушного академічного і професійного визнання кваліфікацій (дипломів, ступенів, посвідчень і т. ін.).

Кредитно-модульна система, як невід'ємний атрибут Болонської декларації, базується на таких елементах .

Модулі конструюються як системи навчальних елементів, об'єднаних ознакою відповідності визначеному об'єкту професійної діяльності. Останній розглядається як деякий обсяг навчальної інформації, що має самостійну логічну структуру і зміст, що дозволяє оперувати цією інформацією в процесі розумової діяльності студента.

Модульна організація змісту навчальної дисципліни менш за все є механічним перенесенням розділів програми до навчальних модулів, оскільки

вимагає глибокої аналітико-логічної роботи над змістовим наповненням дисципліни, структурування її як системи, а не довільного конгломерату наукової інформації.

Іншою умовою реалізації модульного принципу організації змісту навчальної дисципліни є можливість виділити генеральні наскрізні ідеї професійної діяльності, на розкриття і засвоєння яких спрямований кожний модуль.

Для студента – майбутнього фахівця – важливо не лише осмислити й засвоїти інформацію, а й оволодіти способами її практичного застосування і прийняття рішень.

За таких умов зменшується частка прямого, зовні завданого інформування і розширюється застосування інтерактивних форм та методів роботи студентів під керівництвом викладача та повноцінної самостійної роботи в лабораторіях, читальних залах, на об'єктах майбутньої професійної діяльності, що особливо важливо для системи дистанційного навчання.

Кредит (credit) – умовна одиниця виміру навчального навантаження студента при вивченні будь-якої складової навчальної програми або окремої дисципліни (курсу), виконаної студентом під час навчання. Кредит – мінімальна одиниця, яка точно документується, часто означає навчання впродовж тижня (суму аудиторної і самостійної роботи студента). Створення системи кредитів має полегшити порівняння закінчених курсів і сприяти максимальному розширенню мобільності студентів.

Кредити ECTS є кількісним еквівалентом оцінки (від 1 до 60), призначеної для елементів навчального плану, щоб охарактеризувати навчальне навантаження студента, що вимагається для їх завершення. Вони відображають кількість роботи, яку вимагає кожен елемент навчального плану відносно загальної кількості роботи, необхідної для завершення повного року академічного навчання у закладі, тобто лекції, практична робота, семінари, консультації, виробнича практика, самостійна робота – в бібліотеці або вдома – й іспит або інші види діяльності, пов'язані з оцінюванням. ECTS, таким чином, базується на повному навантаженні студента, а не обмежується лише аудиторними годинами.

В ECTS **60 кредитів** становить навчальне навантаження на один навчальний рік, і, як правило, 30 кредитів на семестр.

Кредити ECTS – це скоріше відносний, а не абсолютний вимір навчального навантаження студента. Вони лише визначають, яку частину загального річного навчального навантаження займає один елемент навчального плану в закладі або факультеті, який призначає кредити. За своєю суттю ECTS жодним чином не регулює зміст, структуру або еквівалентність навчальних програм. Це є питання якості, яка повинна визначатися самими вищими навчальними закладами під час створення необхідних баз для укладання угод про співпрацю, двосторонніх або багатосторонніх. Найчастіше ECTS використовується студентами, викладачами і закладами, які хочуть зробити навчання за кордоном невід'ємною частиною освітнього досвіду.

Двоетапна система вищої освіти запроваджується на основі двох ключових навчальних циклів: незакінчена вища (додипломна) освіта і закінчена вища (післядипломна) освіта, причому тривалість першого циклу - не менше трьох років.

Вчений (академічний) ступінь, що присвоюється по завершенні першого циклу, на європейському ринку праці має сприйматися як відповідний рівень кваліфікації. По завершенні першого циклу вищої освіти присвоюється ступінь **бакалавра**.

Кінцевим результатом другого циклу навчання протягом 1-2 років має бути ступінь **магістра**, як у багатьох європейських країнах. Навчання на другому циклі проходить за індивідуальними програмами, у складанні якої активну участь беруть студент та науковий керівник.

Шкала оцінювання ECTS для оцінки якості досягнень студента – це система об'єктивної оцінки навчальних та наукових досягнень студента, яка виконує дві головні функції – контролюючу й мотивуючу. Вона є додатковою інформацією щодо роботи студентів, а не замінює загальні оцінки. Вищі навчальні заклади приймають власні рішення щодо використання шкали оцінювання у своїй власній системі.

Оцінки системи ECTS від А до Е виставляються за умови складання заліку або іспиту, а оцінки від FX до F виставляються у випадку його не складання. Відмінність між FX та F сприятиме визначенню майбутнього навчального плану для деяких не дуже успішних студентів.

Навчальні заклади, які користуватимуться ECTS, повинні призначити **координатора ECTS** від закладу і від кожного задіяного факультету. Їхня роль

полягатиме у тому, щоб займатися адміністративними й академічними аспектами ECTS і надавати консультації студентам.

Координатор ECTS від закладу. Важливість ролі координатора від закладу полягає в тому, щоб гарантувати виконання зобов'язань закладу перед нормами ECTS і механізмами реалізації.

До загальних обов'язків координатора належить сприяння поширенню ECTS як на рівні закладу, так і за його межами, наприклад, в рамках міжнародних програм про співпрацю, сприяння практичному втіленню ECTS і надання підтримки координаторам від факультетів.

Більш конкретними завданнями буде інформувати студентів про ECTS і узгоджувати підготовку, виробництво і доставку партнерам пакетів інформації з координаторами від факультетів. Координатор від закладу також буде відповідальним за договірні заходи з Європейською комісією і з Державним органом присвоєння грантів.

Координатор ECTS від факультету. Координатор від факультету, звичайно, є тією особою, яка підтримує ділові зв'язки зі студентами та викладацьким складом кафедри або факультету і займається, більшою мірою, практичними й навчальними аспектами реалізації ECTS.

Він більш детально інформує студентів про ECTS, наприклад, забезпечуватиме студентів інформаційними пакетами, що надійшли від закладів-партнерів, допомагатиме студентам заповнити форму заяви, пояснюватиме процедуру визнання освіти й оформлення документів (навчальний контракт, перелік оцінок дисциплін) та ін. Координатор від факультету спрямовує студента на розробку програми навчання, поєднуючи навчальні вимоги з індивідуальними інтересами.

Зв'язок між місцевими і зарубіжними закладами офіційно здійснюється координаторами від факультетів, які обмінюються формами заяв і підписаними копіями, обговорюють програми навчання, готують перелік оцінок дисциплін для студентів, що від'їжджають на навчання, а також для тих, хто повертається після завершення навчання в їхньому закладі.

Координатори від факультетів інформують своїх колег про ECTS і її втілення з точки зору розподілення кредитів для всіх курсів кафедри /факультету. Вони також забезпечують, щоб студенти, які від'їжджають, досягли успіхів у зарубіжних закладах шляхом підтримання з ними постійного контакту.

1.3. Впровадження в Україні Болонського процесу в контексті формування зони європейської вищої освіти

У сучасному світі, який увійшов у третє тисячоліття, розвиток України визначається у загальному контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу здобуття освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства.

Для України, у культурно-цивілізаційному аспекті, європейська інтеграція – це входження до єдиної сім'ї європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних традицій. Як свідомий суспільний вибір перспектива європейської інтеграції – це вагомий стимул для успіху економічної і політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації. Європейська інтеграція, таким чином, стає ключовою ланкою відкриття України світу, переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства.

З метою реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу, забезпечення всебічного входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі, Президентом України затверджена Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу. Основними напрямками культурно-освітньої і науково-технічної інтеграції визначено впровадження європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширення власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС.

Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. У кінцевому результаті такі кроки спрацьовуватимуть на підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Незважаючи на досягнення освіти, які забезпечує нова соціополітична система України, проте вона, ще не забезпечує потрібної якості.

Чимало випускників вищих навчальних закладів не досягли належного рівня конкурентоспроможні на європейському ринку праці. Це зобов'язує глибше аналізувати тенденції в європейській та світовій освіті.

Необхідність реформування системи освіти України, її удосконалення і підвищення рівня якості є найважливішою соціокультурною проблемою, яка значною мірою обумовлюється процесами глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її соціалізації та самореалізації у цьому світі.

Зазначені процеси диктують перш за все необхідність визначення, гармонізації та затвердження нормативно-правового забезпечення в галузі освіти з урахуванням вимог міжнародної та європейської систем стандартів та сертифікації.

В Україні, як і в інших розвинених країнах світу, вища освіта визнана однією з провідних галузей розвитку суспільства. Стратегічні напрямки розвитку вищої освіти визначені Конституцією України, Законом України «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти, указами Президента України, постановами Кабінету Міністрів України.

Основною метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень.

Пріоритетними напрямами державної політики щодо розвитку вищої освіти є [3]:

- сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя;
- доступності вищої освіти;
- незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти);
- міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи;
- наступності процесу здобуття вищої освіти;

– державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності.

Сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку роблять системоутворюючий вплив на реформування системи освіти України. Стратегічними завданнями реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні. Цей трансформаційний процес має базуватися на таких засадах:

1. Національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та у підвищенні загальноосвітнього і професійного рівня асоціюється зі зміцненням своєї держави.

2. Розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку. Водночас, необхідно враховувати при цьому не менш важливі фактори – соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально психологічних цінностей.

3. Розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем. Вищій школі необхідно орієнтуватись не лише на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу, вийти на творчі, ділові зв'язки з замовниками фахівця.

Завдяки проведенню реформи вищої освіти Україна має стати повноправним членом Європейського простору вищої освіти.

Європейський простір вищої освіти (ЕНЕА) і загальноєвропейський простір дослідження (ЕРА) – два основних фактора розвитку суспільства, що

базується на знаннях. Країни-учасниці Болонського процесу вважають за необхідне включити, враховуючи необхідність тісних зв'язків між ЕНЕА та ERA у «Європі Знань», а також важливість досліджень як складової частини вищої освіти Європи, докторську ступінь як третій цикл Болонського процесу. Вони підкреслюють важливість досліджень і міждисциплінарності у підвищенні якості вищої освіти та підвищенні конкурентоспроможності Європейської вищої освіти взагалі.

Участь вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а не на втрату кращих традицій, зниження національних стандартів якості. Орієнтація на Болонський процес не повинна призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Тобто Болонські вимоги – це не нівелювання вітчизняного досвіду в угоду вищої освіти Європи, а широкий доступ до різноманітності освітніх і культурних надбань різних країн.

Метою є і те, щоб Європа зрозуміла, що в Україні – потужна система вищої освіти, потужні школи. Україна відчуває підтримку європейської спільноти. За цей час у нашій країні побувало багато місій Ради Європи, які розглядали стан освіти, проводили експертизу освітянської законодавчої бази і практично зауважень не було. Сьогодні вже майже немає опонентів щодо ступеневості вищої освіти. Вона підвищує мобільність і вертикальну, і горизонтальну.

Напрями розвитку вищої освіти в Україні, з одного боку, стратегічні, з іншого – вони дадуть імпульс для подальшого поліпшення стану освіти і науки вже в недалекому майбутньому. Перший напрям – це розширення доступу до вищої освіти, другий – якість вищої освіти і третій – ефективність використання кваліфікованих фахівців.

Розширення доступу до вищої освіти

Визначальними тенденціями розвитку світової освітньої системи стають поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, формування у студентів системного підходу до аналізу складних технічних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці вимагає також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання і самоудосконалення протягом усього активного трудового життя.

В Україні розглянуті тенденції й особливості розвитку суттєво ускладнюються ще й тим, що вони відбуваються під час глибокої трансформації не тільки суспільно-політичного устрою та соціально-економічного укладу, а й суспільної психології, системи життєвих цінностей та орієнтирів, морально-етичної парадигми.

В Україні освіта визнана однією із найголовніших складових загальнолюдських цінностей. Вектор сучасної політики і стратегії держави спрямований на подальший розвиток національної системи освіти, адаптацію її до умов соціально-орієнтованої економіки, трансформацію та інтеграцію в європейське і світове співтовариство.

Сьогодні в Україні реалізується програма «Навчання впродовж життя» людини. Країни-учасниці Болонського процесу підкреслюють важливий внесок вищої освіти у впровадження довічного навчання в реальність. Вони приймають заходи щоб спрямувати національну політику своїх країн до цієї мети і спонукати ВНЗ збільшити можливості навчатися незалежно від віку, включаючи визнання попередньої освіти. Вони підкреслюють, що такі дії повинні бути невід'ємною складовою діяльності вищої освіти.

Якість вищої освіти

Забезпечення якісного рівня вищої освіти є одним із головних завдань. Якість освіти значною мірою регулюється Стандартами вищої освіти.

При розробці стандартів ураховуються процеси створення єдиного освітнього простору в Європі. Рекомендації щодо нормативних вимог визначаються згідно з Лісабонською конвенцією і Болонською декларацією.

Запровадження ступеневої системи вищої освіти й введення нових освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр» надає значні можливості для задоволення освітніх потреб особи, забезпечує гнучкість загальноосвітньої, загальнокультурної та наукової підготовки фахівців, підвищення їх соціального захисту на ринку праці та інтеграцію у світове освітянське співтовариство.

Система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

- 1) системи забезпечення вищими навчальними закладами якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості);
- 2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів та якості вищої освіти;

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти є колегіальним органом, основними повноваженнями якого є:

- розробка положень про акредитацію освітніх програм;
- аналіз якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів;
- проведення ліцензійної експертизи, підготовка експертних висновків;
- проведення акредитації;
- формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності;
- розробка вимог до рівня освітньої кваліфікації;
- здійснення інших повноважень.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти складається із двадцяти п'яти членів, куди входять представники громадськості – найвідоміші вчені, ректори навчальних закладів та державні особи, представники студентського самоврядування вищих навчальних закладів.

З метою вироблення рекомендацій і надання допомоги вищим навчальним закладам в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми була створена Незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Незалежна установа оцінювання та забезпечення якості вищої освіти являє собою недержавну організацію, акредитовану Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснює оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або вищих навчальних закладів (їхніх структурних підрозділів).

За умовою акредитації видається диплом про освіту державного зразка. Оцінювання здійснюється експертною комісією за кінцевими результатами навчання, тобто професійними ознаками випускників, вимоги до яких обумовлюються відповідними нормативними документами та стандартами освіти.

Держава здійснює контроль рівня якості освіти і фахової підготовки за допомогою показників якості вищої освіти, що набула особа в результаті реалізації вищим навчальним закладом освітньо-фахової програми підготовки за критеріями досягнення цілей вищої освіти.

Якість вищої освіти в контексті Болонського процесу є основою створення Європейського простору вищої освіти.

Вони також підкреслюють, що, згідно з принципами автономії навчальних закладів, первинна відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі, і таким чином забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Ефективність використання кваліфікованих фахівців

У контексті Міжнародної Стандартної Класифікації Занять (МСКЗ-88) «кваліфікація» визначається як здатність працівника виконувати конкретні завдання та обов'язки у рамках певного виду діяльності.

Маючи освітню кваліфікацію, випускник вищого навчального закладу в Європі має право працевлаштовуватися в певній **предметній області**. Він самостійно влаштовується на ринку праці.

Перегляд статусу кваліфікацій в українській освіті згідно з вимогами Болонського процесу буде означати зміну орієнтирів: від підготовки студента до майбутнього примусового «розподілу» до нової філософії освіти, заснованої на підготовці випускника вищого навчального закладу для конкретного ринку праці. Таким чином, сучасна вища школа готує випускника не до конкретного робочого місця, а до вільного пошуку роботи на ринку праці.

1.4. Види закладів вищої освіти України

Законом України «Про вищу освіту» встановлено, що вища освіта - сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [3].

Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність,

забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Таким чином, відповідно до законодавства, вища освіта може бути отримана у закладах вищої освіти таких типів:

Університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Закладу вищої освіти, що забезпечує розвиток держави в певних галузях знань за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій, сприяє її інтеграції у світовий освітньо-науковий простір, має визнані наукові здобутки, для стимулювання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності і проведення міждисциплінарних досліджень може **надаватися статус дослідницького університету**.

Академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність.

Коледж – заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність. Статус коледжу отримує

заклад освіти (структурний підрозділ закладу освіти), в якому обсяг підготовки здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра становить не менше 30 відсотків загального ліцензованого обсягу.

Таким чином, університетська (вища) освіта в Україні надається не тільки в університетах, а і в академіях, інститутах та інших закладах. Але університет – класичний, найстаріший та найпоширеніший тип вищого навчального закладу. Тому саме на прикладі університетської освіти вважається доцільним проаналізувати зміст, сучасні особливості та тенденції розвитку вищої освіти в цілому.

1.5. Рівні, ступені та кваліфікації вищої освіти

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти – передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв’язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності;
- перший (бакалаврський) рівень – передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв’язування складних спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності;
- другий (магістерський) рівень - передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв’язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності;
- третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень – передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності вирішувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, вирішення комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Освітньо-творчий рівень вищої освіти передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення

самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і вирішення теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою освітньої програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

Молодший бакалавр – це освітній або освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти і присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньої програми, обсяг якої становить 120 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня молодшого бакалавра на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь молодшого бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Бакалавр – це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти освітньо-професійної програми, обсяг якої становить 180-240 кредитів ЄКТС. Для здобуття освітнього ступеня бакалавра на основі освітнього ступеня молодшого бакалавра або на основі фахової передвищої освіти заклад вищої освіти має право визнати та перезарахувати кредити ЄКТС, максимальний обсяг яких визначається стандартом вищої освіти. Особа має право здобувати ступінь бакалавра за умови наявності в неї повної загальної середньої освіти.

Магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. Ступінь магістра здобувається за освітньо-професійною або за освітньо-науковою програмою. Обсяг освітньо-професійної програми підготовки магістра становить 90-120 кредитів ЄКТС, обсяг освітньо-наукової програми - 120 кредитів ЄКТС. Освітньо-наукова програма магістра обов'язково включає дослідницьку (наукову) компоненту обсягом не менше 30 відсотків. Особа має право здобувати ступінь магістра за умови наявності в неї ступеня бакалавра.

Доктор філософії – це освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді. Особа має право здобувати ступінь доктора філософії під час навчання в аспірантурі (ад'юнктурі). Особи, які професійно здійснюють наукову, науково-технічну або науково-педагогічну діяльність за основним місцем роботи, мають право здобувати ступінь доктора філософії поза аспірантурою, зокрема під час перебування у творчій відпустці, за умови успішного виконання відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді.

Документ про вищу освіту видається особі, яка успішно виконала відповідну освітню програму та пройшла атестацію. Встановлюються такі види **документів про вищу освіту** за відповідними ступенями: диплом молодшого бакалавра; диплом бакалавра; диплом магістра; диплом доктора філософії/доктора мистецтва. Документ про вищу освіту видається закладом вищої освіти лише за акредитованою освітньою програмою.

Освітня (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програма – єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій). Освітня програма може визначати єдину в її межах спеціалізацію або не передбачати спеціалізації.

Освітня програма повинна містити: перелік освітніх компонентів; їх логічну послідовність; вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою; кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані програмні результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти.

Заклад вищої освіти може самостійно запроваджувати спеціалізації, що зазначаються при присудженні освітньої кваліфікації особам, які успішно закінчили навчання за відповідними освітніми програмами.

Освітні програми формуються на підставі стандартів вищої освіти. **Стандарт вищої освіти** – це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності.

Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості вищої освіти та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ), результатів навчання за відповідними спеціальностями.

Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, та результатів їх навчання;
- перелік обов'язкових компетентностей випускника;
- нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- форми атестації здобувачів вищої освіти;
- вимоги до створення освітніх програм підготовки за галуззю знань, двома галузями знань або групою спеціальностей (у стандартах рівня молодшого бакалавра), міждисциплінарних освітньо-наукових програм (у стандартах магістра та доктора філософії);
- вимоги професійних стандартів (за їх наявності).

Заклад вищої освіти на підставі відповідної освітньої програми розробляє навчальний план, що визначає перелік та обсяг освітніх компонентів у кредитах ЄКТС, їх логічну послідовність, форми організації освітнього процесу, види та обсяг навчальних занять, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю, що забезпечують досягнення здобувачем відповідного ступеня вищої освіти програмних результатів навчання.

На основі навчального плану у визначеному закладом вищої освіти порядку для кожного здобувача вищої освіти розробляються та затверджуються індивідуальні навчальні плани на кожний навчальний рік. Індивідуальний навчальний план формується за результатами особистого вибору здобувачем вищої освіти дисциплін в обов'язі, не меншому за встановлений цим Законом, з урахуванням вимог освітньої програми щодо вивчення її обов'язкових

компонентів. Індивідуальний навчальний план є обов'язковим для виконання здобувачем вищої освіти.

1.6. Фундаменталізація та індивідуалізація вищої освіти в контексті сучасних вимог

На сучасному етапі розвитку суспільства важливого значення набуває відповідність змісту освіти вимогам часу, тим змінам, що відбуваються в економічному та культурному житті.

Одна із найважливіших проблем вищої освіти – оптимальне співвідношення фундаментальних та спеціальних дисциплін, поворот освіти до цілісної картини життя і перш за все – до світу культури, світу людини, формування її системного світогляду. Забезпечити майбутнє існування людини в інформаційному суспільстві та інноваційній економіці можуть лише фундаментальні знання.

На шляху вирішення цієї проблеми постають дві найважливіші задачі. По-перше, необхідність посилення природничо-наукової підготовки, особливо з дисциплін математичного циклу та нових інформаційних технологій, без засвоєння яких людина не може увійти в інформаційне суспільство. По-друге, усвідомлення ролі та значення дисциплін гуманітарного циклу – визнання людини як найвищої соціальної цінності, повага до особистості, створення умов для розкриття здібностей.

У даному контексті особливого значення набуває ідея безперервної освіти. Безперервність освіти означає доведення культурно-освітнього рівня особистості до рівня суспільних потреб, що завжди оновлюються. Це також постійне оновлення загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення здобуття освіти на процес, що триває впродовж усього життя.

У зв'язку з цим у суспільно-політичне життя країни впроваджено Закон України «Про освіту дорослих (освіту впродовж усього життя)». Цей Закон забезпечує право особи на неперервну освіту і визначає державну політику та державні гарантії у сфері освіти дорослих (освіти впродовж життя) як провідного фактора соціального та економічного прогресу суспільства, найвищою цінністю і основним капіталом якого в сучасному світі є людина, здатна до пошуку та засвоєння нових знань і прийняття нестандартних рішень.

Одним із першорядних напрямів реформування вищої освіти є її

фундаменталізація.

Фундаменталізація освіти – це:

- суттєве підвищення якості освіти й освітнього рівня людей шляхом відповідної зміни змісту дисциплін, що вивчаються, і методології навчального процесу;
- використання в процесі навчання високих інтелектуальних і нових інформаційних технологій на основі міжнародної системи бази даних;
- цілісне бачення природи, людини, суспільства в контексті міждисциплінарного діалогу; якісно нові цілі освіти, нові принципи відбору і систематизації знань, нова якість освіченості особистості і суспільства, подолання розмежованості двох культур – природничонаукової і гуманітарної;
- індуктивне сходження особистості від досвіду до його інтерпретації;
- створення умов для виховання гнучкого і багатогранного наукового мислення, різних способів сприйняття дійсності, внутрішньої потреби в саморозвитку і самоосвіті;
- особистісна структуризація ціннісно-смыслових імперативів, що забезпечують стійкий розвиток особистості та її інтелектуального фундаменту;
- процес такої взаємодії людини з інтелектуальним середовищем, у перебігу якого особистість сприймає її для збагачення внутрішнього світу і завдяки цьому визріває для примноження потенціалу самого середовища.

Фундаменталізація вищої освіти насамперед характеризується формуванням фундаментального знання як системи знань, на основі якої соціокультурний світогляд особистості фахівця набуває нового якісного рівня і дозволяє їй швидко змінювати себе, адаптуватися до нових умов і вимог професійної діяльності. Також вона передбачає перехід до фундаментально-креативної моделі навчання, сутність якої полягає в забезпеченні цілісного, системного і діяльнісного підходів до формування особистості кваліфікованого фахівця.

До основних **принципів фундаменталізації** освіти відносяться:

- ґрунтовність професійно-теоретичної і професійно-практичної підготовки на основі науковості, дослідницького характеру знань, їх практичної спрямованості;
- інтелектуальна мобільність знань, їх використання в реальній виробничій діяльності;

- реалізація концепції поглибленого вивчення системи знань з конкретної професії й водночас оволодіння гуманітарними й природничо-науковими знаннями, що забезпечують всебічний розвиток особистості;
- формування наукового мислення, внутрішньої особистої потреби у постійному саморозвитку, самоосвіти протягом усього життя;
- надання системоутворюючих, цілісних, глибинних, змістовних, методологічно значимих знань із закономірності функціонування та розвитку глобалізованого світу, управління економічним розвитком держави.

Передумовою забезпечення фундаменталізації професійного навчання є створення нових навчальних дисциплін, якісно відмінних від традиційних за структурою та змістом своєю спрямованістю на узагальнені, універсальні знання, формування фахівця нової формації, загальної культури і розвиток наукового мислення. Фундаменталізація підготовки безперечно потребує випереджаючого характеру навчання, тобто своєчасної підготовки майбутніх фахівців до викликів глобалізованого світу.

Фундаменталізація вищої освіти та її випереджаючий характер органічно пов'язані з індивідуалізацією навчального процесу. Вона передбачає надання можливості самостійно обирати перелік навчальних дисциплін понад нормативні вимоги, а також рівень їх засвоєння в залежності від потреб, можливостей і цілей професійно-посадової кар'єри та власних можливостей професійно-кваліфікаційного зростання.

Економічне становище системи вищої освіти характеризується наявністю зростаючого попиту населення на освітні послуги. Це обумовлено вимогами сучасного виробництва, розвиток та конкурентоспроможність якого значною мірою визначається кваліфікацією працівників, а також ринком праці, що вимагає мобільності робочої сили і високої адаптивності до мінливих умов. Крім того, виступаючи основним джерелом розширеного відтворення кадрів найбільш високої кваліфікації, вища школа є важливим фактором розвитку економіки держави. У цих умовах здобуття вищої освіти або навчання за окремими програмами стає для особистості умовою успішного працевлаштування.

Інформаційне суспільство, що формується, має гостру потребу у творчій особистості фахівця, але в умовах існуючої системи вищої освіти, з її твердою регламентацією процесу навчання, дуже важко сформувати ініціативну, діяльну

людини з яскраво вираженою творчою індивідуальністю, різнобічно розвитку особистість, самотійного громадянина демократичного суспільства.

Загальний вектор розвитку системи вищої освіти, сформульований у Болонській декларації, спрямований на надання можливості вибору місця і способу навчання шляхом здобуття освіти в різних навчальних закладах, навчаючись в них послідовно і/або паралельно. Одночасно Болонський процес спрямований на індивідуалізацію освіти, орієнтування його на запити і потреби кожного окремого студента, формування індивідуальної освітньої траєкторії. Головна мета індивідуального підходу полягає у сприянні становленню і збереженню неповторної індивідуальності особистості кожного студента. Для досягнення цієї мети в кожного, хто навчається, повинна бути можливість вибору.

Складовою індивідуалізації вищої освіти є організація навчального процесу на вибір способу, прийомів і методів навчання, що здійснюється в залежності від індивідуальних відмінностей студентів, рівня розвитку їх здібностей до навчання, можливостей вищого навчального закладу.

Індивідуалізація навчального процесу має забезпечуватися комплексом заходів, серед яких:

- підвищення вибіркової складової освітньо-професійних програм підготовки та професійних програм післядипломної освіти;
- застосування сучасного арсеналу форм і методів індивідуально-консультативної роботи;
- підвищення ролі індивідуальної складової при організації самотійної роботи слухача.

Індивідуалізація навчання – одна із найскладніших проблем вищої освіти, вирішення якої значною мірою залежить від двох факторів: індивідуально-психологічних особливостей студентів та впровадження відповідної методичної системи навчання.

Індивідуально-психологічні особливості студентів являють собою невід'ємну складову його особистості як своєрідної якості індивіда, що здобуваються в діяльності та спілкуванні протягом усього життя. До них психологи відносять темперамент, характер та здібності. Це так звані диференціальні характеристики особистості, що тісно пов'язані одна з одною.

Основою індивідуальності людини вважається темперамент. Темперамент – це природжена індивідуально-психологічна особливість людини, що визначає динамічні прояви її психіки – фізичні, емоційні, інтелектуальні. Той або інший

тип темпераменту базується на так званому типі вищої нервової системи, що являє собою природжену якість. Як відомо, психологи виділяють чотири типи темпераменту: сангвінік, флегматик, холерик та меланхолік. Темперамент впливає на індивідуальний стиль діяльності. Тобто саме тип темпераменту впливає на те, що однакову за змістом навчальну роботу молоді люди із різним типом темпераменту будуть виконувати по-різному. Цю обставину необхідно враховувати при вирішенні проблеми індивідуалізації навчання.

На основі того або іншого темпераменту за відповідних умов життя, виховання, системи цінностей формується більш гнучка, соціально обумовлена психологічна складова індивідуальності – характер. Характер – це сукупність стійких проявів психіки людини, що відтворюються у спілкуванні і діяльності та обумовлюють типові способи поведінки у тій або іншій ситуації.

З темпераментом та характером пов'язані здібності людини. Здібності – це індивідуально-психологічні особливості, що являють собою умови успішності виконання відповідної діяльності та в цій самій діяльності формуються. Формування відбувається у відповідній закономірності: лише у тій діяльності, що за своєю структурою відповідає конкретним здібностям. В основі здібностей лежать так звані задатки, що являють собою морфологічні та функціональні особливості структури головного мозку людини та передаються генетично. В умовах наявності відповідних форм діяльності із задатків можуть розвинутиись відповідні здібності.

Здібності формуються виключно в діяльності, виключно в діяльності вони і виявляються. Прояв здібностей залежить від конкретних методів навчання, формування відповідних навичок, умінь та знань.

Індивідуалізація процесу навчання, таким чином, не може протікати успішно без урахування індивідуально-психологічних особливостей студентів. Індивідуальний стиль діяльності, обумовлений темпераментом, характером та здібностями можна розглядати як запоруку вдалої індивідуалізації навчання.

Аналізуючи зарубіжний досвід індивідуалізації навчання, можна відзначити, що історичною батьківщиною особисто-орієнтованого (індивідуалізованого) навчання є Сполучені Штати Америки. При індивідуалізації навчання американські педагоги розробляють форми індивідуалізованої самостійної роботи в залежності від здібностей та підготовки студентів і цілей освіти, створюють індивідуальні програми з вибором форм, методів навчання і темпів проходження всього курсу,

підтримують ініціативу самих студентів. Одним із популярних принципів індивідуалізації навчання у США є принцип збагачення (поповнення однакової для всіх програми), що включає горизонтальний (знання розширюються) і вертикальний (знання поглиблюються) підходи. Таким чином, студенти можуть працювати за програмою, що відповідає їх індивідуальним інтересам і професійним намірам. Уся система навчання спрямована на виховання насамперед повноцінного громадянина демократичного суспільства, підтримку індивідуальних здібностей особистості.

Університети США не дотримуються єдиної, обов'язкової програми навчання. Визначаючи основні вимоги для одержання ступеня бакалавра або магістра, університет пропонує студенту на вибір значну кількість порівняно невеликих курсів з різних сфер знань, у тому числі курс з цивільного суспільства, правової держави, міжнародних норм з прав людини, що сприяє різнобічному розвитку студента як грамотного громадянина суспільства.

В Україні існують такі організаційні форми здобуття вищої освіти: очна, заочна та дистанційна. Якщо очна та заочна дотепер жорстко регламентують навчальні плани і досліджувані дисципліни, то при дистанційній формі освіти студент тією чи іншою мірою може індивідуалізувати процес свого навчання. За останні роки в Україні низка вищих навчальних закладів почали перехід до принципу індивідуалізації при очній та заочній формах навчання. Це виражається у наданні можливості студенту обирати дисципліни за власним бажанням (з переліку вибіркового дисциплін).

Постійне оновлення вимог до загальноосвітньої та фахової підготовки, перетворення здобуття освіти на процес, що триває упродовж усього життя, подальша демократизація суспільства потребує активного розвитку процесу індивідуалізації навчання.

Розділ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Структура закладу вищої освіти

Структура закладу вищої освіти, статус і функції його структурних підрозділів визначаються статутом закладу вищої освіти та положеннями про відповідні структурні підрозділи. Структурні підрозділи утворюються рішенням вченої ради закладу вищої освіти у порядку, визначеному законодавством і статутом закладу вищої освіти.

Вищим колегіальним органом є конференція трудового колективу.

Управління діяльністю закладом вищої освіти здійснює **ректор**, який діє на засадах єдиноначальності і призначається на посаду відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та Положення про порядок наймання та звільнення керівників навчальних закладів України, що є у загальнодержавній власності.

Ректор повинен вільно володіти державною мовою, мати вчене звання професора, науковий ступінь доктора або кандидата наук в певній галузі і стаж науково-педагогічної діяльності не менше ніж десять років. Одна і та сама особа не може перебувати на посаді керівника вищого навчального року більше ніж два строки (один строк – 5 років).

Безпосереднє керівництво навчальною, науково-методичною, науковою та адміністративно-господарською діяльністю закладу вищої освіти здійснюють **проректори**, що відповідають за ці напрями діяльності. Проректори наймаються на роботу за трудовим договором (контрактом) і звільняються з роботи ректором.

Ректорат створюється для оперативного вирішення поточних питань діяльності закладу вищої освіти. До складу ректорату входять: ректор, проректори, помічники ректора, декани, головний бухгалтер, начальник відділу кадрів, провідні фахівці з професорсько-викладацького складу. Очолює ректорат ректор закладу вищої освіти.

Вчена рада є колегіальним органом управління вищого навчального закладу, який утворюється строком на п'ять років, склад якого затверджується

наказом керівника вищого навчального закладу протягом п'яти робочих днів з дня закінчення повноважень попереднього складу вченої ради. Вчену раду очолює голова, який обирається таємним голосуванням серед членів вченої ради вищого навчального закладу, які мають відповідний науковий ступінь та/або вчене звання, на строк діяльності вченої ради.

До складу Вченої ради входять: ректор, проректори, декани факультетів, завідувачі провідних кафедр, завідувач бібліотекою, представники профспілкових організацій вузу.

Вчена рада виконує наступні функції:

1) визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності вищого навчального закладу;

2) розробляє і подає вищому колегіальному органу громадського самоврядування проект статуту вищого навчального закладу, а також рішення про внесення змін і доповнень до нього;

3) ухвалює фінансовий план і річний фінансовий звіт вищого навчального закладу;

4) визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;

5) ухвалює рішення про розміщення власних надходжень у територіальних органах центрального органу виконавчої влади у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, або в банківських установах;

6) ухвалює за поданням керівника вищого навчального закладу рішення про утворення, реорганізацію та ліквідацію структурних підрозділів;

7) обирає за конкурсом таємним голосуванням на посади деканів, завідувачів (начальників) кафедр, професорів і доцентів, директора бібліотеки, керівників філій;

8) затверджує освітні програми та навчальні плани для кожного рівня вищої освіти та спеціальності;

9) ухвалює рішення з питань організації освітнього процесу, визначає строки навчання на відповідних рівнях;

10) затверджує зразок та порядок виготовлення власного документа про вищу освіту, положення про процедуру і підстави для його видачі випускникам, а також зразки, порядок виготовлення, процедуру і підстави для видачі випускникам спільних і подвійних дипломів;

11) ухвалює основні напрями проведення наукових досліджень та інноваційної діяльності;

12) оцінює науково-педагогічну діяльність структурних підрозділів;

13) присвоює вчені звання професора, доцента та старшого дослідника і подає відповідні рішення на затвердження до атестаційної колегії центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

14) приймає остаточні рішення про визнання іноземних документів про вищу освіту, наукові ступені та вчені звання під час прийняття на роботу педагогічних, наукових, науково-педагогічних та інших працівників, а також під час зарахування вступників на навчання;

15) має право вносити подання про відкликання керівника вищого навчального закладу з підстав, передбачених законодавством, статутом вищого навчального закладу, контрактом, яке розглядається вищим колегіальним органом громадського самоврядування вищого навчального закладу;

16) розглядає інші питання діяльності вищого навчального закладу відповідно до його статуту.

Факультет (науково-навчальний інститут) є навчально-науковим і адміністративним підрозділом вузу, здійснює підготовку студентів і аспірантів з однієї або декількох споріднених спеціальностей, а також керівництво науково-дослідною роботою кафедр.

Факультет (інститут) організовує підготовку фахівців як з відривом від виробництва, так і без відриву від виробництва. Для організації навчальної роботи з окремих форм навчання або окремих спеціальностей у складі факультету може створюватися відділення.

Факультет поєднує всі кафедри і лабораторії, що відносяться до спеціальностей, включених до складу факультету, а також ті загальнонаукові і загальноосвітні кафедри вузу, що за змістом своєї роботи найбільш близькі профілю факультету.

Керівництво роботою факультету (інституту) здійснює **декан факультету (директор інституту)**, що обирається Вченою радою закладу вищої освіти на п'ять років з урахуванням пропозицій факультету (навчально-наукового інституту), мати науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання відповідно до профілю факультету (навчально-наукового інституту), а також не може перебувати на даній посаді більше ніж два строки. Керівник закладу вищої освіти укладає з керівником факультету (навчально-наукового інституту) контракт.

Декан факультету:

- а) безпосередньо керує навчальною, виховною і науковою роботою на факультеті;
- б) проводить у життя навчальні плани і програми, керує виробничою роботою і практикою студентів;
- в) здійснює контроль за навчальним процесом, виробничою роботою і практикою студентів;
- г) керує складанням розкладу навчальних занять і здійснює контроль за його виконанням;
- д) організовує контроль за самостійною роботою студентів, а також проведення іспитів і заліків, переводить студентів з курсу на курс, допускає студентів до здачі державних іспитів і захисту дипломного проекту (роботи);
- е) призначає стипендії студентам факультету відповідно до діючого положення;
- є) керує підготовкою аспірантів і роботою по підвищенню кваліфікації професорсько-викладацького складу;
- ж) здійснює загальне керівництво підготовкою підручників, навчальних і методичних посібників з предметів кафедр, що входять до складу факультету;
- з) здійснює загальне керівництво науковою роботою студентів, що проводиться на кафедрах, у наукових кружках і наукових громадах;
- к) організовує зв'язок з випускниками факультету, розробляє заходи, спрямовані на поліпшення підготовки фахівців, що випускаються факультетом (інститутом).

На допомогу декану (директору) факультету (інституту) в залежності від чисельності студентів устанавлюється штатна посада заступника (або декількох заступників).

Відповідно до законодавства формується **Рада факультету (Рада інституту)**. Основною задачею Ради є об'єднання зусиль усього колективу факультету на забезпечення високої якості підготовки фахівців, подальшого розвитку науково-дослідної роботи серед студентів.

До складу Ради факультету входять: декан факультету (голова) і його заступники, завідувачі провідних кафедр, представники профспілкової організації, секретарі кафедр. До складу Ради можуть входити й інші науково-педагогічні працівники факультету.

Кількість і персональний склад членів Ради факультету затверджується ректором закладу вищої освіти. Рада факультету (інституту):

- а) розглядає проекти навчальних планів і програм;
- б) розглядає звіт про навчально-методичну і науково-дослідну роботу кафедр;
- в) обговорює плани науково-дослідної і виховної роботи і плани підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу;
- г) підводить підсумки виробничої практики студентів;
- д) обговорює звіти декана про навчально-методичну, наукову і виховну роботу на факультеті;
- е) обговорює кандидатів на зарахування в аспірантуру з числа випускників даного вузу;
- є) затверджує індивідуальні плани аспірантів і проводить їхню атестацію;
- ж) розглядає інші питання, зв'язані з діяльністю факультету.

Наукова робота студентів закладу вищої освіти проводиться за підтримки наукових керівників. Вона дозволяє студенту глибше освоїти досліджувану проблематику, підвищити освітній рівень, ознайомитися з сучасними досягненнями науки і техніки, установити контакти з молодими вченими інших закладів вищої освіти.

Генерувати, акумулювати і зберігати наукову еліту дозволяє робота **аспірантури і спеціалізованої вченої ради** з захисту дисертацій з економічних та технічних спеціальностей. Відділ аспірантури пропонує випускникам, які бажають присвятити своє життя науковій діяльності, продовжити навчання за денною або заочною формою.

Первинні профспілкові організації як співробітників, так і студентів, вирішують соціальні проблеми, надають у разі необхідності відповідну допомогу, стоять на захисті прав тих, хто працює та навчається.

Механізм захисту інтересів людини праці визначається колективним договором, ініціатором укладання якого завжди виступає профспілка і на підставі якого здійснюється регулювання й узгодження соціально-економічних, виробничих і трудових відносин: питання підвищення заробітної плати і недопущення боргів по ній; посадові оклади, доплати, надбавки, премії, компенсаційні виплати, матеріальна допомога; тривалість, черговість і перенесення відпусток, додаткові відпустки, ведення трудових книжок, звільнення з ініціативи роботодавця тощо. Крім того, до компетенції

профспілки входить атестація робочих місць і компенсація за несприятливі умови праці; медичні огляди; праця в умовах, що відповідають охороні праці; попередження порушень і контроль за виконанням законодавства про працю і про охорону праці; контроль за виконанням колективного договору. Усе це прерогатива профспілок, права яких закріплені законодавством.

Кафедра – це базовий структурний підрозділ закладу вищої освіти державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), що провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

Кафедру очолює завідувач, що має, як правило, вчене звання професора або науковий ступінь доктора наук. Керівник кафедри обирається за конкурсом таємним голосуванням вченою радою вищого навчального закладу строком на п'ять років з урахуванням пропозицій трудового колективу факультету (навчально-наукового інституту) та кафедри.

Завідувач кафедри забезпечує організацію освітнього процесу, виконання навчальних планів і програм навчальних дисциплін, здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною та науковою діяльністю викладачів.

До складу кафедри входять професори, доценти, викладачі, наукові співробітники, аспіранти.

На кафедру покладається:

а) проведення з усіх форм навчання (без відриву від виробництва – заочне навчання, з відривом від виробництва – денне навчання) лекцій, лабораторних, практичних, семінарських та інших видів навчальних занять, передбачених навчальним планом, на високому науково-педагогічному рівні; керівництво виробничою практикою, курсовим і дипломним проектуванням, курсовими і дипломними роботами, а також самостійними заняттями студентів, проведення курсових іспитів і заліків;

б) проведення заходів щодо організації виховної роботи серед студентів;

в) розробка і подання на затвердження в установленому порядку навчальних програм з дисциплін кафедри;

г) підготовка підручників, навчальних посібників та інших посібників і наочних приладів, а також складання відзивів за дорученням ректорату вузу на підручники, навчальні посібники та навчально-методичну літературу;

д) проведення науково-дослідної роботи відповідно до затвердженого плану; обговорення закінчених науково-дослідних робіт і впровадження результатів цих робіт у виробництво; рекомендації до опублікування закінчених наукових робіт;

е) керівництво науково-дослідною роботою студентів, в основу покладені комплексно-цільові програми економічних досліджень. Їх суть складає комплексна система наукових досліджень на весь термін навчання студента у вищому навчальному закладі стосовно обраного фаху, який повинен включати елементи наукових досліджень з усіх видів навчального процесу. Це спрямоване на підготовку фахівців, спроможних творчо вирішувати проблеми сучасної економіки. Впровадження наведених заходів здійснюється шляхом участі студентів у роботі наукових кружків, у проблемних групах, участі у наукових семінарах, конференціях, включаючи підготовку наукових доповідей та публікацію статей;

є) розгляд індивідуальних планів навчальної, наукової, методичної й іншої роботи співробітників кафедри; вивчення, узагальнення і поширення досвіду роботи кращих викладачів; надання допомоги починаючим викладачам в оволодінні педагогічною майстерністю; розробка і здійснення заходів щодо їх використання при проведенні навчальних занять, сучасних технічних засобів;

ж) підготовка науково-педагогічних кадрів, розгляд дисертацій, наданих до захисту членами кафедр або за дорученням ректорату вузу іншими здобувачами;

з) установлення зв'язку з підприємствами (операторами) з метою узагальнення і поширення передового досвіду і надання їм науково-технічної допомоги.

2.2. Форми організації освітнього процесу

Основними **формами навчання**, за якими здійснюється підготовка у вищих навчальних закладах, є:

Очна (денна, вечірня) форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти, що передбачає проведення навчальних занять та практичної підготовки не менше 30 тижнів упродовж навчального року.

Заочна форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти шляхом поєднання навчальних занять і контрольних заходів під час короткочасних сесій та самостійного оволодіння освітньою програмою в період між ними. Тривалість періоду між навчальними заняттями та контрольними заходами не може бути меншою, ніж один місяць.

Дистанційна форма здобуття освіти – це індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Мережева форма здобуття вищої освіти – це спосіб організації навчання здобувачів вищої освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю закладу вищої освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах.

Дуальна форма здобуття вищої освіти – це спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору.

Дуальна освіта здійснюється на підставі договору між закладом вищої освіти та роботодавцем (підприємством, установою, організацією тощо), що передбачає:

- порядок працевлаштування здобувача вищої освіти та оплати його праці;
- обсяг та очікувані результати навчання здобувача вищої освіти на робочому місці;
- зобов'язання закладу вищої освіти та роботодавця в частині виконання здобувачем вищої освіти індивідуального навчального плану на робочому місці;
- порядок оцінювання результатів навчання, здобутих на робочому місці.

Згідно з ЗУ «Про вищу освіту», **освітній процес** – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і

використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування розвиненої особистості.

У вищих начальних закладах освітній процес здійснюється за такими формами:

- 1) навчальні заняття;
- 2) самостійна робота;
- 3) практична підготовка;
- 4) контрольні заходи.

Основними видами навчальних занять у закладах вищої освіти є: лекція; лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація.

Розглянемо коротко зазначені види навчальної роботи.

Лекція – одна з основних форм проведення навчальних занять, спрямована на засвоєння теоретичного матеріалу. Лекція характеризується послідовним, обґрунтованим, систематизованим та логічно завершеним викладом певної теми чи проблеми та передбачає безпосередню взаємодію та спілкування викладача зі студентом. При цьому основним завданням лектора є не стільки механічний виклад заздалегідь підготовленої інформації з певної дисципліни, а ще й формування стимулу для залучення студентів до наукової творчості, подальшого самостійного вивчення матеріалу.

Лекція повинна відповідати наступним вимогам:

1. Лекція повинна давати основні поняття з предмета, що викладається, і вказувати, в якому напрямку потрібно його вивчати більш докладно. Вона повинна у певній науковій і логічній послідовності охоплювати основні принципи, основні питання даного курсу, не захаращуючи його зайвими деталями. Побудова лекції повинна уводити студентів у конкретну наукову область, розкривати методологію предмета і слугувати школою мислення, знайомити з основними напрямками у розвитку науки й у вирішенні найважливіших наукових проблем. Важливе значення має зв'язок теоретичних положень науки з практичною діяльністю. Лектор повинен вести за собою аудиторію, сприяючи формуванню наукового мислення.

2. Зміст лекції повинен бути систематичним. Кожна лекція повинна являти собою, як правило, логічно закінчене ціле, причому всі факти і приклади, схеми і рисунки, що наводяться на лекції, повинні слугувати засобами для розкриття основної ідеї лекції.

3. Лекція повинна викликати у студентів інтерес, спрямовувати студентів на знайомство не тільки з навчальною, але і з монографічною, і журнальною літературою з даного предмета.

4. Кожен лектор повинен пам'ятати, що студент – це не судина, яку треба наповнити знаннями, а смолоскип, який потрібно запалити спрагою до знань.

Лабораторне заняття – вид навчального заняття, який характеризується особистим проведенням студентом під керівництвом викладача окремих експериментів чи дослідів з метою підтвердження та закріплення теоретичних знань, отриманих на лекціях. Лабораторні заняття, як правило, проводяться у спеціально обладнаних лабораторіях, де студент набуває практичні навички роботи з лабораторним устаткуванням, обчислювальною технікою, приладами, обладнанням, апаратурою та іншими технічними засобами.

Практичне заняття – вид навчального заняття, головним завданнями якого є: поглиблення, конкретизація і закріплення знань, отриманих як в ході лекційних занять, так і при самостійному вивченні матеріалу; формування і розвиток практичних знань та умінь, а також практичних навичок, необхідних у майбутньому. Самостійна робота студентів є домінантною складовою практичних занять.

Семінарське заняття – вид навчального заняття, який сприяє формуванню у студентів самостійних суджень, оволодінню, розширенню та закріпленню теоретичного матеріалу, здатністю відстоювати власні думки в процесі дискусії, аргументувати їх на основі наукових знань, а також підвищенню пізнавальної думки й оволодінню фундаментальними знаннями.

Індивідуальне заняття проводиться за окремим графіком з урахуванням індивідуального навчального плану студентів з метою поглиблення знань та розкриття їх індивідуальних творчих здібностей.

Консультація – вид навчального заняття, який характеризується наданням потрібної допомоги студентам з боку викладача у засвоєнні теоретичних чи практичних аспектів знань, навичок чи вмінь, а також наданні відповідних відповідей на питання, що виникають в процесі самостійного розгляду того чи іншого матеріалу.

Велике значення у розвитку навичок самостійної творчої роботи студентів відіграє **курсове проектування**, тому що воно дозволяє шляхом розв'язання конкретних задач залучати студентів до практики, виховувати їх у дусі

відповідальності за виконану економічну або інженерно-технічну роботу, прищеплювати їм елементи науково-дослідної роботи.

Курсове проектування повинне сприяти закріпленню, поглибленню й узагальненню знань, одержаних студентами за час навчання, і застосування цих знань до комплексного розв'язання конкретних задач. Системою курсових проектів студент готується до виконання більш складної задачі – дипломному проектуванню. Тематика курсового проектування повинна відповідати навчальним задачам даного предмета і поряд з цим відповідати практичним вимогам народного господарства і науки. Реальність тематики курсових проектів – це, насамперед, її науковість, сучасність і спрямованість до одержання студентами навичок самостійної творчої роботи.

Захист проекту є особливою формою перевірки виконання проекту. Він проводиться спеціальною комісією із 2-3 осіб. Публічний захист дозволяє ознайомити групу з роботою її членів, також виробити одноманітні вимоги до проектів у керівників проектування. Результати захисту оцінюються за чотирибальною системою.

Самостійна робота – одна з організаційних форм навчання, яка регламентується робочим навчальним планом. Зміст самостійної роботи визначається в робочій програмі кожної дисципліни. Навчальний матеріал, передбачений для самостійного опрацювання, підлягає підсумковому контролю нарівні з матеріалом, який опрацьовується під час навчальних занять. Мета самостійної роботи студентів двоєдина: формування самостійності як риси особистості й засвоєння знань, умінь, навичок.

2.3. Призначення і види виробничої практики

Виробнича практика студентів є найважливішою складовою підготовки висококваліфікованих фахівців і проводиться на передових підприємствах і в організаціях різних галузей народного господарства. У залежності від спеціальності проводяться загальноекономічний, технологічний, експлуатаційний та інші види практики.

У ДУІТЗ, в залежності від специфіки, процес практики організовується у такий спосіб. На першому курсі студенти проходять ознайомлювальну практику. У процесі практики студенти знайомляться зі структурою

підприємства, основними видами діяльності відділів, цехів і організації в цілому. На другому курсі студенти проходять технологічну практику, на третьому – експлуатаційну, на четвертому – виробничу. На п'ятому курсі студенти проходять переддипломну практику, зміст якої визначається темою дипломної (магістерської) роботи. У період переддипломної практики студент збирає фактичний матеріал про виробничу діяльність підприємства і використовує його при написанні дипломної (магістерської) роботи.

Студенти, які навчаються на останніх курсах заочних факультетів, можуть у необхідних випадках бути направлені в установленому порядку на місячну переддипломну практику для ознайомлення безпосередньо на виробництві з роботою щодо вибору спеціальності і підготовки відповідних матеріалів до дипломного проекту (роботи). Терміни і зміст кожної практики визначається затвердженими навчальними планами і програмами.

Метою виробничої практики студентів є закріплення знань, здобутих студентами в процесі навчання у вузі, на основі глибокого вивчення роботи підприємства (установи), на якому студенти проходять практику, а також оволодіння виробничими навичками і передовими методами праці. У процесі виробничого навчання студенти набувають також досвіду спілкування в трудовому колективі.

Студенти на практиці вивчають:

- економіку, організацію й управління виробництвом, стандартизацію і контроль якості продукції, заходи щодо виявлення резервів підвищення ефективності і продуктивності праці, господарський механізм і шляхи його удосконалювання;
- передовий досвід роботи керівників підрозділів, нові форми організації праці;
- результати досліджень, проведених в області охорони і гігієни праці, фізіології, психології;
- організацію науково-дослідної і винахідницької роботи;
- створення і забезпечення безпечних і здорових умов праці.

Навчально-методичне керівництво практикою здійснюють відповідні кафедри вузів. Безпосереднє керівництво практикою студентів покладається наказом керівника підприємства на висококваліфікованих фахівців відповідних спеціальностей.

Студент при проходженні практики зобов'язаний:

- цілком виконувати завдання, передбачені програмою практики;
- підпорядковуватися діючим на підприємстві правилам внутрішнього трудового розпорядку;
- вивчати і строго дотримувати правила охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії;
- брати участь у раціоналізаторській і винахідницькій роботі з завдання відповідних кафедр;
- брати участь у суспільному житті колективу підприємства;
- нести відповідальність за виконану роботу і її результати нарівні зі штатними співробітниками;
- вести щоденник, в якому записувати необхідні цифрові матеріали, зміст лекцій і бесід, робити ескізи, зарисовки тощо;
- подати керівнику практики письмовий звіт про виконання всіх завдань і здати залік з практики.

По закінченні практики студент складає письмовий **звіт** і здає його керівнику практики від вищого навчального закладу разом зі **щоденником**, підписаним безпосереднім керівником практики від підприємства.

Звіт про практику повинен містити відомості про конкретно виконану студентом роботу в період практики, а також короткий опис підприємства (цеху, відділу і т.д.) й організації, про його діяльність, питання охорони праці, висновки і пропозиції.

По закінченні практики студент здає залік (захищає звіт) з диференційованою оцінкою в комісії, призначеною завідувачем кафедри. При оцінці підсумків роботи студентів на практиці береться до уваги характеристика, надана їм керівником практики від підприємства.

2.4. Організація і порядок проведення контролю успішності студентів

Поточний контроль успішності студентів (**атестація**) здійснюється щомісяця і виставляється в журналі поточної атестації за 100-бальною системою. Журнал знаходиться в деканаті або дирекції.

Шкала оцінювання показана в табл. 2.1.

Шкала оцінювання якості досягнень студента

100-бальна шкала	Національна шкала	Оцінка	Визначення оцінки
90-100	«Відмінно»	A	Відмінно – відмінна робота, в якій може бути допущена одна незначна помилка
82-89	«Добре»	B	Дуже добре – робота вище середнього рівня з декількома незначними помилками
74-81	«Добре»	C	Добре – звичайна робота з декількома помилками
64-73	«Задовільно»	D	Задовільно – середня непогана робота, але зі значними недоліками
60-63	«Задовільно»	E	Достатньо – робота відповідає мінімальній позитивній оцінці
35-59	«Незадовільно»	FX	Не зараховано – потрібне незначне доопрацювання для досягнення мінімальної позитивної оцінки
1-34	«Незадовільно»	F	Не зараховано – студент повинен повторно освоювати навчальний матеріал дисципліни (модуля)

Важливу роль в організації навчального процесу відіграють **курсіві іспити і заліки, державні іспити**.

Курсові іспити з дисципліни або її частини мають за мету оцінити роботу студента за курс (семестр), здобуті теоретичні знання, творче мислення, придбані навички самостійної роботи, уміння синтезувати здобуті знання і застосування їх для розв’язання практичних задач.

Заліки, як правило, слугують формою перевірки успішного виконання студентами лабораторних і розрахунково-графічних робіт, курсових проєктів (робіт), засвоєння навчального матеріалу, практичних і семінарських занять, а також формою перевірки проходження навчальної і виробничої практики та виконання в процесі цих практик усіх навчальних доручень відповідно до затвердженої програми.

В окремих випадках заліки можуть призначатися як за предметами в цілому, так і за окремими його частинами.

Студенти зобов'язані здати всі іспити і заліки у строгій відповідності з навчальними планами, а також затвердженими програмами, єдиними для денних і заочних факультетів.

Студенти можуть здавати іспити і заліки з факультативних дисциплін, практикумів і семінарів, і за їхнім бажанням результати здачі вносяться у відомість, залікову книжку й у виписку з залікової книжки (додаток до диплома).

Курсові іспити на денних факультетах здаються у сесійні періоди, передбачені навчальними планами.

Деканам факультетів надається право дозволити встигаючим студентам дострокову здачу іспитів у межах навчального року за успішного виконання ними установлених практичних робіт і здачі за даними курсами заліків без звільнення студентів від поточних занять з інших дисциплін.

Студенти, яким дозволено як виняток у межах загального терміну навчання індивідуальний графік занять, можуть здавати заліки й іспити в міжсесійний період у терміни, установлені деканами факультетів.

На заочних відділеннях навчальних закладів лабораторно-екзаменаційні сесії можуть проводитися групами тільки в навчальних приміщеннях під наглядом викладача в різні періоди часу, у залежності від розкладу.

Періоди і кількість сесій у навчальному році на кожному курсі установлюються ректором вузу, але не більше чотирьох сесій протягом навчального року.

Встигаючим студентам-заочникам, які цілком виконали навчальний план відповідного курсу, ректор вищого навчального закладу може дозволити здачу іспитів і заліків з дисциплін наступних курсів, за умови виконання ними з цих дисциплін контрольних робіт і лабораторних робіт, а також курсових проектів (робіт), установлених навчальними планами.

Студенти денних факультетів допускаються до сесії за умови здачі всіх заліків, передбачених навчальним планом, виконання і здачі установлених розрахунково-графічних та інших робіт з дисциплін навчального плану даного семестру.

Студенти заочних факультетів допускаються до участі в сесії, якщо вони не мають заборгованості за попередній курс (семестр) і до початку сесії виконали всі контрольні роботи і курсові проекти (роботи) з дисциплін, що

виноситься на сесію. Виконаними вважаються зараховані контрольні роботи і допущені до захисту курсові проекти (роботи).

Студентам, які не могли здати заліки й іспити в загально установлений термін через хворобу або з інших поважних причин (сімейні обставини, тривалі службові відрядження, стихійні лиха), документально підтверджених відповідною установою, декан факультету установлює індивідуальні терміни здачі іспитів і заліків.

Мають право на додаткову оплачувану відпустку студенти, які успішно навчаються на заочних факультетах, не мають заборгованості за попередній курс (семестр) і до початку сесії надіслали всі контрольні роботи і курсові проекти (роботи) з дисциплін, що виноситься на сесію.

Студенти-заочники, які не виконали навчального плану і не мають права на додаткову оплачувану відпустку, але прибули на сесію самостійно або за повідомленням вузу, допускаються на консультації викладачів, виконання лабораторно-практичних робіт, здачу заліків в установленому порядку і здачу іспитів без наступного надання оплачуваної відпустки за поточний навчальний рік.

Іспити проводяться за білетами в усній або письмовій формах. Форма проведення іспитів установлюється Вченою радою вищого навчального закладу. При проведенні іспитів і заліків можуть бути використані технічні засоби. Екзаменатору надається право задавати питання студентам додатково, а також крім теоретичних питань давати задачі і приклади за програмою даного курсу.

Заліки з практичних і лабораторних робіт приймаються в міру їхнього виконання. З окремих дисциплін заліки можуть проводитися у виді контрольних робіт на практичних заліках. Заліки з семінарських занять проводяться на основі представлених рефератів (доповідей) або виступів студентів на семінарах. З суспільних наук заліки проводяться шляхом опитування студентів. Викладачу надається право поставити залік без опитування тим студентам, які брали активну участь у семінарських заняттях. Під час іспитів студенти можуть користуватися навчальними програмами, а також з дозволу екзаменатора довідковою літературою й іншими посібниками.

Студенти, які цілком виконали вимоги навчального плану даного курсу, успішно здали іспити і заліки, переводяться на наступний курс.

Студенти, які одержали під час сесії не більше двох незадовільних оцінок, можуть з дозволу ректора в установлений термін ліквідувати академічну заборгованість, але не пізніше дня фактичного початку занять. Студенти, що не

ліквідували академічну заборгованість в установлений термін, підлягають відрахуванню або в установленому порядку можуть бути залишені на повторне навчання.

За поданням декана факультету наказом ректора інституту відраховуються з вищого навчального закладу студенти:

- а) які не здали в сесію іспити з трьох і більше дисциплін;
- б) які не ліквідували в установлений термін академічної заборгованості;
- в) які не виконали програму виробничої практики або отримали незадовільну оцінку при захисті звіту, якщо вони мають дві незадовільні оцінки з курсових іспитів.

Державні іспити проводяться з дисциплін, передбачених навчальними планами в обсязі діючих навчальних програм за складеними кафедрами білетами. Державний іспит здається на 4-му курсі стаціонарної або 5-му курсі заочної форми навчання. У результаті Державного іспиту студенту присвоюється кваліфікація «бакалавр».

Екзаменаційні комісії (ЕК) створюється у навчальних закладах для перевірки науково-теоретичної і практичної підготовки фахівців, що випускаються, шляхом захисту магістерських проектів (робіт); рішення питання про надання їм відповідної кваліфікації і про видачу диплома (без відзнаки, з відзнакою); розробки пропозицій, спрямованих на подальше поліпшення якості підготовки фахівців у вузі.

ЕК створюється у складі голови і членів комісії (затверджуються наказом ректора навчального закладу). До складу комісії на правах її членів входять ректор вузу або один із проректорів, що ведуть навчальну або наукову роботу, декан факультету, завідувачі кафедрами, професори або доценти провідних кафедр. Захист дипломних проектів (робіт) може проходити як у вузах, так і на підприємствах зв'язку, для яких тематика проектів (робіт), що захищаються, являє науково-теоретичний або практичний інтерес. Дипломний проект захищається наприкінці всього періоду навчання студента, у випадку успішного захисту йому присвоюється кваліфікація «магістр».

2.5. Виконання випускної кваліфікаційної роботи

Випускна кваліфікаційна робота є заключним етапом навчання студентів, підсумковою кваліфікаційною роботою [7], яка дає змогу виявити

рівень засвоєння студентом теоретичних знань та практичної підготовки, здатність до самостійної роботи за спеціальністю 051 – Економіка (чи будь-якої іншої спеціальності).

Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра/спеціаліста здобула повну вищу освіту, спеціальні уміння та знання, достатні для виконання професійних завдань та обов'язків (робіт) виробничого, технологічного або інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності, передбачених для первинних посад у певному виді діяльності.

Дипломна робота магістра повинна містити результати власних теоретичних і прикладних досліджень. Мета дипломної роботи магістра – розв'язання наукового або прикладного завдання відповідно до узагальненого об'єкта діяльності на основі застосування системи теоретичних знань і практичних навичок для розв'язання конкретного завдання щодо удосконалення економіки та управління на підприємствах і в організаціях, ініціювання до впровадження новацій у діяльність підприємств і організацій відповідно до узагальненого об'єкта діяльності магістра зі спеціальності економіка.

Виклад змісту кожного питання дипломної роботи магістра має бути цілісним, логічним, доказовим і пояснювальним та науково аргументованим. Дипломна робота магістра повинна відповідати таким вимогам і містити:

- системний аналіз теми відповідно до предмета наукового дослідження;
- реальні обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення управлінської діяльності на досліджуваному об'єкті, актуальні для впровадження у практику суб'єктів господарювання;
- елементи наукової новизни з предмета дослідження;
- бути належно оформленою і мати всі необхідні супровідні документи.

Тема дипломної роботи магістра має відображати проблематику функціональних напрямів економічної та управлінської діяльності і конструюватися на основі виробничих функцій та типових завдань діяльності, що формують складові професійної компетентності магістра. Рекомендовано передбачити теми, які у майбутньому можуть трансформуватися у теми кандидатських дисертацій.

Керівником дипломної роботи магістра призначається викладач, який має науковий ступінь доктора або кандидата наук, вчене звання професора або доцента.

Дипломна робота магістра виконується за тематикою завдань професійної діяльності, містить елементи наукової новизни та практичної значущості. За структурою дипломна робота магістра містить вступ, основну частину (кожний розділ якої складається не менш ніж з двох підрозділів), висновки, список використаних джерел, додатки.

Дипломна робота магістра, як метод оцінювання рівня якості підготовки фахівця, має продемонструвати, що магістр володіє системою спеціальних знань, які здобуті у процесі навчання та практичної підготовки на рівні новітніх досягнень науки у предметній області діяльності, що є запорукою його наукового мислення та творчої професійної, науково-дослідницької та педагогічної діяльності, та вміє:

- працювати з інформаційними джерелами (законодавчими і нормативними документами, науковою спеціальною літературою, у тому числі виданою іноземними мовами, матеріалами Інтернету, даними статистичної та фінансової звітності);
- викладати матеріал логічно та аргументовано;
- використовувати новітні дидактичні технології і методи;
- використовувати статистичні та математичні методи для аналізу проблем та обґрунтування управлінських рішень;
- опановувати сучасні наукові методи для проведення теоретичних і емпіричних досліджень;
- використовувати набуті навички для розроблення пропозицій і обґрунтування рекомендацій з предмета дослідження;
- генерувати та обґрунтовувати гіпотези, ідеї, пропозиції у предметній сфері наукових досліджень;
- робити висновки щодо результатів проведених досліджень.

Дипломна робота магістра має бути написана державною мовою (або англійською) науковим стилем, логічно й аргументовано.

Захист дипломної роботи магістра відбувається прилюдно на відкритому засіданні Державної екзаменаційної комісії.

Вибір теми дипломної роботи магістра. Тема дипломної роботи магістра має відображати основну ідею, завдання, положення, які необхідно дослідити.

Критерієм вибору теми дослідження є її актуальність щодо сучасних тенденцій розвитку науки і практики з економіки та управління.

Теми дипломних робіт магістрів формуються відповідно до напрямів науково-дослідної тематики випускової кафедри/кафедр, сучасних досягнень науки у предметній області сфери професійної діяльності.

Закріплення теми дипломної роботи магістра, призначення наукового керівника та консультантів (у разі потреби) затверджується наказом ректора ДУІТЗ.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота магістра повинна мати:

1. Титульну сторінку, яка є першою сторінкою дипломної роботи магістра й оформлюється відповідно до вимог МОН України та стандарту ДУІТЗ.

2. Завдання на дипломну роботу містить мету, об'єкт і предмет дослідження, розгорнутий зміст (план) роботи, календарний графік виконання роботи. Завдання затверджується керівником дипломної роботи магістра та завідувачем випускової кафедри.

3. Довідку кафедри про виконану дипломну роботу, яка містить назву кафедри на якій виконується дипломна робота, прізвище, ім'я, по батькові студента, номер групи, тему дипломної роботи, висновок нормоконтролера про відповідність роботи вимогам «Методичних рекомендацій до виконання випускних дипломних робіт студентами економічних спеціальностей», стислий висновок кафедри про попередню експертизу (захист) дипломної роботи студента та підписується обов'язково членами комісії – викладачами кафедри, на якій студент виконував дипломну роботу.

4. Перелік умовних позначень (у разі потреби).

5. Два чисті аркуші для відгуку керівника та рецензента.

6. Зміст визначається її темою і відображається в плані, що затверджується науковим керівником. Він включає: вступ; послідовно перелічені назви усіх розділів і підрозділів; висновки; список використаних джерел; додатки.

7. Вступ. У вступі зазначаються: проблема, що погребує вирішення, ступінь її дослідження; обґрунтовується актуальність обраної теми, мета і завдання; формулюється об'єкт і предмет дослідження, елементи наукової новизни, практична значущість, методи наукових досліджень, апробація результатів на науково-практичній конференції (у разі наявності акти впровадження на підприємстві, організації, установі). Обсяг вступу, як правило, не повинен перевищувати 3 - 4 сторінки.

Актуальність теми подається у вигляді критичного аналізу та напрямів вирішення проблеми, обґрунтування необхідності досліджень для підприємств, організацій та установ.

Мета та завдання роботи повинні бути чітко сформульованими та відображати тематику дослідження. **Об'єкт** дослідження дипломної роботи магістра – це процес або явище, що створює проблемну ситуацію й обрані для вивчення. **Предметом** дослідження дипломної роботи магістра є соціально-економічні закономірності функціонування та розвитку об'єкта, різноманітні його якості, властивості тощо. Предмет дослідження міститься в межах об'єкта. Об'єкт і предмет як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове.

Методи досліджень – спосіб набуття достовірних наукових знань, умінь та практичних навичок у різних сферах діяльності. **Елементи наукової новизни** повинні мати узагальнюючий характер і містити власні висновки та рекомендації з предмета дослідження. **Практична значущість** повинна містити результати самостійно проведених досліджень, що можуть бути впроваджені в діяльність підприємств, установ, організацій. **Апробація результатів роботи** – це назви статей, тез доповідей, підготовлених за матеріалами роботи, виступи на науково-практичних конференціях.

8. Основна частина складається з розділів (теоретико-методологічний, дослідницько-аналітичний, проектно-рекомендаційний) і підрозділів, які мають бути взаємопов'язані, а матеріал – викладеним послідовно і логічно із критичним аналізом теоретичних положень, статистичних даних, інформації різноманітного характеру.

У першому розділі основної частини розглядаються теоретичні та методологічні аспекти досліджуваної проблеми, аналітичний огляд літературних джерел з предмета наукового дослідження, критично аналізуються різні погляди, здійснюється їх наукова класифікація, основні фактори впливу на стан і розвиток досліджуваного об'єкта тощо. Теоретичне обґрунтування, суть, значення, класифікаційні характеристики, історія та тенденції розвитку предмета дослідження, методологічні підходи повинні мати елементи полемічності, розкривати власну позицію щодо предмета дослідження, що створює передумови для проведення у наступному розділі власних наукових досліджень.

У другому розділі студент, використовуючи фактичний матеріал і зібрану інформацію, аналізує та розкриває зміст питань на прикладі конкретних підприємств, установ, організацій. Дослідження проблеми має здійснюватися на основі накопиченого і систематизованого матеріалу, групування та обробки даних, що дозволяє проводити кваліфікований аналіз, обґрунтовувати пропозиції у наступному розділі. Текст дипломної магістерської роботи, у разі наявності, підкріплюється реальними документами підприємств (установ, організацій), що наводяться у додатках.

Третій розділ містить декілька взаємопов'язаних підрозділів, в яких надано конкретні науково обґрунтовані пропозиції, проекти інноваційного характеру щодо удосконалення економіки та управління, підвищення ефективності діяльності підприємств, установ, організацій. У цьому розділі розкривають також зміст і результати власних наукових досліджень, подаються конкретні методики і моделі.

9. У висновках дипломної роботи магістра підбиваються підсумки проведеного дослідження, надаються одержані наукові та практичні результати, рекомендації щодо їх науково-практичного використання. Формулювання висновків повинно базуватися на матеріалах основної частини роботи відповідно до поставлених завдань. Для формулювання висновків та ґрунтовних пропозицій рекомендується апробація основних положень дослідження на наукових заходах. Обсяг висновків, як правило, не повинен перевищувати 3 – 4 сторінки.

10. Список використаних джерел містить джерела, на які у тексті є посилання, а також ті, які використано при викладі конкретних наукових положень. Список складається із законодавчих актів, нормативних матеріалів, вітчизняної та зарубіжної наукової, спеціальної літератури, фахових видань, інформаційних ресурсів Інтернету.

11. У додатках надаються допоміжні матеріали: копії документів, витяги із законодавчо-нормативних документів, звіти, інструкції/положення/правила, результати соціологічних та маркетингових досліджень, громіздкі таблиці, рисунки, реферат тощо. Реферат дипломної роботи містить загальну характеристику роботи (інформацію щодо структури, кількості додатків, ілюстрацій, таблиць, використаних джерел; обсяг дипломної роботи магістра у сторінках) та стислий виклад основного змісту (за розділами), висновки та анотації. В анотації, обсяг якої складає до 800 знаків, зазначається прізвище та

ініціали студента, назва дипломної магістерської роботи, основний зміст та результати дослідження. Ключові слова (слова специфічної термінології за темою, які найчастіше зустрічаються у дипломній роботі) пишуться великими літерами в називному відмінку. Кількість ключових слів – 5 – 7. Анотація надається українською та однією з іноземних мов (переважно - англійською) і розміщується на окремому аркуші разом з ключовими словами.

Рекомендований обсяг дипломної магістерської роботи – 90 – 100 сторінок. До цього обсягу не включають список використаних джерел та додатки.

До захисту дипломної роботи допускаються студенти, які успішно та повною мірою виконали навчальний план. Дипломна робота здається науковому керівникові для перевірки у терміни, визначені у завданні на виконання дипломної роботи.

Науковий керівник надає відгук про дипломну роботу, в якому визначаються: актуальність дослідження; ефективність використаних методик; рівень застосування здобутих у процесі навчання теоретичних знань та підготовки до виконання наукових досліджень; вміння самостійно вирішувати наукові та практичні задачі; вміння логічно, послідовно, аргументовано викладати матеріал і робити висновки; перспективність запропонованих рекомендацій та ступінь обґрунтованості висновків; недоліки роботи (за наявності).

З метою підвищення якості підготовки випускників до захисту в екзаменаційній комісії (ЕК) на кафедрі створюються комісії (у складі 2 – 3 викладачів у кожній, виходячи з їх спеціалізації за напрямками наукових досліджень та дисциплін, які вони викладають) та проводиться попередній захист випускних робіт. Члени комісії за результатами попереднього захисту роблять відповідний запис у довідці кафедри про виконану роботу. Випускні роботи, які подані на кафедру з порушенням встановлених термінів роботи комісій попереднього захисту, до розгляду приймаються з дозволу завідувача кафедри.

Випускна робота з обов'язковим ілюстративним матеріалом, яку успішно захистив студент у вищезгаданій комісії за наявності підписаного завдання та довідки про попередній захист, з підписами випускника, керівника та нормоконтролера кафедри передається на розгляд завідувачу кафедри. Він приймає рішення про допуск студента до захисту випускної роботи на засіданні ЕК і передає на зовнішню рецензію.

Дипломна робота обов'язково повинна мати відгук (рецензію) рецензента, яким можуть бути фахівці-практики, науковці чи викладачі суміжних кафедр.

Студент, випускна робота якого не відповідає вимогам щодо змісту та оформлення, написана без дотримання затвердженого плану, не містить матеріалів конкретного дослідження проблеми або задачі, немає обґрунтованих пропозицій і до попереднього захисту на кафедрі, і до захисту в ЕК не допускається. На таку роботу складається окремий протокол засідання кафедри, витяг з якого передається на затвердження декану.

Захист дипломної роботи відбувається прилюдно на засіданні екзаменаційної комісії, склад якої затверджується у встановленому порядку. Студент готує для виступу доповідь та ілюстративний матеріал до неї. Під час прилюдного захисту студент доповідає і демонструє основні положення результатів дослідження, відповідає на питання членів державної екзаменаційної комісії та інших присутніх на захисті фахівців.

Рівень якості підготовки магістра визначається з використанням комплексної систем оцінювання (поєднання національної системи («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»), Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС), системи оцінювання ДУІТЗ (за 100-бальною шкалою). Шкала оцінювання показана в табл. 2.1.

«Відмінно» / А. Дипломна робота відповідає обраній темі; виконана в установлені терміни; логічно обґрунтована структура роботи; зроблено власне оцінювання різних літературних джерел, використано сучасні методи дослідження, проведено комплексні наукові дослідження, розрахунки і на їх основі – аргументовано висновки та обґрунтовано пропозиції, а результати наукового дослідження опубліковано у наукових виданнях та/або матеріалах наукових конференцій; якість оформлення дипломної роботи повністю відповідає методичним рекомендаціям; доповідь під час захисту роботи логічна і коротка, проголошена вільно і зі знанням справи; робота оцінена керівником і рецензентом «відмінно», відповіді на питання членів ЕК правильні та стислі.

«Добре» / В. Дипломна робота відповідає обраній темі; виконана в установлені терміни; логічно обґрунтована структура роботи; зроблено оцінювання різних літературних джерел, використано сучасні методи дослідження, проведено комплексні наукові дослідження, розрахунки і на їх основі – аргументовано висновки та обґрунтовано пропозиції, а результати наукового дослідження опубліковано у наукових виданнях та/або матеріалах

наукових конференцій; якість оформлення дипломної роботи відповідає методичним рекомендаціям, але є декілька акуратних виправлень; доповідь під час захисту роботи логічна і коротка, проголошена вільно і зі знанням справи; робота оцінена керівником і рецензентом «відмінно», відповіді на питання членів ЕК в основному вірні.

«Добре» / С. Дипломна робота відповідає обраній темі; виконана в установлені терміни; логічно обґрунтована структура роботи, зроблено оцінювання використаних літературних джерел, самостійно проаналізовано підібраний матеріал, звітні дані підприємства/організації, на базі якого досліджувалася тема, проведено комплексні дослідження, але елементи новизни чітко не подані, зроблено висновки та сформульовано пропозиції, але вони не є достатньо аргументованими; мають місце окремі зауваження в рецензії та відгуку керівника, робота оцінена керівником і рецензентом на «добре», доповідь логічна, проголошена вільно, відповіді на питання членів ЕК в основному правильні, в оформленні роботи є помилки.

«Задовільно» / D. Тема дипломної роботи в основному розкрита, але мають місце недоліки змістовного характеру, нечітко сформульована мета роботи, теоретичний розділ має виражений компілятивний характер, відсутнє власне оцінювання різних літературних джерел, наукова полеміка відсутня, в аналітичній частині є надлишок елементів описовості, добір інформаційних матеріалів (таблиці, графіки, схеми) не завжди обґрунтований; заходи і пропозиції обґрунтовані непереконливо, рецензія і відгуки позитивні, але містять окремі зауваження, доповідь прочитана за текстом, не всі відповіді на питання членів ЕК правильні або повні. Є зауваження щодо оформлення роботи.

«Задовільно» / Е. Тема дипломної роботи в основному розкрита, але мають місце недоліки змістовного характеру, нечітко сформульована мета роботи, теоретичний розділ має виражений компілятивний характер, відсутнє власне оцінювання різних літературних джерел, наукова полеміка відсутня, в аналітичній частині є надлишок елементів описовості, добір інформаційних матеріалів (таблиці, графіки, схеми) не завжди обґрунтований, сформульовано висновки без необхідного їх обґрунтування, рецензія і відгуки позитивні, але містять суттєві зауваження, доповідь прочитана за текстом, відповіді на питання членів ЕК переважно неточні або не вірні. Є порушення вимог щодо оформлення роботи.

«Незадовільно» / F*. Нечітко сформульована мета дипломної роботи. Розділи не мають логічного зв'язку між собою. Відсутній критичний огляд сучасних літературних джерел. Аналіз виконаний поверхово, переважає описовість на шкоду системності і глибини. Запропоновані заходи, економічне обґрунтування неповні та з аналізу не впливають. Оформлення роботи далеке від зразкового, ілюстрації до захисту відсутні. Рецензія і відгук керівника негативні, відповіді на питання членів ЕК не вірні, не має апробації роботи.

FX при оцінюванні дипломної роботи не застосовується.

Результати захисту оголошуються головою ЕК того ж дня після підсумкового засідання ЕК. За результатами захисту випускної роботи ЕК приймає рішення щодо оцінки захисту дипломної роботи та про присвоєння студенту відповідної кваліфікації з наступною видачею йому диплома державного зразка.

Студент, який отримав на захисті випускної роботи незадовільну оцінку, має бути відрахованим і в цьому випадку йому видається академічна довідка установленого зразка. Він має право бути повторно допущеним до захисту дипломної роботи протягом наступних трьох років. Повторно дипломна робота виконується за наявності заяви студента про допуск до захисту, рішення випускової кафедри про затвердження теми дослідження, наказу ректора і призначення наукового керівника. На вимогу кафедри теми дипломної роботи може бути змінено або в межах попередньої теми матеріали роботи можуть бути суттєво оновлені і доповнені.

Якщо захист дипломної роботи не відбувся з поважних причин (про що студент має подати відповідні документи в ЕК), то може бути подовжено термін навчання до наступного терміну роботи ЕК із захисту дипломних робіт, але не більше ніж на один рік. Незалежно від причин повторний захист дипломних робіт того ж року категорично забороняється.

2.6. Бібліотека і правила користування її фондами

Навчальний процес регламентується навчальними планами, які є державними документами, обов'язковими для виконання в усіх вищих

навчальних закладах країни. Вивчення нових дисциплін слід проводити за рахунок резерву часу, що є в розпорядженні Ради вузу (факультету), а також за рахунок годин, відведених для факультативних дисциплін, не допускаючи при цьому перевантаження студентів. Години, передбачені в навчальних планах на курсові проекти і роботи, призначені для групових занять з вивчення методики виконання цих проектів і робіт, включаються в навчальні розклади обов'язкових занять. Індивідуальні консультації можуть проводитися за окремим розкладом. При організації навчального процесу у вузах кафедри повинні керуватися типовими навчальними програмами. На основі типових програм кафедри вузів розробляють робочі програми, що затверджуються ректором або деканом факультету.

Робочі програми, включаючи весь зміст типових, повинні враховувати останні досягнення виробництва, науки, техніки і культури, що з'явилися після затвердження типової програми. При складанні робочих програм повинен бути забезпечений необхідний зв'язок між дисциплінами спеціальності, не допускаючи дублювання у вивченні окремих тем. У цих програмах повинні бути перераховані теми, пророблення яких здійснюється студентами самостійно.

У робочих програмах дається розподіл годин за видами навчальних занять, конкретний перелік лабораторних і практичних занять, зміст курсового проектування, а також перелік новітньої основної і додаткової літератури, що рекомендується студентам. З кожної теми занять указуються необхідні технічні засоби (очні чи дистанційні), а також форма контролю за роботою студента.

Для виконання робочої програми студенти користуються як конспектами лекцій, так і науковою, і періодичною літературою, з якою вони можуть ознайомитися в бібліотеці.

Бібліотека є науковою, навчально-допоміжною і культурно-освітньою установою вищого навчального закладу. До її задач входить: забезпечення літературою і науково-бібліографічне обслуговування професорсько-викладацького складу, наукових співробітників, аспірантів, студентів, навчально-допоміжного персоналу, робітників та службовців даного вузу. Бібліотека здійснює наступні види робіт:

а) надає читачам книги, журнали й інші друковані і рукописні матеріали, що є в її фондах, для користування вдома, у читальному залі, кабінетах. У

випадку відсутності запитуваних книг бібліотека виписує їх по міжбібліотечному абоненту з інших бібліотек;

б) допомагає читачам у виборі книг шляхом створення каталогів, а також бібліографічних карток, організації книжкових виставок, проведення бібліографічних оглядів, читацьких конференцій, бесід, консультацій і екскурсій;

в) створює фонди відкритого доступу і забезпечує комплектування фондів літературою відповідно до задач і профілю вузу;

г) веде аналіз забезпеченості студентів підручниками і навчальними посібниками, складає інформацію про нові надходження, у тому числі і зарубіжних за профілем вузу тощо.

Бібліотека перебуває у безпосередньому підпорядкуванні ректора вузу. Керівництво бібліотекою здійснюється завідувачем, що відповідає за стан бібліотеки, збереження і використання книжкових фондів. При бібліотеці створюється бібліотечна рада для узгодження роботи бібліотеки з науковою і навчальною роботою вищого навчального закладу. Структура бібліотеки залежить від числа студентів, які є у вузу, і підрозділяється на п'ять груп.

А. Відділ комплектування й обробки із секторами:

а) комплектування;

б) каталогізації, класифікації і предметизації.

Б. Відділ книг збереження.

В. Відділ обслуговування читачів із секторами: індивідуальних абонементів; читальних залів; міжбібліотечного абонементу.

Г. Навчальна бібліотека.

Д. Галузеві відділи.

Е. Бібліографічний відділ із секторами: довідково-інформаційної й інформаційної роботи.

Студенти вузів повинні знати правила користування бібліотекою, що визначають порядок користування літературою, й обов'язки читача.

Запис читачів у бібліотеку провадиться за пред'явленням паспорта й у залежності від читацької категорії – студентського або аспірантського квитка, службового посвідчення, на підставі яких бібліотека видає постійний єдиний читацький квиток або надається читацький номер. Бібліотеки вузів щорічно проводять перереєстрацію читачів, при цьому читач повинен здати для обліку всю літературу, яка числиться за ним, яку він може одержати назад після

перереєстрації. Читачі, які не пройшли перереєстрацію, бібліотекою не обслуговуються. Студенти й аспіранти вузу перед літніми канікулами зобов'язані здати всі книги, що числяться за ними.

На абонементі наукова література видається читачам на термін до одного місяця в такій кількості: студентам старших курсів до десяти томів; іншим читачам – до п'яти томів; членам студентських наукових товариств – до десяти томів додатково; дипломникам до п'яти томів додатково. Навчальна література видається в кількості не більше десяти книг на один семестр.

Періодичні видання видаються на термін до 15 днів у кількості не більше п'яти номерів або одного зброшурованого річного комплекту. Періодичні видання за поточний рік видаються тільки в читальному залі. Художня література видається на термін до 15 днів у кількості не більше двох книг. Термін користування книгою може бути продовжений при її пред'явленні за узгодженням із завідувачем бібліотекою.

Для студентів-заочників терміни користування підручниками і навчальними посібниками устанавлюються за узгодженням із завідувачем бібліотекою в залежності від термінів проведення екзаменаційних сесій.

Бібліотека повинна вживати заходів до найбільш повного задоволення потреб заочників навчальною літературою, звернути особливу увагу на обслуговування заочників. У випадку затримки книг понад устанавлені терміни без особливо поважних причин читач позбавляється права користуватися бібліотекою на термін до 15 днів, при повторній затримці – на один місяць.

У читальному залі книги з підсобних фондів читачеві залу видаються за вимогою читача. Література, видана в зал з основного книгосховища на певний термін, може закріплюватися за читачем. Виносити книги з читального залу не дозволяється. Читач зобов'язаний дбайливо поводитися з книгами й іншими друкованими виданнями. Одержавши книгу, читач повинен перевірити її стан і заявити черговому бібліотекарю про наявні в ній дефекти, у противному випадку відповідальність за псування книги несе читач, що користується нею.

2.7. Методичне забезпечення дистанційної освіти

Дистанційна освіта – це якісно-новий, прогресивний вид навчання, що виник завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. В основу

цього навчання покладена самостійна інтерактивна робота студента зі спеціально розробленими навчальними матеріалами за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Вища дистанційна освіта – це освітні технології, реалізовані в основному із застосуванням інформаційних і телекомунікаційних технологій при опосередкованій (на відстані) або частково опосередкованій взаємодії студента та педагогічного працівника. При вищій дистанційній освіті суттєву роль відіграє самостійна робота студента з літературою. Вища дистанційна освіта відкриває нові можливості для безперервного навчання фахівців, одержання другої освіти, робить навчання більш доступним.

Система дистанційної освіти – це навчання за індивідуальним планом. При цьому кожен «дистанційний» студент прикріплюється до викладача, задача якого – курирувати навчання, консультувати зі складних тем і питань, перевіряти контрольні роботи і тести, допомагати готуватися до іспитів за допомогою різних засобів зв'язку – телефону, Інтернет тощо.

Методичне забезпечення дистанційної освіти складається з такого:

1. Методичні рекомендації, що регламентують порядок проведення навчальних занять і контрольних заходів, практикумів, завдань і послідовності виконання навчальних завдань.
2. Електронні конспекти лекцій за курсами.
3. Електронні методичні посібники, що містять варіанти контрольних робіт і результати виконання завдань.
4. Інструкції з роботи зі спеціалізованим програмним забезпеченням.
5. Матеріали з моніторингу навчального процесу.
6. Електронні і друковані видання з тематики курсів дистанційного навчання.

Якість дистанційної освіти не поступається якості очної форми навчання, оскільки для підготовки науково-методичного забезпечення залучається найкращий професорсько-викладацький склад і використовуються найбільш сучасні навчально-методичні матеріали, а також використовуються спеціалізовані засоби контролю якості дистанційної освіти, що відповідає світовим освітнім стандартам.

Інтернет-ресурси. Бібліотека академії постійно вдосконалює своє інформаційно-комунікативне середовище, важливою складовою якого є електронні інформаційні ресурси. Створення Електронної бібліотеки стало

пріоритетним напрямом у розвитку бібліотеки. Електронна бібліотека – це єдиний комплекс, який складається з електронного каталогу, фонду повнотекстових електронних документів та електронних видань на CD-дисках.

Електронний каталог бібліотеки сформований як загальний каталог на нові надходження, ретроспективний фонд, статті з періодичних видань, починаючи з 2004 року. На сьогоднішній день електронний каталог бібліотеки містить понад 100 000 записів і кожен день поповнюється. Електронний каталог бібліотеки розкриває склад і зміст бібліотечних фондів друкованих, електронних документів українською, російською та іншими іноземними мовами, і служить для забезпечення вільного доступу до інформаційних ресурсів бібліотеки. Він поєднує функції генерального, алфавітного, систематичного, топографічного і предметного каталогу, систематичної картотеки статей, алфавітно-предметного вказівника. Пошук ведеться за різними пошуковими елементами (автор, назва, ключове слово, предметна рубрика та ін.).

На сайті бібліотеки вони можуть дізнатися, яка література знаходиться в них на руках і коли її пора повертати, переглянути історію свого обслуговування, збирати і друкувати свої підбірки літератури, завантажувати повнотекстові документи, ознайомитися зі збіркою методичних і навчальних посібників в електронному варіанті (повнотекстові документи).

У бібліотеці надано повний безкоштовний доступ до Polpred.com. Огляд засобів масової інформації без будь-яких обмежень на скачування. Щоденне отримання тисяч новин; мільйон кращих сюжетів інформаційних агентств і ділової преси за останні 15 років. Повнотекстовий пошук, ключові словосполучення, експорт у Word та інші текстові редактори. Особисті добірки сюжетів і закладки доступні з будь-якого користувальницького пристрою. Інтернет-сервіси по галузях і країнах. Доступ до Polpred.com відкритий з усіх комп'ютерів мережі університету.

ДУІТЗ бере участь у проекті під назвою Hostel@NET. Це проект з об'єднання гуртожитків міста Одеси в єдину комп'ютерну мережу з виходом до зовнішніх ресурсів. На сьогоднішній день проект охоплює і гуртожитки ДУІТЗ, Одеської державної музичної академії та Одеської національної морської академії.

В рамках даного проекту студенти та співробітники, які проживають у гуртожитках, мають можливість безкоштовно користуватися внутрішніми інформаційними ресурсами даної мережі (у тому числі електронними версіями збірників наукових праць, електронною поштою тощо), а також безкоштовно

отримують доступ до мережі Інтернет, що дозволяє їм використовувати його для вдосконалення свого рівня підготовки, як майбутніх, так і тих, що вже відбулися, фахівців в області надання інфокомунікаційних-телекомунікаційних послуг.

2.8. Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації вищої освіти

У загальному вигляді розвиток студентського самоврядування (ССВ) можна підрозділити на наступні періоди:

- дореволюційний період (1755 - 1917 р.);
- радянський період (1917 - 1990 р.);
- пострадянський період (з 1990 по теперішній час).

Головним зразком ССВ для активного студентства дореволюційного періоду були університети Німеччини, де існували об’єднання студентів для вирішення різних питань життя студентських товариств.

Історики вважають, що студентське самоврядування в Росії зародилося в московському університеті 13 березня 1781 року, коли була створена студентська організація – студентське науково-просвітницьке суспільство.

Спочатку ССВ носило форму студентських корпорацій, що виконували такі функції:

1. Сприяли розробці та прийняттю так званого «Кодексу честі» студента (практика прийняття яких відроджується у сьогоdnішній час).
2. Підтримували престиж студентів й університетів у суспільстві.
3. Сприяли упорядкуванню студентського дозвілля, скороченню кількості вуличних бійок і порушення правил суспільного порядку, бешкету і пияцтва як несумісних з поведінкою студента університету.
4. Сприяли появі і розвитку корпоративної культури в студентському середовищі.

Діяльність студентських об’єднань не заборонялася, але після заворушень 20–30-х років XIX ст. у 1835 році був прийнятий новий Статут Імператорського Московського університету, що забороняв діяльність студентських суспільств.

Кінець XIX – початок XX століття ознаменувався активним розвитком молодіжних, у тому числі і студентських організацій різного характеру. Головною причиною були політичні заворушення і бажання партій, що

утворилися до того часу, залучити на свій бік волелюбні й «охочі до політики» студентські маси.

До кінця XIX століття в царській Росії студентське самоврядування активно розвивалося. Продовжували діяти студентські земляцтва, корпорації, асоціації студентства, різні організації, що пропагували моральне, духовне, фізичне виховання молоді. У вищих школах діяли науково-просвітительські суспільства, студентські театри тощо.

У період до 1917 року в Росії існувала найбільш розвинена модель студентського самоврядування – інститут старостів. Права й обов'язки старостів визначалися внутрішніми розпорядками вузів. Існував також студентський суд честі, студентські «сходки». Крім того, з'явилася форма взаємодопомоги студентства – каси і комітети взаємодопомоги. Вони створювалися при Студентських Радах, корпораціях, земляцтвах. Принцип був такий: студент кожен місяць вносить певну кількість коштів, а у випадку ускладнення матеріального становища може скористатися послугами каси.

У Радянський період основною формою ССВ були «вузкоми» – вузівські комітети Всерадянського ленінського комуністичного союзу молоді (ВЛКСМ).

На сьогоднішній день ССВ – це повноцінне соціальне партнерство професорсько-викладацького складу університету та його адміністрації зі студентами. Студентське самоврядування — це форма управління, за якої студенти на рівні академічної групи, факультету, гуртожитку, курсу, спеціальності, студентського містечка, іншого структурного підрозділу мають право самостійно вирішувати питання внутрішнього управління. Головна мета діяльності органів студентського самоврядування полягає передусім у створенні умов самореалізації молодих людей в інтересах особистості, суспільства і держави.

Студентське самоврядування у вищому навчальному закладі – це самостійна громадська діяльність студентів з реалізації функцій управління вищим навчальним закладом, яка визначається ректоратом (адміністрацією), деканатами (відділеннями) та здійснюється студентами у відповідності з метою й завданнями, які стоять перед студентськими колективами, функціонує з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків і захисту їхніх прав й сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника. У вищих навчальних закладах створюються органи студентського самоврядування, що вирішують питання,

які належать до їх компетенції. Перелік питань, що належать до компетенції органів студентського самоврядування, погоджується з керівником вищого навчального закладу.

У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться вищий навчальний заклад, статутом вищого навчального закладу тощо.

Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція) студентів вищого навчального закладу, які:

- ухвалюють (затверджують) Положення про студентське самоврядування;
- обирають виконавчі органи студентського самоврядування;
- визначають структуру, повноваження, порядок обрання та термін повноважень виконавчих органів студентського самоврядування;
- заслуховують звіт виконавчих органів студентського самоврядування.

Студентське самоврядування ДУІТЗ – це самостійна громадська діяльність студентів щодо реалізації функцій управління, які визначаються ректором, деканами факультетів, і здійснюється студентами.

Основна мета студентського самоврядування – сприяння сумлінному виконанню студентами своїх обов’язків з одночасним захистом їх законних прав та інтересів, а також надання їм можливості гармонійного, творчого та інтелектуального розвитку. Студентське самоврядування діє на основі принципів добровільності, демократичності, законності та гласності.

У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються чинним законодавством України, рішеннями Міністерства освіти і науки України, Статутом ДУІТЗ, не дублюють профспілкову організацію студентів, користуються допомогою і підтримкою ректорату та профспілкового комітету студентів ДУІТЗ.

Студентське самоврядування в ДУІТЗ виконує такі **функції**:

- сприяє формуванню у студентів патріотичних почуттів, поваги до України, рідного міста та альма-матер, а також почуттів національної свідомості, гідності;

- забезпечує захист прав та інтересів студентів, сприяє задоволенню їх потреб у сфері навчання, побуту, оздоровлення, відпочинку тощо;
- допомагає адміністрації в організації навчально-виховної роботи та в організації побуту студентів у гуртожитках університету і здійснює заходи, спрямовані на його поліпшення, здійснює контроль за дотриманням студентами дисципліни та правил внутрішнього розпорядку;
- координує діяльність старост академічних груп;
- бере участь у роботі стипендіальних комісій з розподілу стипендіального фонду та фонду соціальної допомоги серед студентів з урахуванням їх соціальних проблем, досягнень у навчанні, громадській та науковій роботі, культурі, спорті тощо;
- сприяє створенню умов для вільного розвитку особистості студента шляхом його залучення до різноманітних видів творчої діяльності – науково-дослідницької, технічної, культурної, громадської, спортивної тощо;
- бере участь в організації дозвілля та відпочинку студентів: проводить вечори відпочинку, дискотеки, конкурси, огляди, свята, конференції, спортивні заходи, дні інститутів, факультетів, у розподілі путівок до баз відпочинку;
- пропагує здоровий спосіб життя, запобігає вчиненню студентами правопорушень, а також вживанню ними алкоголю, наркотиків, тютюну, залучає студентів до участі в охороні громадського порядку на території ДУІТЗ.

Розділ 3

СТУДЕНТОЦЕНТРИЧНИЙ ТА КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХОДИ ДО НАВЧАННЯ

3.1. Студентоцентроване навчання як домінанта розвитку вищої освіти

Внаслідок процесів у глобалізованому суспільстві змінюються і загальнолюдські цінності, тобто змінюється ставлення до звичних цінностей. У структурі професійної підготовки однією з найважливіших ланок стає акцентування уваги на студенті, його потребах та можливостях, що визначним чином формує всю професійну програму освіти. Відтак, студентоцентрований підхід стає пріоритетним підходом до навчання в закладах вищої освіти України.

Студентоцентризм – це концентрація зусиль на врахуванні індивідуальних якостей, здатностей до формування індивідуальних освітніх траєкторій та, відповідно, індивідуального профілю компетенцій.

Мета студентоцентрованого навчання – створення сприятливих умов для якісного засвоєння знань, формування професійних умінь і навичок, компетентностей при збереженні свобод здобувачів вищої освіти для досягнення культурних і освітніх цілей.

Створення студентоцентризму визначають такі обставини:

1. Активну реакцію освітянського середовища на мінливі потреби ринку праці, потреби формування загальних і фахових компетентностей, необхідних не лише для якісного виконання професійних обов'язків, а й для вирішення життєвих проблем, ситуацій, нагальних проблем державотворення.

2. Впровадження моделі розвитку освіти, за якої здобувач вищої освіти перетворюється з об'єкта на суб'єкт навчальної діяльності, тобто на активного учасника науково-освітнього процесу.

3. Створення особистісно-орієнтованої технології навчання, для забезпечення всебічного розвитку особистості здобувача вищої освіти, врахування його індивідуальних особливостей, здібностей, інтересів, потреб, можливостей, індивідуального профілю компетенцій.

4. Забезпечення нового рівня відповідальності закладу вищої освіти за створення активуючого освітнього середовища, яке забезпечить на виході

майбутньому спеціалісту високі результати навчання й сформовані найсучасніші компетенції.

Концепція студентоцентризму включає такі основні елементи: опора на активне, а не пасивне навчання; акцент на глибоке вивчення і розуміння навчального матеріалу; підвищення відповідальності й підзвітності з боку здобувачів вищої освіти; розвиток почуття самостійності у здобувачів вищої освіти; взаємозалежність між викладачем і здобувачем вищої освіти; взаємна повага у відносинах між здобувачами вищої освіти і викладачами; рефлексивний підхід до навчального процесу з боку як викладача, так і здобувача вищої освіти.

3.2. Права й обов'язки студента

Студенти вищих навчальних закладів мають **право** на:

- 1) вибір форми навчання під час вступу до вищого навчального закладу;
- 2) безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту;
- 3) трудову діяльність у позанавчальний час;
- 4) додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
- 5) безоплатне користування бібліотеками, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами вищого навчального закладу;
- 6) безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами);
- 7) користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоровчою базами вищого навчального закладу;
- 8) забезпечення гуртожитком на строк навчання у порядку, встановленому законодавством;
- 9) участь у науково-дослідних, дослідно-конструкторських роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації;

10) участь у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, в установленому законодавством порядку;

11) участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення навчального процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення;

12) внесення пропозицій щодо умов і розміру плати за навчання;

13) участь у громадських об'єднаннях;

14) участь у діяльності органів громадського самоврядування вищого навчального закладу, інститутів, факультетів, відділень, вченої ради вищого навчального закладу, органів студентського самоврядування;

15) вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених відповідною освітньою програмою та робочим навчальним планом;

16) навчання одночасно за декількома освітніми програмами, а також у декількох вищих навчальних закладах, за умови отримання тільки однієї вищої освіти за кожним ступенем за кошти державного (місцевого) бюджету;

17) захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства;

18) безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях, а також на оплату праці під час виконання виробничих функцій згідно із законодавством.

Студенти, які навчаються у вищих навчальних закладах за денною формою навчання за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, мають право на отримання стипендій в установленому законодавством порядку.

Студенти вищого навчального закладу **зобов'язані:**

– дотримуватися вимог законодавства, статуту та правил внутрішнього розпорядку вищого навчального закладу і студентського гуртожитку;

– виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;

– виконувати вимоги освітньої (наукової) програми;

– систематично і глибоко опановувати теоретичні знання і практичні навички за обраною спеціальністю;

– підвищувати свій науковий і культурний рівень;

– набувати навичок організації й управління виробництвом на виробничій практиці;

– відвідувати обов'язкові навчальні заняття і виконувати в установлений термін усі види завдань, передбачені навчальним планом і програмами.

Студент, який виконав усі вимоги навчального плану і програм, допускається до захисту дипломного проекту (роботи) або до здачі державних іспитів. Студенту, який захистив дипломний проект (роботу) або склав державні іспити, рішенням Державної екзаменаційної комісії надається кваліфікація відповідно до обраної спеціальності, вручається диплом.

Якщо студент здав іспити з оцінкою «відмінно» не менше ніж з 75% усіх дисциплін, а з інших дисциплін з оцінкою «добре», склав державні іспити та захистив дипломну роботу з оцінкою «відмінно», а також проявив себе в науковому та громадському житті, він отримує диплом з відзнакою.

Правила внутрішнього розпорядку:

1. При вході керівників вузу і факультету в аудиторію студенти зобов'язані вставати. За неявки на заняття з поважних причин студент зобов'язаний не пізніше, ніж наступного дня повідомити про це декана факультету й у перший же день явки в навчальний заклад представити дані про причини пропуску занять. У випадку хвороби студент представляє декану факультету довідку відповідного лікувального закладу.

2. Студенти зобов'язані дбайливо й акуратно відноситися до власності вузу (інвентар, навчальні посібники, книги, прилади тощо). Забороняється без дозволу адміністрації виносити предмети і різне обладнання з лабораторій, навчальних та інших приміщень. Студенти повинні бути дисциплінованими і охайними у стінах навчального закладу.

3. Належну чистоту і порядок в усіх навчальних і навчально-виробничих приміщеннях забезпечує технічний персонал і студенти на засадах самообслуговування відповідно до встановленого в навчальному закладі розпорядку.

4. За порушення навчальної дисципліни, правил внутрішнього розпорядку до студентів, аспірантів і слухачів підготовчого відділення може бути застосовано одне з наступних дисциплінарних стягнень: зауваження; догана; сувора догана; виключення з навчального закладу.

5. Виключення з вузу студентів проводиться з урахуванням думки профкому, а виключення неповнолітніх студентів провадиться, крім того, за згодою районної (міський) комісії зі справ неповнолітніх.

6. Дисциплінарні стягнення застосовуються до студентів безпосередньо за виявленням провини, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення (не вважаючи часу хвороби або перебування студентів на канікулах), воно не може бути застосоване пізніше декількох місяців з дня здійснення провини. Якщо студент, аспірант протягом року з дня застосування дисциплінарного стягнення не отримує нового дисциплінарного стягнення, то він вважається таким, що не отримувал дисциплінарного стягнення.

Заохочення за успіхи в роботі і навчанні:

1. За відмінну успішність, активну участь у науково-дослідній роботі і громадському житті для студентів, аспірантів і слухачів підготовчого відділення устанавлюються наступні заходи заохочення: оголошення подяки; нагородження грамотами; нагородження коштовними подарунками; видача премії, призначення персональної стипендії.

2. Студенти, які навчаються на бюджетній основі, за успіхи в навчанні можуть за наказом ректора одержувати підвищені чи іменні стипендії. Студенти, що навчаються на контрактній основі, за успіхи в навчанні як виняток можуть бути переведені на бюджетну форму навчання за наявності вакантного бюджетного місця.

3.3. Вимоги до компетенції фахівця з вищою освітою

Вища освіта стала потребою сьогодення. Вона покликана сформувати в громадян України не тільки знання, діловитість, підприємництво, а й найголовніше – загальну культуру та освіченість. Вища освіта сприяє розвитку образного мислення на основі глибокого розуміння суспільних процесів, що дає змогу аналізувати факти і явища суспільного життя, фактори та способи вирішення проблемних завдань, устанавлювати зв'язки й відношення між ними. Саме вона уможлиблює створення та функціонування нового суспільного укладу – інформаційного суспільства.

Незалежно від профілю освіти кожна доросла людина протягом життя вирішує безліч економічних питань. Наслідки цих рішень відображаються в її

повсякденному житті, роботі, участі в громадських організаціях, у соціальному аспекті, на її діяльності як суб'єкта економічних відносин. Вдумливе й осмислене ставлення до явищ економічного середовища передбачає не лише розуміння основних концепцій у даній економічній системі, а й здатність до самовираження й оволодіння соціальними ролями за розв'язання різних завдань, уміння застосовувати в різних поєднаннях елементи фундаментальних та професійних знань до конкретних життєвих ситуацій, розуміти економічний та соціальний зміст власної праці, бачити своє місце в суспільстві.

На даному етапі розвитку українського суспільства вища освіта сприяє формуванню особистості, яка свої дії може коригувати відповідно до існуючих політичних, економічних та суспільних законів. Головне завдання вищої освіти – формувати активних суспільних суб'єктів (індивідів, здатних на мікрорівні впливати на економічні процеси, і на макрорівні – адекватно оцінювати дії держави), а не тільки пасивних споживачів продукції.

Структурні зміни в національній економіці та політиці безпосередньо впливають на попит на кваліфікованих працівників на ринку праці. У зв'язку з цим зміст багатьох професій значно змінився. Чимало нових професій, пов'язаних із сучасними технологіями та функціонуванням ринкової системи, є дефіцитними. Серйозні проблеми стосуються підготовки працівників для малих і середніх підприємств, особливо неінструментального профілю. Завдяки економічним перетворенням попит на освіту й навчання змінився залежно від їхнього рівня, змісту, якості й спеціалізації.

Професійна освіта й підготовка реагують на ринкові зміни, напрями й потреби. У сучасних умовах до фахівців висувають певні вимоги, оскільки за недосконалого законодавства робота підприємств та організацій дуже ускладнюється як об'єктивними економічними законами, так і недосконалістю роботи самого підприємства. Підприємства функціонують для отримання прибутку, і тому від фахівця вимагають професійних дій, які базуються на чіткому розрахунку, глибоких знаннях та аналізі економічної ситуації, а також на компетенції працівників.

Компетенція складається з таких складових [5] :

1. Професійна компетентність («Що робити?»), яка включає у себе теоретичні знання та можливості їх практичного застосування.

2. Методична компетентність («Як працювати?») – це здатність самостійно вирішувати проблеми, організувати свою роботу та роботу колективу.

3. Соціальна компетентність («З ким працювати?») відображає здатність до ефективної взаємодії й конструктивного спілкування в колективі.

4. Особистісна компетентність («Чому я можу це робити?») характеризується реальною самооцінкою працівника відповідно до посадових вимог, відповідальністю, культурою праці та побуту, здатністю до соціальної і професійної адаптації, до саморозвитку та самонавчання.

Ринкові умови діяльності підприємств та організацій ставлять випускників відповідної професійної спеціалізації в жорсткі конкурентні умови на ринку праці. Щоб досягти успіху, вони повинні мати високу професійну підготовку та вміння виявляти свої, професійно важливі якості під час проходження виробничої практики, стажування чи випробування за вступ на роботу. Тільки в такий спосіб, викликавши зацікавлення з боку роботодавця до себе як до чудового майбутнього працівника, випускник може отримати хорошу роботу за спеціальністю.

В умовах конкуренції на ринку праці випускник вищої школи потребує не лише високого кваліфікаційного рівня. Сучасний молодий спеціаліст повинен творчо використовувати здобуті знання в роботі, повсякчас збагачувати їх, уміти самостійно вирішувати будь-яку проблему. Конкурентоспроможність випускників значною мірою залежить від якості оволодіння сучасними фундаментальними та професійними знаннями, ступеня культури, уміння мислити й діяти, застосовуючи свої знання.

Роботодавці висувають певні вимоги до потенційних працівників, основними з яких є глибока теоретична підготовка, комунікабельність, здатність до швидкого «реагування», здатність мислити на перспективу, організованість, трудова дисциплінованість. Потенційний роботодавець визначає абсолютність переваг, достатність знань випускника за допомогою різних показників – професійних та особистих.

Найпоширеніші вимоги, що висувають роботодавці до претендентів на вакантні посади, надано у табл. 3.1.

Безумовно, без глибокої базової освіти людина не зможе реалізувати себе як спеціаліст та отримати відповідну винагороду. Вища й середня загальноосвітня школи покликані в межах базової освіти формувати в молодих людей поглиблене мислення на основі глибокого розуміння явищ, процесів, відношень у системі суспільства, а також факторів, способів і засобів вирішення різноманітних проблем.

Вимоги до фахівців з вищою освітою

Вимоги та компетенції	Риси та якості, що відповідають вимогам
ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ	
Наявність специфічних професійних знань з визначеного фаху	Наявність теоретичних знань та навиків їх практичного застосування з визначеної спеціальності, наявність досвіду практичної діяльності, прагнення до удосконалення спеціальних знань та практичного досвіду
Інфокомунікаційна та інтерфейсна компетентність	Володіння комп'ютерною технікою, інформаційними технологіями, вміння користуватися спеціальними програмними продуктами, допоміжні знання (іноземна мова тощо)
Сприйняття корпоративної культури	Уміння конструктивно працювати в команді, визнання загальних інтересів колективу, дипломатичність, толерантність, здатність до компромісу
ОСОБИСТІСНІ ВИМОГИ	
Інтелектуальні риси	Загальна освіченість, аналітичне мислення, наявність власної думки, ерудиція, гнучкість розуму, швидкість мислення, здатність до навчання, винахідливість, прагнення до самовдосконалення
Ділові риси	Працьовитість, відповідальність, наполегливість, ентузіазм, ініціативність, організованість, дисциплінованість, цілеспрямованість, порядність, пунктуальність, упевненість у собі, старанність, амбіційність, здатність до аналізу комплексних проблем, самоконтроль
Особисті риси	Відповідний зовнішній вигляд, чіткий усний і письмовий виклад думок, повага до колег, готовність до взаємодії

Серед іншого, йдеться і про економічну освіту, бо вона найтісніше пов'язана зі створенням національної та світової економіки, яка є важливою умовою соціальної та державної безпеки. Економіка є творчою й поведінковою наукою, тому її вивчення сприяє розвитку умінь осмислювати й систематизувати безліч економічних процесів, відношень, подій, фактів, явищ, спостережень економічного життя, а також приймати відповідні рішення.

Розділ 4

СУЧАСНІ ФУНКЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕКОНОМІКИ

4.1. Історія розвитку економіки як науки

Економіка – одна із самих давніх наук. Як тільки людина стала використовувати природні ресурси, вона стала замислюватися над їх найбільш раціональним використанням.

Перші уявлення про економіку як науку пов'язані з іменами Ксенофонта, Платона, Аристотеля, Кантона і багатьох інших. Як самостійна наукова дисципліна економіка сформувалася лише в XVI-XVII ст. Розвиток і ускладнення господарських зв'язків між сім'ями, всередині підприємств і між ними, формування місцевих, національних і міжнародних ринків обумовили необхідність широких економічних знань [8].

Насправді науковий характер економічна теорія визначила, коли предметом її інтересу стали закономірності сфери виробництва матеріальних благ і послуг. Цей термін у науковий обіг був уведений меркантилістом Антуаном Монкретьєном (1575-1621) в період промислового перевороту.

До економістів-класиків слід віднести імена Вільяма Петті (1623-1687), Адама Сміта (1723-1790), Давида Рікардо (1772-1823). Їхня заслуга полягала в тому, що вони першими розглянули з наукових позицій розвиток економіки як закономірний процес зі своїми внутрішніми законами. Їхні наукові дослідження були присвячені переважно змісту категорій товару, грошей, заробітної плати, прибутку, ренти, відтворювальних процесів.

У період XIX – XX ст. створюється низка нових наукових шкіл, частина яких одержала визнання й сьогодні. Виділимо найбільш важливі з них.

Австрійська школа відома, насамперед, теорією граничної корисності благ, маржиналізма, відповідно до якої цінність благ визначається їхньою обмеженістю і рідкістю, а також тією користю, що може принести останній примірник товарів певної групи. Серед представників цієї школи наведемо К. Менгера (1840-1921), Е. Бем-Баверка (1851-1914), В. Візера (1851-1926).

В **англійській** економічній науці необхідно виділити кембриджську школу, засновник якої А.Маршалл (1842-1924) зробив спробу об'єднати теорію

витрат виробництва, попиту та пропозиції, продуктивності і помірності, з одного боку, і теорії граничної корисності і продуктивності, – з іншого. У США Дж. Кларк (1847-1938) сформулював закон граничної продуктивності і закон зменшення продуктивності факторів виробництва, відповідно до якого з послідовним збільшенням фактора зменшується його продуктивність.

Найглибша «велика депресія» і значні економічні потрясіння крім усього були обумовлені явно недостатнім і неефективним втручанням держав у національну економіку. У 30-ті рр. XX ст. економічна думка вступила в новий етап свого розвитку, початок якому поклала відома робота Джона Мейнарда Кейнса (1883-1946) „Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей”. Кейнс заклав основи теоретичного обґрунтування регульованого капіталізму, розробив низку практичних заходів, використаних президентом США Ф. Рузвельтом. Кейнс розвив ідеї про динаміку доходу у функціях інвестицій і споживання та положення про мультиплікаційний ефект.

Для побудови моделей економічного зростання він використовував висунутий А. Афталійоном і Дж. Кларком принцип акселерації. Кейнсіанські моделі економічного зростання отримала розвиток у працях Р. Харрода, А. Хансена, Д. Хікса і П. Самуельсона. Економетричну концепцію успішно розвиває і В. Леонтьєв. Теорії економічного зростання отримала розвиток також у працях У. Ростоу (стадії економічного зростання), Р. Арона (єдине індустріальне суспільство) і Д. Белла (постіндустріальне суспільство).

Одним із найбільших представників **сучасної** економічної думки є Д. Гелбрейт. У працях «Нове індустріальне суспільство», «Економічні теорії і цілі суспільства», «Капіталізм, соціалізм, співіснування», автор не тільки суттєво розвиває економічні питання регулювання економіки, але й оригінально трактує глобальні проблеми розвитку людства.

Говорячи про видатних економістів, не можна не згадати і про сучасних учених-економістів, що продовжують розвивати економічну науку і проголошують нові закони і закономірності. Багато економістів зробили видатні відкриття в теорії, що знайшли своє застосування на практиці, сприяли удосконалюванню впливу на економічний розвиток. Свідченням тому є щорічне присудження **Нобелівської премії** – вищої наукової нагороди. Серед лауреатів – автор одного з найбільш розповсюджених підручників «Економікс» П. Самуельсон, В. Леонтьєв – за розробку методу «витрати – випуск», без застосування якого неможливий жоден глибокий аналіз стану і прогнозу

національної економіки. За дослідження в області теорії і практики грошового обігу Нобелівської премії визнаний гідним М. Фрідмен, що є видатним вченим в області монетаризму. Лауреатом Нобелівської премії став і академік Л. Канторович – автор теорії оптимального використання ресурсів (разом з Т. Купмансом).

Багато відомих економістів є великими державними діячами і надто впливають на розробку і реалізацію економічної політики адміністрації США, урядів Великобританії, Франції, Німеччини та інших країн. Перехід України до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку обумовив перехід до використання досягнень сучасної економічної науки, що особливо актуально в період глобалізації і становлення всіх механізмів ринкової економіки.

4.2. Функції, закономірності та предмет вивчення економіки

Розглядаючи **функції**, що виконує сучасна економічна наука, слід зазначити найбільш важливі [4, 9]:

1. Пізнавальна функція – вивчення процесів, що протікають на усіх рівнях економічної діяльності.
2. Методологічна функція – розробка методів, засобів, наукового інструментарію, необхідних для досліджень усім економічним наукам.
3. Практична функція – безпосереднє забезпечення економічної політики, управління виробництвом на різних етапах розвитку економіки.

Сучасна економічна наука спирається на безліч історично закріплених і нових економічних **законів**. До законів, що найбільш часто виявляються на практиці, можна віднести такі [8]:

Закон економії часу, що виявляється в ефективному функціонуванні суспільного виробництва й обумовлює перебування оптимальних пропорцій, що за даного рівня розвитку продуктивних сил з найменшими витратами забезпечують найбільш повне задоволення потреб суспільства і є об'єктивною основою оптимального планування. Серед найважливіших пропорцій, установлення і підтримка яких впливає з вимог закону планомірного, пропорційного розвитку, – пропорції розвитку засобів зв'язку як сфери інфраструктури й інших сфер народного господарства, від яких залежить ефективність народного господарства країни.

Закон неухильного зростання продуктивності праці. Закон зростання продуктивності праці – загальний закон, що виражає економію живої й упередженої праці, тобто зниження витрат суспільно необхідного робочого часу на виробництво одиниці продукції, зменшення вартості і збільшення маси продукції, виробленої за одиницю часу. Сутність закону зростання продуктивності праці полягає саме в тому, що частка живої праці зменшується, а частка минулої праці збільшується, але збільшується так, що загальна сума, що укладається в товарі, зменшується. Дія цього закону в сфері зв'язку та інформатизації виявляється в систематичному і планомірному розвитку та технічному удосконалюванні засобів зв'язку, удосконалюванні організації виробництва, розвитку нових форм матеріальної і моральної зацікавленості працівників.

Закон розподілу по праці. Це об'єктивний економічний закон, відповідно до якого матеріальні блага для особистого індивідуального споживання розподіляються відповідно до кількості й якості праці, витраченої працівником у виробництві. Для того щоб забезпечити відповідність між кількістю й якістю праці, витраченої працівником, і кількістю матеріальних благ, отриманих працівником, оплата праці вимагає установлення виміру праці. З цією метою передбачаються норми праці (норми виробітку, норми часу, норми обслуговування, кваліфікаційні характеристики тощо). Науково обґрунтовані норми праці є основою оплати по праці.

Закон вартості. Відповідно до цього закону в основі ціни на послуги зв'язку лежить їхня вартість. Ціна є засобом обліку витрат виробництва і суспільно необхідних витрат праці. Для більш повного використання закону вартості в економіці зв'язку розроблена і діє система тарифікування послуг зв'язку.

На закінчення розгляду питання про предмет економічної науки відзначимо наступне. Неможливо вивчати сучасну ринкову економіку лише з позицій мікро- або макроекономіки. Так, діяльність окремої фірми значною мірою визначається фіскальною політикою держави.

У той самий час соціальна політика держави і добробут громадян прямо і побічно залежать від ефективності діяльності фірми, яка спричиняє взаємопроникнення макро- і мікроекономіки, що особливо чітко простежується в економічно розвинених країнах.

Економічну діяльність здійснюють не просто члени суспільства, а **економічні агенти**, до яких відносяться не тільки рядові працівники в усіх сферах національного господарства, але і менеджери, банкіри, власники будинків і квартир, акцій та облігацій, земельних ділянок, фермери, генеральні директори підприємств і т.п. Усі вони можуть приймати необхідні рішення в рамках своєї господарської компетенції і реалізовувати їх, використовуючи різні методи і засоби.

Проблема виявлення **предмета** дослідження економіки є однією із суперечливих в економічній науці. Відповідно до того або іншого підходу до форми виробництва існують різні визначення предмета економічної теорії.

Предметом сучасної економічної науки є поведінка людей у процесі виробництва благ у світі обмежених ресурсів. Метою тут виступає досягнення максимального задоволення безмежних потреб людини на основі забезпечення прибутку.

У сучасній економічній науці в основу класифікації покладений принципово інший принцип: національне господарство в цілому (макроекономіка) та інший рівень – функціонування фірм і домогосподарств (мікроекономіка). Під останніми прийнято розуміти групи людей, що спільно використовують майно, свій дохід; вони спільно приймають рішення, усі створені блага використовують усередині домогосподарств. Домогосподарства пропонують на ринку фактори виробництва.

Зупинимось спочатку на особливостях предмета **мікроекономіки**. По-перше, це дослідження поведінки фірми, домогосподарства як економічних агентів у ринковій системі і, отже, з урахуванням постійного вибору рішень, коливань цін у процесі взаємодії попиту та пропозиції і визначення витрат. По-друге, це дослідження впливу держави (парламент, що регулює державні органи, суди і т.п.) на фірми, домогосподарства. По-третє, вивчення кон'юнктури і факторів, що визначають її на приватних ринках. По-четверте, дослідження таких явищ, як інтереси індивідів, корисність благ і послуг, попит та пропозиція.

Макроекономіка досліджує національне господарство (або світове господарство) як єдину систему. Тому її предметом виступають сфери економіки, господарські зв'язки між ними, розвиток національного господарства. Предметом макроекономіки є такі явища і процеси, як зайнятість і безробіття, загальна динаміка цін, національного доходу, витрат тощо.

Слід звернути увагу на те, що головне розходження між мікро- і макроекономікою укладається не в масштабах досліджуваних ними об'єктів, а в тих національних господарствах, що мають місце в економічних процесах, що складають ці об'єкти.

У зв'язку зі сказаним виникає питання: що раніше вивчати – мікро- чи макроекономіку. У виданих підручниках і навчальних посібниках немає єдності з цього приводу. Автори виходять з того, що більш правильним є послідовність – спочатку мікроекономіка, потім макроекономіка. Підставою для такого підходу є наступне.

У мікроекономіці вивчається економічне поведіння окремого економічного агента і визначальні його фактори. Макроекономіка, як відзначалося вище, розглядає національне господарство в цілому як єдину систему, що впливає з різних боків на поведіння ринкового суб'єкта. Звідси випливає, що перш, ніж досліджувати як, якими засобами і методами здійснюється цей вплив, необхідно вивчити його об'єкт впливу, тому що вибір засобів і методів значною мірою залежить саме від нього.

Об'єктом вивчення макроекономіки виступає **національна економіка** країни – це господарський комплекс, який являє собою сукупність взаємозалежних сфер, що відрізняють її національне господарство від господарств інших країн. Господарський комплекс поділяють на матеріальне і нематеріальне виробництво (рис. 4.1).

У свою чергу, сфери економіки поділяються на спеціалізовані галузі.

Сфера економічної діяльності – це якісно однорідна сукупність господарських одиниць (підприємств, організацій, установ) різних форм власності, що характеризуються особливими умовами виробництва в системі суспільного розподілу праці, однорідною продукцією і виконують однакову функцію в національному господарстві.

Визначення даного терміна тісно пов'язане з визначенням самої економіки. Діяльність стає економічною тоді, коли вона ставить за мету або має наслідком виробництво й обмін товарами або послугами, визнаними в якості корисних або рідкісних.

Рисунок 4.1 – Сфери економічної діяльності господарського комплексу країни

Економічна діяльність має певну сферу докладання сил: сільськогосподарську, промислову, кустарну, діяльність в області імпорту, експорту, діяльність осіб вільних професій і т.д. Термін вживається також в загальному сенсі. Він служить в цьому випадку для характеристики, обсягу всього економічного життя протягом деякого періоду часу і всередині певної територіальної спільності. Тут діяльність вимірюється за допомогою таких узагальнюючих показників, як валовий національний продукт, валовий внутрішній продукт.

Кількісне співвідношення між окремими сферами і визначені виробничі взаємозв'язки між ними визначають галузеву структуру господарства країни. Ця структура не залишається постійною: одні сфери і види виробництв характеризуються швидким розвитком, інші, навпаки, сповільнюють темпи свого розвитку.

Питання теорії і практики господарювання на рівні підприємства, принципи формування і використання виробничого потенціалу, раціонального ресурсного забезпечення, організації й ефективності господарської діяльності підприємства є об'єктом мікроекономіки, тобто такої спеціальної сфери економічних знань, як економіка підприємства.

Економіка підприємства – це наука про ефективність виробничої діяльності, шляхи і методи досягнення підприємством найкращих результатів за умови найменших витрат.

В умовах ринкових відносин підприємство є основною ланкою всієї економіки, оскільки саме на цьому рівні створюється потрібна суспільству продукція, надаються необхідні послуги.

Підприємство – це самостійний, організаційно відособлений суб'єкт народного господарства, який виробляє та реалізує продукцію, виконує роботи промислового характеру або надає платні послуги. Підприємство має конкретні назви – завод, фабрика, комбінат, шахта, майстерня тощо.

Будь-яке підприємство є юридичною особою, має закінчену систему обліку і звітності, самостійний бухгалтерський баланс, розрахунковий та інший рахунки, печатку з власним найменуванням і товарний знак (марку).

Головною метою (місією) створення і функціонування підприємства є тримання максимально можливого прибутку за рахунок реалізації споживачам виробленої продукції (виконаних робіт, наданих послуг), на основі якої задовольняються соціальні й економічні потреби трудового колективу і власників засобів виробництва.

Кожне підприємство – це складна виробничо-економічна система з багатогранною діяльністю. До головних **напрямів діяльності підприємства** відносяться:

- виробнича діяльність (виготовлення продукції, виконання робіт і надання послуг, адекватних попиту на ринку);
- комерційна діяльність (організація і стимулювання збуту продукції та послуг, рекламна підтримка);
- матеріально-технічне забезпечення виробництва (постачання сировини, матеріалів, забезпечення усіма видами енергії, технікою, устаткуванням, тарою);
- економічна діяльність (усі види планування, ціноутворення, облік і звітність, організація й оплата праці, аналіз господарської діяльності тощо);
- комплексне вивчення ринку (маркетингова діяльність);
- інноваційна діяльність (науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки, упровадження технологічних, організаційних, управлінських та інших нововведень у виробництво);

– післяпродажний сервіс продукції виробничо-технічного і споживчого призначення (пусконаладжувальні роботи, гарантійне обслуговування, забезпечення запасними частинами для ремонту);

– соціальна діяльність (підтримка на належному рівні умов праці і життя трудового колективу, створення соціальної інфраструктури підприємства, що включає власні житлові будинки, столові, лікувально-оздоровчі і дитячі дошкільні установи, навчальні центри).

Діяльність підприємства упорядковують численні юридичні акти, основними з яких є: Закон України «Про підприємство», Устав підприємства і Колективний договір, що регулює відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства.

Відповідно до Закону України «Про власність», можуть створюватися підприємства таких **видів**:

– індивідуальні підприємства, засновані на особистій власності фізичної особи і винятково його праці;

– приватні підприємства, засновані на власності окремого громадянина, із правом наймання робочої сили;

– сімейні підприємства, засновані на власності і праці членів однієї родини;

– державні підприємства, засновані на загальнодержавній власності;

– колективні підприємства, засновані на власності трудового колективу підприємства;

– спільні підприємства, засновані на базі об'єднання майна різних власників (у числі їхніх засновників можуть бути іноземні юридичні особи і громадяни);

– орендні підприємства, засновані на договірному тимчасовому володінні і використанні майна, яке необхідне орендареві для здійснення підприємницької діяльності (об'єктами оренди можуть бути цілі майнові комплекси підприємств, їхні структурні підрозділи або окремі одиниці майна).

Незважаючи на відмінності між окремими видами підприємств, можна виділити загальні аспекти, характерні для економіки підприємства кожного виду:

– наявність відособленого майна;

– витрати (витрати), що характеризують вартість спожитих ресурсів;

– доходи і прибуток, що характеризують результат діяльності підприємства;

– капіталовкладення (інвестиції), що характеризують відтворювальні процеси підприємства.

Підприємства можуть поєднуватися в:

– асоціації – договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності, але лише в тій області, до якої має відношення асоціація;

– корпорації – договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників;

– консорціуми – тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення загальної мети (після виконання задач консорціум припиняє своє існування);

– концерни – статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств;

– картелі – договірні об'єднання підприємств однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності;

– синдикати – різновид картельної угоди, що припускає реалізацію продукції через єдиний спільний збутовий орган або вже наявну збутову мережу одного з учасників об'єднання;

– трести – монополістичне об'єднання підприємств, що раніше належать різним підприємцям, у єдиний виробничо-господарський комплекс при втрачанні юридичної та господарської самостійності;

– холдинги – специфічні організаційні форми об'єднання капіталів, при яких акціонерне товариство безпосередньо не займається виробничою діяльністю, а лише використовує свої фінансові засоби для придбання контрольних пакетів акцій інших акціонерних фірм із метою фінансового контролю за їх роботою й одержання доходу на вкладений в акції капітал;

– фінансові групи (фінансово-промислові групи) – об'єднання юридично й економічно самостійних підприємств різних сфер народного господарства, при формуванні яких у якості головних ставиться задача об'єднання банківського капіталу і виробничого потенціалу; основним доходом діяльності повинні бути дивіденди від підвищення ефективності роботи підприємств, а не відсоток на кредит.

4.3. Особливості економіки підприємств сфери зв'язку та інформатизації

Сфера зв'язку та інформатизації – це одна зі сфер виробничої інфраструктури держави, специфічний вид економічної діяльності, що відрізняється від інших сфер матеріального виробництва.

Підприємства сфери зв'язку та інформатизації – це специфічні підприємства, що покликані забезпечувати суспільні, виробничі й особисті потреби в передаванні і поширенні інформації засобами поштового, телефонного, стільникового зв'язку, радіомовлення і телебачення, мережі Інтернет.

Особливістю сфери зв'язку та інформатизації є розгляд її як єдиного господарського комплексу, що сприяє функціонуванню всіх інших сфер. Також до особливостей сфери зв'язку та інформатизації відносяться [4, 9]:

1. Продукція зв'язку не має речової форми і являє собою послугу по переміщенню інформації або матеріальних цінностей.
2. Специфічні вимоги до якості послуг, тому що неякісну послугу не можна вилучити з виробництва, вона дійде до споживача і нанесе йому моральний і матеріальний збитки.
3. Процес виробництва послуги найчастіше невіддільний від споживання, що спричиняє підвищені вимоги до якості.
4. У процесі виробництва послуги беруть участь декілька структурних підрозділів (вихідні, вхідні, транзитні).
5. Оплата за послуги здійснюється, як правило, на вихідному етапі і ці доходи розподіляються між усіма учасниками технологічного процесу.
6. Незначна частка матеріальних витрат.
7. Нерівномірність надходження навантаження до підприємства зв'язку, що обумовлена особливостями ділового й особистого життя населення і класифікується за трьома категоріями:
 - за місяцями року, спричинена святами, відпустками, сесіями, сільськогосподарськими роботами;
 - за днями тижня, спричинена режимом робочих і вихідних днів;

- за годинами доби, спричинена графіком режиму роботи підприємств і біологічних режимів праці і відпочинку.

Нерівномірність спричиняє нестійкість у роботі підприємства, простої і перевантаження, тому в сфері існує декілька способів вирівнювання навантаження. Найбільш розповсюдженим є введення пільгового тарифу у вечірні і нічні години, вихідні і святкові дні.

Серед технологій, які протягом останніх років усе більше визначають обличчя нашої епохи, найбільшу роль відіграють інформаційно-комунікаційні технології, під якими розуміється сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, оброблення, збереження, поширення, відображення та використання інформації в інтересах її користувачів.

В загальних рисах деякі позитивні наслідки та нові можливості, які несе з собою використання інформаційно-комунікаційних технологій, відображують наступні характеристики:

- прискорення усіх видів операцій в економічному секторі, а саме зменшення традиційних перешкод та затримок у процесі економічної діяльності, удосконалення схем постачання, економія часового ресурсу на всіх етапах товарного циклу;

- створення мережевих структур – нівелювання відстаней у просторі, створення партнерських мереж між великими містами та периферійними регіонами;

- мобільність комунікацій – шляхом використання бездротового зв'язку, телероботи, телепослуг та електронного навчання;

- створення нових можливостей для економічного розвитку та діяльності, а саме нових видів продукції та послуг: високотехнологічних товарів, мультимедійних послуг та знаннєвих галузей;

- можливість управління в режимі реального часу та моніторингу на відстані усіх потоків та дистрибутивних систем, шляхом оптимізації всіх видів посередницької діяльності та зменшення матеріальних чи енергоємних ресурсів у виробничих процесах та сфері послуг.

Розділ 5

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА (на прикладі підприємств сфери зв'язку та інформатизації)

5.1. Послуги сфери зв'язку та інформатизації, їх урахування та показники якості

Продукцією сфери зв'язку та інформатизації є **послуги**. До особливостей послуг зв'язку відносяться наступні:

- послуги не можуть існувати окремо від процесу виробництва;
- послуги не потрібні складування;
- у процесі надання послуги беруть участь декілька територіально окремих і фінансово незалежних підприємств;
- послуга вважається наданою тільки після проходження повного виробничого циклу.

Послуги зв'язку виступають у двох формах [9]:

- форма передавання окремих повідомлень (обміну), що характеризується кількістю телефонних розмов, повідомлень, телеграм тощо.
- форма надання споживачам для користування або в оренду технічних засобів, що використовуються споживачами для здійснення передавання та приймання інформації: доступ до мережі Інтернет, канали зв'язку, телефон.

Послуги сфери зв'язку різноманітні і залежить від підгалузей. Кожна підгалузь надає певну кількість послуг. У загальному виді всі послуги поділяються на основні і додаткові. До основних послуг відносяться традиційні види діяльності, характерні для даного оператора. До інших послуг відноситься вся неосновна і додаткова діяльність (торгівля, додаткові послуги). Крім того, оператори багато займаються фінансовою й інвестиційною діяльністю (розміщення капіталу, обмін валют).

Усі послуги зв'язку операторів вимірюють або враховують за допомогою трьох способів обліку:

1. Натуральний вимірник (Q_n) полягає в натуральному обліку кількості одиниць наданих послуг. При натуральному обліку вся продукція враховується

за окремими видами. Недоліком методу є значна кількість розрахунків і неможливість підсумовування різних видів послуг.

2. Умовно натуральний вимірник полягає в розробці усереднених натуральних показників діяльності підприємства за видами послуг. Використовується для порівняння діяльності однорідних підприємств (наприклад, кількість телефонів на 100 чоловік – телефонна щільність).

3. Грошовий (Q_{Γ}) – це універсальний показник, що дозволяє підсумовувати будь-які послуги в цілому по підприємству або сфері. Це найбільш використовуваний в економіці показник. Для одержання грошового показника використовують наступну формулу:

$$Q_{\Gamma} = \sum_{i=1}^n Q_{ni} \cdot \Pi_{Ti} ,$$

де Q_{ni} – обсяг послуг по кожному i -му виду в натуральному вимірюванні;

Π_{Ti} – тариф або середньодоходна такса (усереднена такса).

Якість у сфері зв'язку є найважливішим і найчастіше єдиним показником, що характеризує придатність послуги для користування споживачем. Якість відбиває не тільки технічні, але й економічні параметри послуг. У сфері зв'язку та інформатизації якості надається найважливішого значення, оскільки браковану послугу не можна вилучити з виробництва. Особливістю якості послуг зв'язку є те, що вона характеризується з двох сторін:

- кількість послуг з дотриманням норм якості;
- кількість бракованих послуг.

З огляду на різноплановість видів діяльності підприємства зв'язку, оцінка якості послуг провадиться за трьома аспектами:

- якість послуги;
- якість обслуговування споживачів;
- якість роботи співробітників зв'язку.

Якість послуг оцінюється за такими категоріями:

Швидкість – це один з найважливіших показників, що характеризує більшість послуг (швидкість доставляння повідомлення, швидкість усунення ушкодження). Показник швидкості визначається контрольними термінами.

Контрольні терміни – це максимальний час, протягом якого повинна бути представлена послуга. Контрольні терміни поділяються на:

Точність і вірогідність – це характеристики споживчих властивостей послуги, тобто наскільки вона придатна для користування. До показників відносяться: відсутність перекручувань сигналу; відсутність шумів; правильність передавання повідомлень; цілісність відправлень; правильність доставляння; естетичність повідомлення і т.п.

Надійність – це властивість засобів зв'язку надавати якісні послуги. Характеризує більшою мірою підприємства, ніж послуги. До показників можна віднести: дотримання графіка роботи; надійність апаратури; наявність резервного обладнання; безвідмовність роботи; кількість відділень зв'язку; кількість населення, що припадає на одне відділення зв'язку.

Якість обслуговування характеризує споживчі і ринкові властивості послуги з погляду зручностей користування і ступеня доступності послуг. Характеризується показниками: доступність засобів зв'язку, рівень розвитку мережі, тривалість роботи засобів зв'язку.

У кожній підгалузі ведеться індивідуальний облік **якості роботи кожного штатного працівника**. Якість роботи залежить від кваліфікації, досвіду роботи, освіти, умов роботи й індивідуальних якостей людини.

5.2. Трудові ресурси підприємства зв'язку

Трудові ресурси – це кваліфікований склад працівників, що пройшов спеціальну підготовку і має досвід роботи у сфері зв'язку. Усі працівники поділяється за професіями та спеціальностями.

Професія – це вид трудової діяльності, що вимагає спеціальної підготовки. **Спеціальність** – це вид діяльності в рамках професії. Наприклад, професія економіст має низку спеціальностей: економіка праці, економіка підприємства, економіка промисловості і т.п.

У залежності від рівня підготовки всі працівники поділяються на кваліфікації. Кваліфікації виробничого персоналу поділяються на сім розрядів (сьомий розряд – найвищий). Інженерно-технічний персонал поділяється на три категорії (перша категорія – найвища).

В залежності від ступеня впливу на виробництво працівники поділяється таким чином:

1. Адміністративно-управлінський персонал (АУП), що займається організацією й управлінням підприємства. До них відносяться і директор (генеральний директор), і заступники директора. До цієї категорії працівників ставляться особливі вимоги, з якими можна ознайомитися в Законах України «Про Телекомунікації» ст. 41 і «Про Поштовий зв'язок» ст. 16.

2. Інженерно-технічний персонал – це кадри з вищою освітою, займаються інженерною і/або управлінською діяльністю.

3. Виробничий персонал – це кадри із середньою спеціальною або вищою освітою, що займаються безпосередньо наданням послуг або обслуговуванням обладнання.

4. Молодший обслуговуючий персонал – це допоміжні працівники, стажисти, учні й інший некваліфікований персонал.

Урахування кількості працівників підприємства зв'язку здійснюється за такими групами:

- штатна визначається виходячи з нормативів у залежності від кількості надаваних послуг, кількості обладнання й інших виробничих факторів;

- облікова – це кількість персоналу, фактично прийнятого на роботу за наказом і з записом у трудовій книжці;

- наявна чисельність – це кількість працівників, що фактично вийшли на роботу.

Найважливішим показником, що характеризує ефективність використання трудових ресурсів, є продуктивність праці.

Продуктивність праці визначає ефективність живої праці працівників витрати праці, що бере участь у виробничому процесі або, що припадають на виробництво одиниці продукції. Крім того, продуктивність праці побічно відображує ефективність використання обладнання. Визначити продуктивність праці можна в натуральному й у грошовому вираженнях:

$$\text{У натуральному вираженні } B_n = \frac{Q_n}{\bar{\Pi}}, [\text{од./чол.}].$$

$$\text{У грошовому вираженні } B_{гр} = \frac{Д}{\bar{\Pi}}, [\text{грн./чол.}],$$

де Q_n – обсяг послуг в натуральному вимірюванні (одиниці); $Д$ – доходи підприємства (у грошових одиницях); $\bar{\Pi}$ – середньспискова кількість працівників (чоловік).

Випереджальне зростання продуктивності праці щодо зростання зарплати є запорукою підвищення економічної ефективності усього виробництва.

Заробітна плата – це частина сукупного суспільного продукту, вираженого в грошовій формі, що залежить від кількості й якості вираженої праці і, що йдуть в особисте користування працівника. Зарплата є основним аспектом взаємовідносин працівника з підприємством і залежить від ефективності його діяльності, а також кваліфікації трудового штату, умов роботи й інших факторів.

У загальноекономічному змісті розрізняють реальну і номінальну заробітну плату.

Номінальна заробітна плата – це сума коштів, отримуваних робітниками за одиницю часу.

Реальна заробітна плата – це та кількість товарів і послуг, що може бути придбана на зарплату.

Існує три основних форми оплати праці:

1. Погодинна, коли зарплата залежить від кількості відпрацьованого часу.
2. Відрядна, коли зарплата залежить від кількості виробленої продукції.
3. Відрядно-преміальна і почасово-преміальна – це основна зарплата (тарифна ставка) з додаванням премії за результатами праці.

Існує також акордна зарплата за певний обсяг виконаної роботи.

На підприємствах зв'язку, здебільшого, використовується погодинна або почасово-преміальна, крім будівельно-монтажної і пусконаладжувальної роботи, де використовується відрядна або акордна форми оплати праці.

Зарплата (Z) складається з трьох основних елементів:

$$Z = Z_m + Z_n \pm Z_h \text{ [грн.]},$$

де Z_m – тарифна ставка (фіксована вартість години або одиниці виробу);

Z_n – різні премії (за індивідуальні досягнення, за результатами роботи оператора за рік, до Дня зв'язківця);

Z_h – надбавки (+) (за шкідливі умови роботи, за вислугу років, за роботу у вихідні і святкові дні і т.п.) чи вирахування (-).

Уся зарплата створює фонд оплати праці (ФОП), що цілком перекладається на собівартість продукції.

Середня зарплата ($\bar{Z}$) розраховується за формулою:

$$\bar{z} = \frac{\text{ФОП}}{\bar{\text{Ш}}} [\text{грн./чол.}],$$

де ФОП – фонд оплати праці;

$\bar{\text{Ш}}$ – середньоспискова кількість працівників.

5.3. Матеріальні ресурси підприємства зв'язку

Результати економічної діяльності підприємства прямо залежать від наявності, стану й ефективності використання всіх матеріальних (виробничих) ресурсів. Матеріальні ресурси підприємства називають ще виробничими фондами.

Усі виробничі фонди поділяються на дві групи:

1. Основні виробничі фонди.
2. Оборотні кошти.

Основні виробничі фонди (ОВФ) – це матеріальні ресурси, що відповідають наступним вимогам:

- багаторазово беруть участь у процесі виробництва протягом тривалого часу (більше року);
- практично не змінюють свою матеріальну форму;
- переносять свою вартість на продукцію частинами в міру зносу, протягом усього терміну служби у виді амортизаційних відрахувань.

До ОВФ відносяться: будинки, споруди, обладнання, транспорт тощо.

Оборотні кошти – це матеріальні ресурси, що відповідають наступним вимогам:

- беруть участь тільки в одному виробничому циклі;
- цілком споживаються або втрачають свою первісну форму;
- переносять свою вартість на готову продукцію (послугу) відразу, тобто цілком включаються в ціну товару.

До оборотних коштів відносяться також малоцінні (вартістю до 15 неоподаткованих мінімумів) і такі, що швидко зношуються (термін служби до 1-го року) засоби (сировина, матеріали, паливо, канцелярські приладдя). Облік виробничих фондів здійснюється в натуральній і грошовій формах.

До показників ефективності використання основних фондів відносяться:

– **фондовіддача** – показує, яка кількість продукції чи послуг (Д чи Q) припадає на одиницю фондів (ОВФ):

$$K' = \frac{Д}{ОВФ} \text{ [грн. Д/грн. ОВФ]}, \text{ або } K = \frac{Q}{ОВФ}, [\text{од./грн. ОВФ}];$$

– **фондоємність** – показує яка кількість фондів ОВФ необхідна для одержання одиниці доходів (Д) або послуг (Q):

$$h' = \frac{1}{K'} = \frac{ОВФ}{Д} \text{ [грн. ОВФ/грн. Д]}, \text{ або } h = \frac{1}{K} = \frac{ОВФ}{Q} \text{ [грн. ОВФ/од]};$$

– **фондоозброєність праці** показує рівень забезпеченості працівників (Ш) засобами і предметами праці (ОВФ):

$$V = \frac{ОВФ}{Ш} \text{ [грн./чол.]}$$

До показників використання оборотних коштів ($\Phi_{об}$) відносяться:

– **коефіцієнти оборотності** оборотних коштів:

$$K_{об} = \frac{Д}{\Phi_{об}} \text{ [оборотів на рік]};$$

– **середня тривалість одного обороту:**

$$W_{об} = \frac{T}{K_{об}} \text{ [дн./1 оборот]},$$

де Т – кількість робочих днів у році (360) або у кварталі (90).

У процесі роботи ОВФ втрачають свій первісний вид і свою первісну вартість. Це відбувається під впливом різних процесів: умов експлуатації; якості самого обладнання і його складових; умов навколишнього середовища, режиму роботи; кваліфікації працівників; своєчасністю ремонту і профілактики тощо.

Втрата споживчих властивостей ОПФ, пов'язана з вищезгаданими причинами, називається **зносом**. Знос буває фізичний і моральний. **Фізичний знос** являє собою втрату первісних властивостей ОВФ у ході роботи з часом. Фізичний знос викликаний інтенсивністю роботи ОВФ. **Моральний знос** викликаний науково-технічним прогресом і постійним удосконалюванням обладнання. Моральний знос полягає в тому, що ОВФ фізично працездатні, але існують більш ефективні аналоги, які за цим ОПФ морально застарівають.

Зносу піддаються тільки основні продуктивні фонди, оскільки оборотні цілком споживаються у виробництві і не встигають зношуватися. У будь-якого

підприємства формується спеціалізований цільовий фонд, що спрямовується на покриття зносу. Цей фонд називається **амортизаційним**.

Економічна сутність амортизації полягає в тому, що вся амортизована вартість поділяється на рівномірні частини за роками протягом усього терміну служби. Таким чином, протягом нормативного терміну служби підприємство цілком повертає витрачені кошти.

Всі амортизаційні відрахування цілком включаються у вартість виробленої продукції. Розмір амортизаційних відрахувань визначається кожним підприємством, індивідуально виходячи з обраного методу нарахування амортизації.

Найпростішим методом визначення амортизації є прямолінійний, тобто метод рівномірного розподілу за роками вартості ОВФ. Розмір щорічних амортизаційних відрахувань визначається:

$$A_p = \sum H_{ai} \cdot \text{ОВФ}_i,$$

де ОВФ_i – вид основних фондів;

H_{ai} – норма амортизації для i -го виду ОВФ.

Норма амортизації – це відсоток щорічних відрахувань, що залежить від групи фондів або терміну служби.

Норма амортизації визначається таким чином:

$$H_{ai} = \frac{1}{t_n} \cdot 100(\%),$$

де t_n – нормативний термін служби ОВФ.

Амортизаційний фонд знаходиться в постійному русі, тобто відбуваються регулярні відрахування. Цей фонд спрямовується, здебільшого, на розширене виробництво, тобто на розширення діяльності підприємства. Підприємством зв'язку може бути обраний один із існуючих методів розрахунку амортизації: прямолінійний, кумулятивний, виробничий, податковий, метод зменшення залишкової вартості або метод прискореної амортизації.

5.4. Фінансові ресурси та джерела їх формування

Фінансові ресурси підприємства – це грошові доходи і надходження, що знаходяться в розпорядженні підприємства зв'язку і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення витрат за розширеним відтворенням й

економічним стимулюванням працюючих. Формування фінансових ресурсів здійснюється за рахунок власних і прирівняних до них засобів, мобілізації ресурсів на фінансовому ринку і надходження коштів від фінансово-банківської системи в порядку перерозподілу.

Фінансові ресурси підрозділяються на:

- капітал;
- витрати на споживання;
- інвестиції в невиробничу сферу;
- фінансовий резерв.

Капітал – це частина фінансових ресурсів підприємства, що спрямовується на виробничо-господарські цілі (поточні витрати і розвиток). Капітал – це гроші, призначені для формування прибутку. У структуру капіталу входять кошти, вкладені в:

- основні фонди;
- нематеріальні активи;
- обігові фонди.

Сукупність майнових прав, що належать підприємству, являють собою активи підприємства. До складу активів входять основні засоби, нематеріальні активи, обігові кошти.

Основні засоби – це засоби, вкладені в основні виробничі фонди.

Нематеріальні активи – це вартість об'єктів промислової й інтелектуальної власності та інших майнових прав. До них відносяться права, що виникають:

- з патентів на винаходи, промислові зразки, товарні і фірмові знаки, торговельні марки;
- із прав на «ноу-хау»;
- із прав користування земельними ділянками і природними ресурсами тощо.

Оборотний капітал (обігові кошти) – частина капіталу підприємства, вкладений у його поточні активи. Частина оборотного капіталу авансована в сферу виробництва і формує оборотні виробничі фонди.

Фінансові ресурси утворюються за рахунок різних джерел. За формою права власності розрізняються дві групи джерел:

- власні;
- позикові і притягнуті (чужі).

Основними джерелами власних коштів є статутний капітал (статутний фонд), прибуток та амортизаційні відрахування. До притягнутих коштів відносяться кредиторська заборгованість, кредити і позики.

Основним джерелом фінансових ресурсів на діючих підприємствах зв'язку є вартість реалізованої продукції (наданих послуг), різні частини якої в процесі розподілу отриманих коштів набувають форму грошових доходів і накопичень. Фінансові ресурси формуються головним чином за рахунок прибутку (від основного та інших видів діяльності) й амортизаційних відрахувань.

Джерелами фінансових ресурсів підприємств можуть також виступати:

- виторг від реалізації вибулого майна;
- стійкі пасиви;
- різні цільові надходження (плата за перебування дітей у дошкільних установах тощо);
- мобілізація внутрішніх ресурсів у будівництві й ін.

Використання фінансових ресурсів здійснюється підприємством за багатьма напрямками, головними з яких є:

- платежі органам фінансово-банківської системи, обумовлені виконанням фінансових зобов'язань. Сюди відносяться: податкові платежі в бюджет і позабюджетні фонди, сплата відсотків банкам за користування кредитами, погашення раніше узятих позичок, страхові платежі;
- інвестування власних засобів у капітальні витрати (реінвестування), пов'язане з розширенням виробництва і технічним його відновленням, переходом на нові прогресивні технології, використання «ноу-хау»;
- інвестування фінансових ресурсів у цінні папери, що купуються на ринку, акції й облігації інших фірм;
- утворення грошових фондів заохочувального і соціального характеру;
- благодійні цілі, спонсорство тощо.

5.5. Результати діяльності: витрати, доходи, прибуток та рентабельність підприємства

Витрати – це сумарний вартісний вимір використаних підприємством виробничих ресурсів у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах для

проведення господарської діяльності. Витрати на підприємстві формуються в залежності від видів діяльності.

У виробничому процесі, що пов'язаний з наданням телекомунікаційних послуг, використовуються різні види обладнання та споруд, матеріалів і запасних частин, електроенергія, проводиться багато різноманітних операцій. Всі задіяні виробничі ресурси телекомунікаційного підприємства у вартісному виразі складають його виробничі витрати.

Виробничі витрати (Е) є складовими витрат операційної діяльності. У складі операційних витрат виділяють наступні групи витрат:

1. Собівартість безпосереднього виробництва та реалізації продукції основної й іншої операційної діяльності.
2. Адміністративно-управлінські витрати.
3. Витрати на збут продукції.
4. Інші операційні витрати.

Кожна з перших трьох груп витрат містить у собі такі елементи витрат, як:

- фонд оплати праці (ФОП);
- відрахування єдиного соціального внеску – нарахування на ФОП;
- матеріальні витрати;
- амортизаційні відрахування;
- інші.

Будь-яке підприємство зв'язку у своїй виробничій діяльності витрачає наявні в нього ресурси (матеріальні, трудові і фінансові). Для обліку всіх здійснюваних витрат їх необхідно привести до одного грошового еквівалента, тому облік витрат ведеться в їхньому вартісному вираженні.

Для зручності обліку розроблена укріплена методика обліку витрат у цілому по підприємству. Витрати складаються з наступних статей:

$$E = \text{ФОП} + N_{\text{ФОП}} + A + M + E_{\text{л}} + T + A_{\text{УВ}} + I_{\text{н}},$$

де ФОП – фонд оплати праці;

$N_{\text{ФОП}}$ – нарахування на ФОП, що являє собою грошові кошти, які відчислюються оператором у спеціалізовані цільові фонди (соціальні). Ці відрахування прямо пропорційні штатній чисельності персоналу і визначаються виходячи з розмірів ФОП. Нарухування на ФОП складаються з чотирьох складових: Пенсійний фонд, Фонд безробіття, Фонд соціального страхування, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві;

А – амортизація;

М – матеріали і запасні частини;

Ел – електроенергія;

Т – транспортні витрати;

АУВ – інші адміністративно-управлінські витрати;

Ін – інші витрати.

На підприємствах ведеться калькуляція виробничих витрат, тобто визначення частки або міри впливу кожної статті витрат (E_i) на загальну суму (ΣE_i). Частка кожної статті d_i визначається:

$$d_i = \frac{E_i}{\Sigma E_i} \cdot 100(\%).$$

Собівартість – один із основних узагальнюючих показників, що характеризують діяльність телекомунікаційного підприємства, він показує, у що обходиться підприємству виробництво одиниці продукції або послуги. У галузі зв'язку вкрай складно виділити одиницю продукції з загального виробничого циклу. Тому визначають умовну собівартість одиниці доходів:

$$C/C = \frac{E}{D},$$

де Е – виробничі витрати; Д – доходи.

Собівартість повинна мати тенденцію до постійного зниження, оскільки чим менше витрат на виробництво одиниці доходу, тим ефективніше працює підприємство.

Доходи підприємства зв'язку прямо залежать від обсягу і видів діяльності. Види діяльності відповідно до закону «Про державне підприємство» класифікуються в такий спосіб:

1. Основна діяльність. Це всі операції, що пов'язані з наданням послуг зв'язку і є основною метою роботи підприємства.

2. Звичайна діяльність. Це діяльність, яка включає в себе операційну, фінансову та інвестиційну діяльність.

3. Операційна діяльність. Це основна та інша діяльність, пов'язана з наданням послуг та виробництвом продукції.

4. Надзвичайна діяльність. Це діяльність підприємства в незвичайних умовах, що не повторюються регулярно.

5. Фінансова й інвестиційна діяльність. Це будь-яка діяльність, що передбачає фінансові операції не пов'язані основною діяльністю (інвестування, участь у капіталі дочірніх підприємств тощо).

Відповідно до класифікації видів діяльності відбувається й облік доходів.

Доходи – це надходження у виді економічних вигод (грошових або матеріальних), що приводять до зростання власного капіталу підприємства. Доходи є початковим показником при визначенні економічної ефективності діяльності підприємства.

Облік доходів на телекомунікаційних підприємствах здійснюється згідно з П(С)БО № 15 «Доходи», відповідно до якого доходи класифікуються за такими групами: дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); інші операційні доходи; фінансові доходи; інші доходи.

Доходи підприємств зв'язку розраховуються на підставі всіх наявних видів надаваних послуг. У загальному виді доходи визначаються:

$$Д = \sum Q_{ni} \cdot Ц_i,$$

де Q_{ni} – обсяг надаваних послуг у натуральному вимірюванні;

$Ц_i$ – тариф на i -у послугу.

Загальний дохід підприємства зв'язку визначається як сума доходів з усіх видів діяльності. Після визначення сумарного доходу визначається чистий дохід.

$$ЧД = Д_{\Sigma} - ПДВ,$$

де $Д_{\Sigma}$ – сумарний дохід;

ПДВ – податок на додану вартість. ПДВ є загальнодержавним єдиним і обов'язковим податком, що стягується зі споживачів при здійсненні будь-якої торговельної угоди і через підприємство надходить у державний бюджет.

Ставка ПДВ є єдиною для всіх товарів і послуг, і складає 20% (станом на 01.01.2022 р.), але деякі види діяльності підприємств зв'язку звільнені від сплати ПДВ (наприклад, продаж знаків поштової сплати).

Прибуток – це основний результуючий показник, що характеризує ефективність виконання всіх ресурсів підприємства (трудових, матеріальних і фінансових). Прибуток є кінцевою метою і результатом роботи всього підприємства. Прибуток включає цілу низку функцій, основними з яких є:

1. Узагальнюючий показник результативності роботи підприємства, який відбиває дію основного економічного закону (Гроші-Товар-Гроші').

2. Розподільна функція, що дозволяє підприємству або галузі за рахунок прибуткових послуг фінансувати менш прибуткові або збиткові галузі.

3. Стимулююча функція, що дозволяє підприємству здійснити додаткове стимулювання співробітників (премії), а також здійснювати розширене відтворення.

4. Прибуток є джерелом формування бюджетів різних рівнів. Він надходить до бюджетів у вигляді податків, а також економічних санкцій.

Прибуток є різницею між отриманими доходами від реалізації послуг і здійсненими для цього витратами

$$\Pi = \text{ЧД} - E,$$

де E – виробничі витрати; ЧД – чистий дохід.

В залежності від порядку формування та видів діяльності розрізняють певну кількість видів прибутку підприємства: маржинальний прибуток, валовий, операційної діяльності, звичайної діяльності, чистий прибуток, нерозподілений.

Чистий прибуток підприємства визначається як:

$$\text{ЧП} = \Pi_o - H_{\pi} - H_{об},$$

де Π_o – оподатковуваний прибуток;

H_{π} – податок на прибуток – єдиний загальнодержавний централізований податок, що стягується із суб'єктів підприємницької діяльності і надходить у бюджет. Базовою ставкою податку на прибуток в Україні є 18% (станом на 01.01.2022 р.);

$H_{об}$ – інші обов'язкові податки та платежі з прибутку.

Чистий прибуток залишається в розпорядженні підприємства і витрачається за трьома основними напрямками. Ці напрями називаються внутрівиробничими фондами:

1. Фонд споживання (ФС) – це грошові кошти, що надходять в особисте користування працівників у виді внутрівиробничих надбавок, компенсації невикористаної відпустки, премій.

2. Фонд соціального розвитку (ФСР) – це грошові кошти, що йдуть на стимулювання роботи трудового колективу і забезпечення соціально-побутових

умов (проведення оздоровчих, спортивних і культурно-дозвільних заходів; здешевлення харчування у виробничих їдальнях тощо).

3. Фонд розвитку виробництва (ФРВ) – це грошові кошти, що йдуть на розширення виробничих потужностей. Це витрати на фінансування придбання нового обладнання (що не входить в амортизацію); фінансування витрат на перенавчання персоналу; науково-дослідні і конструкторські розробки; здійснення природоохоронних заходів.

Прибуток є основним абсолютним показником ефективності роботи підприємства. Але його не можна використовувати для порівняння з іншими підприємствами.

Порівняльним показником є **рентабельність**, що являє собою співвідношення одержаного прибутку до виробничих витрат. Рентабельність відбиває досягнутий рівень ефективності діяльності підприємства зв'язку.

$$r = \frac{\Pi}{E} \cdot 100 (\%),$$

де Π – прибуток; E – виробничі витрати.

Чим вище рентабельність, тим ефективніше працює підприємство, тим краще його позиції на ринку послуг зв'язку.

5.6. Ефект та ефективність діяльності підприємства

Традиційна та найважливіша у наукових дослідженнях економічна категорія «ефективність» не знайшла однозначного тлумачення у праці вітчизняних і зарубіжних вчених. У самому загальному виді *ефективність* відбиває результативність виробничих процесів, співвідношення між результатами, досягнутими в процесі виробництва (ефектом), і затратами живої і матеріалізованої праці або ресурсами:

$$\text{Ефективність} = \text{Ефект} / \text{Витрати або ресурси}.$$

Звідси видно принципову різницю між ефектом і ефективністю.

Ефект (від слова «*effectus*» – виконання, дія) – це абсолютний наслідок діяльності. Узагальнено розрізняють економічний та соціальний види ефекту.

Економічний ефект передбачає будь-який результат, виражений у вартісній оцінці. Він відображає різні вартісні показники, що характеризують

корисні проміжні і кінцеві результати виробництва на підприємстві. Економічний ефект може бути як позитивний, так і негативний.

Позитивний економічний ефект передбачає визначення корисного результату за умови його перевищення над затратами, що понесені на його досягнення. Це величина абсолютна, залежить від масштабів виробництва продукції та економії витрат. Звичайно, як кінцевий корисний результат виступають прибуток або економія витрат і ресурсів, що виражається у зниженні собівартості послуги, зменшенні витрачання різних ресурсів, збільшенні продуктивності праці, фондівіддачі, оборотності. Проміжними показниками є обсяг створеної продукції, отриманих доходів.

Негативний економічний ефект передбачає наявність корисного результату, що є меншим (або відсутнім) за витрати, що понесені на його досягнення. Звичайно, негативний економічний ефект характеризується обсягами понесених збитків від певного виду діяльності, реалізації проекту тощо.

Соціальний ефект зводиться до скорочення тривалості робочого тижня, збільшення нових робочих місць і рівня зайнятості людей, поліпшення умов праці та побуту, стану оточуючого середовища, загальної безпеки життя тощо. Соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, але й негативними (безробіття, погіршення екологічних показників).

Отже, повна та достовірна оцінка отриманого ефекту є однією з найважливіших передумов точного визначення ефективності діяльності підприємства. Розрізняють економічну і соціальну ефективність виробництва.

Економічна ефективність – це досягнення виробництвом найвищих результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці або зниження сукупних витрат на одиницю продукції. У найзагальнішій методологічній формі економічна ефективність суспільного виробництва визначається як співвідношення "результати - витрати" за формулою:

$$\begin{aligned} & \text{Економічна ефективність виробництва} = \\ & = \text{Результат (сукупний продукт)} / \text{Витрати виробництва} \end{aligned}$$

Однак цей показник дуже узагальнений, оскільки характеризує ефективність усіх сукупних витрат, які припадають на випуск одиниці продукції. Тому для визначення ефективного використання кожного фактора виробництва окремо, застосовується система конкретних показників економічної ефективності: продуктивність праці; трудомісткість; фондівіддача;

фондомісткість; матеріаловіддача; матеріаломісткість; капіталомісткість; екологоефективність.

Соціальна ефективність – це ступінь відповідності результатів соціальним потребам суспільства, інтересам окремої людини. Соціальна ефективність суспільного виробництва показує, наскільки його розвиток відповідає вирішенню своєї головної, кінцевої мети – служити споживачу, задовольняти особисті потреби кожної людини. Показники соціальної ефективності: розмір ВВП та НД на душу населення, частка фонду споживання в НД, рівень життя населення, якість життя населення або ІРЛ (індекс розвитку людини).

Між економічною та соціальною ефективністю виробництва існує тісний взаємозв'язок. Економічна ефективність є матеріальною основою вирішення соціальних проблем. У свою чергу, соціальний розвиток суспільства (зростання добробуту народу, його освітнього й культурного рівнів, свідомого ставлення робітників до праці та ін.) суттєво впливає на підвищення ефективності суспільного виробництва.

Розділ 6

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

6.1. Термінологія, правові засади та результати розвитку цифрової економіки України

Цифровізація (*digitalization*) – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя, у процеси взаємодії між людьми, підприємствами, органами державної влади тощо.

Цифрові технології (згідно з аналітичними звітами Давоського економічного форуму) – це Інтернет речей, роботизація та кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, адитивні технології (3D-друк), хмарні та туманні обчислення, безпілотні та мобільні технології, біометричні технології, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн (перелік не є вичерпним та перманентно доповнюється).

Цифрові інфраструктури – комплекс технологій, продуктів та процесів, що забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні та мережеві можливості електронної взаємодії, обміну даними, сигналами тощо. Цифрові інфраструктури є основою цифрової економіки. Вони поділяються на опорні (тверді) та сервісні (м'які).

Опорні (тверді) інфраструктури :

- фіксована інфраструктура широкосмугового доступу до Інтернету (ШСД) (магістральні, дистрибуційні та локальні мережі, точки обміну трафіком тощо);
- мобільна інфраструктура зв'язку та ШСД (3G, 4G, 5G);
- радіоінфраструктура (LoRaWan тощо) для проєктів Інтернету речей (сенсори, датчики тощо);
- радіоінфраструктура (Wi-Fi на рівні міст, селищ, різних закладів туристичних об'єктів тощо.);
- інфраструктура супутникового зв'язку;
- обчислювальна інфраструктура (хмарна, або віртуалізована);
- інфраструктура кібербезпеки.

Сервісні (м'які) інфраструктури:

- інфраструктура ідентифікації та довіри (citizen ID, Bank ID, mobile ID);
- інфраструктура відкритих даних;
- інфраструктура державних послуг (e-government);
- інфраструктура інтероперабельності (API, стандарти європейської ISA);
- інфраструктура е-комерції та е-бізнесу (e-contract, e-invoicing, e-logistics);
- транзакційно-процесингова інфраструктура (онлайн-платежі, інструменти cashless, сервіси fintech);
- інфраструктура життєзабезпечення (цифрові медичні, освітянські, транспортні, логістичні та інші системи, системи громадської безпеки);
- геоінформаційна інфраструктура (прив'язки цифрових даних до просторових об'єктів);
- промислові цифрові інфраструктури (Індустрія 4.0).

Завдяки цифровим технологіям та інфраструктурі забезпечується перехід більшості соціально-економічних процесів від біологічних та фізичних систем до кіберфізичних та віртуальних.

Більшість країн сформували базис цифрової інфраструктури та державні інституції щодо розвитку останньої. Визначені першорядні аспекти та нормативно-правовий базис міжнародної взаємодії тощо.

Зокрема, в Україні сформовано **Міністерство цифрової трансформації (МЦТ)**, яке є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкопasmового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних та адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації; у сфері розвитку ІТ-індустрії.

Основними завданнями МЦТ є формування та реалізація державної політики у сферах:

- цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування та електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства;
- розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян;
- відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу;
- надання електронних та адміністративних послуг;
- електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації;
- розвитку ІТ-індустрії.

Одним з важливих завдань МЦТ є формування та реалізація державної політики у сфері розвитку цифрової економіки.

Цифрова економіка (*Digital Economy*) як науковий термін та практичне явище були узагальнені майже одночасно у працях канадського професора Д. Тапскотта (*Tapscott D. (1996) The digital economy: promise and peril in the age of networked intelligence [1]*) та американського інформатика Н. Негропonte (*Negroponte N. (1995) Being digital [6, 11-14]*).

Термін еволюціонував протягом останніх десятиріч. Так, у праці Д. Тапскотта (*Tapscott, «The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence, 1996*) з'являється поняття «епоха мережевого інтелекту» («Age of Networked Intelligence»), сутність якого у взаємодії людей за допомогою мережевих технологій, взаємозв'язку між економікою та технологіями.

Надалі праці Н. Лане (*Lane, Advancing the Digital Economy into the 21st Century, 1999*) визначають цифрову економіку як конвергенцію комп'ютерних та комунікаційних технологій в мережі Інтернет, де потоки інформації, що виникають, стимулюють розвиток електронної торгівлі та зміни організаційних структурах виробництв. Р. Клінг (*Kling R., Lamb R. IT and Organizational Change in Digital Economies, 2000*) визначає цифрову економіку як товари, послуги, виробництва, які знаходяться у критичній залежності від технологічних рішень.

Протягом перших десятиріч ХХ сторіччя поняття «цифрова економіка» змінювала визначення та змістовне наповнення. Так, М. Роуз (*Rouse M. Digital Economy. Newton: Techtarget, 2016*) визначив цифрову економіку як всесвітню мережу видів економічної діяльності, які стали доступні завдяки інформаційно-

коімунікаційним технологіям. Компанія Deloitte у 2018 р. визначила цифрову економіку як «форму економічної активності, яка виникає завдяки мільярду прикладів мережевої взаємодії людей, підприємств, приладів, даних та процесів», а також надала визначення поняттю «Інтернет речей».

Більшість сформованих термін швидко імплементувався у наукову спільноту та практичну діяльність, продовжують еволюціонувати під впливом змін технологій та наукового трактування процесів, що відбуваються у техніці, економіці та соціумі.

Сьогодні сформовано понятійне підґрунтя та прикладний інструментарій цифрової економіки. Здійснено визначення основних термінів та положень. Так, **цифрова економіка** у прикладному значенні – це економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях та інформаційно-комунікативних технологіях (ІКТ). На відміну від інформатизації, цифрова трансформація не обмежується впровадженням інформаційних технологій, а докорінно перетворює сфери і бізнес-процеси на базі Інтернету та нових цифрових технологій.

Тут мова йде про формування Індустрії 4.0., яка, базуючись на кіберфізичних системах, надає змогу збирати та аналізувати дані з різних машин, забезпечуючи більш швидкі, ефективні та гнучкі процеси виробництва товарів вищої якості за зниженими цінами. Також вона сприяє розвитку нових бізнес-моделей, способів виробництва, трудових відносин тощо.

Залежно від використовуваного визначення розмір цифрової економіки становить, за оцінками, від 4,5% до 15,5% світового ВВП. Майже 40% доданої вартості, створюваної у світовому секторі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), припадають на Сполучені Штати і Китай.

Згідно з оцінками [6], частка цифрової економіки у ВВП найбільших країн світу у 2030 р. сягатиме 50–60%. В Україні цей показник може сягати більших позначок в разі успішної цифрових трендів, визначених документами «Цифрова адженда України – 2020», «Стратегія цифрової трансформації України» та інших. До цих трендів віднесено:

- розвиток сфери Інтернету речей (Internet of things, IoT);
- цифрові трансформації як окремих бізнесів, так і цілих секторів;
- запровадження економіки спільного користування (sharing economy);
- віртуалізація фізичних інфраструктурних ІТ-систем;

- імплементація штучного інтелекту у провідні сфери діяльності;
- розвиток цифрових фінансових, освітніх, медичних та інших платформ.

Тобто завдяки активізації цих та інших трендів Україна, на думку фахівців [6], може до 2030 р. досягти таких результатів:

- частка цифрової економіки в загальному ВВП України становитиме 65%;
- майже повне забезпечення українських домогосподарств широкопasmовим доступом до мережі Інтернет (ШСД);
- покриття території України 4G-5G сягатиме 100%;
- 99% усіх автомобільних і залізничних магістралей та 95% сільської місцевості буде покрито технологіями мобільного Інтернету;
- рівень цифрової ідентифікації громадян (citizen-card, Mobile ID) становитиме 99,9%;
- може бути створено до 700 тис. нових цифрових робочих місць.

6.2. Основні відмінності цифрової економіки

У прикладному сенсі цифрова економіка розглядається як господарська діяльність, де ключовим фактором стають дані в цифровому вигляді, обробка великих обсягів і використання результатів традиційними формами господарювання, ефективність різних видів виробництва, технологій, обладнання, зберігання, продажу, доставки товарів і послуг [1, 10].

Формування цифрової економіки характеризується посиленням значення інформаційних і цифрових засобів в суспільному і фінансовому житті. В епоху цифрової економіки основним ресурсом є невичерпна, точна, надійна, правдива та своєчасна інформація. Основним майданчиком для розвитку цифрової економіки є віртуальна мережа Інтернет.

Основні фактори розвитку цифрової економіки наступні:

1) Цифрові фінанси – упровадження цифрових технологій у банківський сектор економіки, онлайн платежі в електронній торгівлі, електронні перекази, електронні торги, електронні державні закупівлі, електронний державний бюджет, державні соціальні допомоги (пенсії), мобільні гроші, цифрова валюта.

2) Соціальні мережі – вигідна з економічної точки зору взаємодія, яка є джерелом інноваційних ідей та базою для збирання та розповсюдження інформації, сприяє залученню учасників в політичне життя та до соціальних змін.

3) Цифрова ідентифікація – застосування єдиної електронної системи засвідчення особистості для безпечних банківських операцій, голосування, доступу до соціальних послуг, для оплати комунальних платежів тощо.

4) Революція даних – взаємопов'язані великі дані, що застосовуються для вдосконалення транспортних потоків, оцінки узагальнених макроекономічних показників, удосконалення управлінських процесів.

Характерними відмінностями цифрової економіки є:

- широке застосування ІКТ та мережі Інтернет в економічних процесах та посилення їх ролі в житті суспільства;
- максимальна автоматизація бізнес-процесів суб'єктів підприємництва;
- використання електронного документообігу;
- наявність навиків володіння сучасними технологіями в учасників цифрових економічних відносин;
- зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) за рахунок цифровізації економіки та збільшення частки цифрової економіки в ВВП;
- збільшення питомої ваги ІКТ, інформаційних продуктів і послуг у ВВП;
- використання цифрових платформ у процесі розвитку бізнес-моделей;
- формування єдиного інформаційного простору між учасниками економічних відносин: бізнесу, держави й громадян;
- доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб в інформаційних продуктах і послугах;
- розвиток глобального цифрового ринку;
- інформаційна й економічна інтеграції країн і народів.
- домінування інформаційних послуг, активний перехід від виробництва товарів до виробництва послуг;
- формування на основі інтеграції інформаційної та мережевої складових інформаційних мережевих інфраструктур, технології та мережевого бізнесу;
- превалювання знань над фізичною силою;
- зміна напрямів інвестування у бік інвестицій у нематеріальні активи (наука, програмне забезпечення, Інтернет, охорона здоров'я, освіта, підвищення кваліфікації тощо);

– інтенсивність використання інновацій, створення нових продуктів на основі технологій обробки й аналізу великих даних, хмарних технологій, технологій штучного інтелекту та високопродуктивних обрахунків, квантових технологій та систем розподіленого реєстру (блок-чейну);

– тенденція до персоніфікації маркетингу з урахуванням переваг конкретного споживача та/чи виробництва;

– формування для господарюючих суб'єктів унікальних можливостей для переходу на якісно новий рівень ефективності здійснення господарської діяльності, виникнення нових ринків та бізнес-моделей.

Вимір та оцінка масштабів та горизонтів цифрової економіки ускладнюється певними труднощами. Так, наразі досить складно оцінити кількісні значення ефективності цифрових трансформації з огляду на те, що більшість цих процесів або знаходяться на стадії впровадження, або на стадії проектування. Але можна стверджувати, що ефект від розвинення цифрових сервісів буде отримано на різних економічних рівнях, а саме на рівні держави, підприємництва та громадян. На сьогодні не прийнята єдина методика оцінки ефекту від впровадження цифровізації.

Український інститут майбутнього визначає очікувані види **ефекту** саме за такими рівнями. Дослідниками інституту визначається, що у світі використовуються різні підходи до оцінки впливу цифровізації на зростання макроекономічних результатів держави, тобто не розроблена уніфікована, загальноприйнята методика розрахунку ефекту від цифрових трансформації. Тому цей інститут у документі дає власне бачення цих результатів за трьома рівнями.

Макроекономічний результат, який виникає завдяки впливу інвестицій в цифрові технології та цифрові інфраструктури, має впливати на динаміку ВВП, а також на зростання продуктивності за рахунок цифровізації, формування цифрових робочих місць, Індустрії 4.0 тощо.

Мікроекономічний результат, який, за оцінками фахівців, отримує бізнес завдяки цифровізації економіки та суспільства у період до 2030 р., має наступні показники:

- зростання промислового виробництва на 7–10 % на рік;
- зростання високотехнологічних сегментів до 20 % на рік;
- зростання пропускнуєї спроможності виробництв – загалом до 60 %;

- зростання кількості замовлень, які виконаних вчасно завдяки цифровим технологіям – до 95 %;
- скорочення запасів – до 20 %;
- зростання ефективності встановленого обладнання – до 15 %;
- скорочення простоїв обладнання – до 22 %;
- економія витрат на закупівлю завдяки скороченню чи оптимізації ланцюгів постачання – до 30 %.

Також очікується залучення до країни інвестицій у розвиток Індустрії 4.0. які переважно будуть спрямовані у виробництва, цифрові та бізнес інкубатори, високотехнологічні компанії.

Для **громадян** країни цифровізація має надати такі показники:

1. Зростання доходів населення завдяки загальному зростанню економіки. Зокрема, додатковий приріст середньої зарплати за рахунок цифровізації очікується до 95% у 2030 р.

2. Зростання тривалості та якості життя, оскільки кожний громадянин має отримати:

- доступ до якісної медицини, зокрема профілактичної, що сприятиме позитивним змінам якості життя у віці старше 60–70 років;
- доступ до якісної освіти як очної, так і дистанційної;
- гарантовану безпеку у мережевому просторі (завдяки захисту від кіберінцидентів) та реальному житті через запровадження систем захисту громадської безпеки;
- ефективні інструменти взаємодії громадян із державою через електронні кабінети та за стосунки на персональних цифрових засобах спілкування;
- можливості капіталізації себе, своїх знань, вмінь та навичок, зокрема, цифрових, завдяки використанню цифрових технологій задля отримання доходу від реалізації свого творчого потенціалу, креативних ідей та інтелекту;
- інструменти саморозвинення та втілення власних творчих та бізнес ідей через онлайн-сервіси та платформи без посередників і роботодавців;
- засоби, які сприяють формуванню безбар'єрного середовища для осіб із обмеженими фізичними можливостями тощо.

Втім, це, перш за все, саме горизонти та орієнтири, на досягнення яких спрямовує діяльність країна в процесі цифровізації економіки та суспільства.

6.3. Освіта в цифровому світі

Сьогодні освітній процес в ЗВО перебуває у стадії трансформації підходів як до самого навчання студентів, так і вимог щодо якості підготовки фахівців. Попередні реформи освіти та перехід до принципів, зафіксованих у Болонській декларації, призвів до гармонізації освітнього процесу із європейським освітнім простором. Новий Закон України «Про вищу освіту» спрямований на подальшу інтеграцію національної освіти з європейськими стандартами. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України передбачає «...набуття громадянами цифрових компетенцій», що призводить до наочної необхідності перегляду принципів, методів та підходів до навчання студентів з огляду на те, що вони мають працювати в нових соціально-економічних та технологічних умовах цифрового суспільства. В цих умовах вже недостатнім є традиційне навчання через аудиторну та самостійну роботу. Будь-який випускник повинен не лише мати професійні компетенції за обраною спеціальністю, а і суттєву низку цифрових компетенцій, відсутність яких практично унеможливорює ефективну трудову діяльність в нових умовах господарювання.

Цифрова грамотність (або «цифрова» компетентність) визнана ЄС однією з 8 ключових компетенцій для повноцінного життя та діяльності. ЄС представив оновлений фреймворк Digital Competence (DigComp 2.0), що складається з основних 5 блоків компетенцій та усього 21 компетенції, що до них входить, а саме [6]:

1. *Інформаційна грамотність та грамотність щодо роботи з даними.*

1.1 Вміння шукати, фільтрувати дані, інформацію та цифровий контент.

1.2 Вміння оцінювати дані, інформацію та цифровий контент.

1.3 Вміння використовувати та управляти даними, інформацією та цифровим контентом.

2. *Комунікація та взаємодія.*

2.1 Вміння спілкуватися через використання цифрових технологій.

2.2 Вміння ділитися інформацією завдяки використанню цифрових технологій.

2.3 Вміння контактувати із суспільством, користуватися державними та приватними послугами завдяки використанню цифрових технологій.

2.4 Вміння взаємодіяти завдяки використанню цифрових технологій.

2.5 Знання «нетикету» (від англ. network та etiquette), тобто володіння правилами поведінки та етикету в цифровому середовищі.

2.6 Управління цифровою ідентичністю, тобто вміння створювати та управляти аккаунтами.

3. *Цифровий контент.*

3.1 Створення цифрового контенту.

3.2 Вміння змінювати, покращувати, використовувати цифровий контент задля створення нового контенту.

3.3 Обізнаність щодо авторських прав та політики ліцензування відносно даних, інформації та цифрового контенту.

3.4 Програмування, тобто вміння писати програмний код.

4. *Безпека.*

4.1 Вміння захистити пристрої та контент, знання заходів безпеки, розуміння ризиків та загроз.

4.2 Захист персональних даних та приватності.

4.3 Охорона здоров'я, тобто знання та навички для збереження свого здоров'я та інших з точки зору як екології використання цифрових технологій, так і ризиків, загроз безпеці громадян.

4.4 Захист навколишнього середовища, тобто розуміння впливу цифрових технологій на екологію, навколишнє середовище, з точки зору їх утилізації, а також їх використання, що може нанести шкоду, наприклад, об'єктам критичної інфраструктури і т.ін.

5. *Вирішення проблем.*

5.1 Вміння вирішувати технічні проблеми, що виникають із комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, мережами і т.д.

5.2 Вміння визначати потреби та знаходити відповідні технічні рішення, або кастимізувати цифрові технології до власних потреб.

5.3 Креативне користування, або вміння завдяки цифровим технологіям створювати знання, процеси та продукти, індивідуально або колективно, з метою вирішення повсякденних життєвих та професійних проблем і т.ін.

5.4 Вміння самостійно визначати потребу в отриманні додаткових нових цифрових навичок.

Наразі в Україні не створено системного бачення та стратегії «цифровізації» освіти. Цифрові технології не є пріоритетним напрямом ані в новому законопроекті «Про освіту», ані в концептуальних засадах

реформування «Нової української школи». Тому важливим кроком розвитку цифрового суспільства є саме розробка національної політики цифровізації освіти як пріоритетної компоненти реформи освіти в цілому.

Окрім того, реалії сьогодення вимагають як від ЗВО України, так і студентів, урахування не лише світових освітніх трендів, а і національних особливостей. Проблема полягає не лише у необхідності трансформації освітніх програм, а і підходів до навчання із урахуванням вимог роботодавців як до кваліфікації, компетенції та навичок випускників, так і до їх соціальних якостей (емоційний інтелект, соціалізація), рівня інфокомунікаційної грамотності (користування інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ), навичками пошуку інформації в мережі Інтернет тощо), фінансової грамотності (вміння користуватися мережевими фінансовими інструментами) та основ правознавства (захист персональних даних, основи кібербезпеки та безпеки дитини в мережі Інтернет) тощо.

Розглянемо сучасні тренди, які мають місце у сучасному суспільстві та освітньому просторі.

Наявність низки проблем призводить до необхідності перегляду основних принципів підготовки у ЗВО. Задля зростання рівня цифровізації освіти Міністерство освіти і науки розробило **проект Концепції цифрової трансформації освіти і науки на період до 2026 року**. Метою цієї Концепції є використання цифрових технологій для трансформації процесів у системі освіти і науки з метою їх спрощення, автоматизації та зручності для користувачів. В результаті очікується активізація процесів «цифрової трансформації закладів освіти, в яких педагогічні та науково-педагогічні працівники, а також здобувачі освіти володіють цифровими компетентностями, забезпечені обладнаними цифровими, сучасними робочими місцями, а також доступом до цифрового контенту для персонального розвитку, навчання впродовж життя».

Для прискорення цифровізації та розвинення освітнього простору доцільно вдаватися до таких підходів:

1. Підготовка за принципом “повного циклу”. Відповідно до цього, ЗВО формують плани щодо обсягів набору до кожної спеціальності, спираючись не лише на власні ліцензійні обсяги та державне замовлення, а і на вимоги ринку праці (потенційних роботодавців). Тут необхідним стає укладання договорів з підприємствами щодо надання відповідної інформації. Підприємства, у свою

чергу, формують свої запити, спираючись на власні перспективи розвитку, які, відповідно до прийнятого в країні середньострокового планування та бюджетування, повинні мати плани розвитку на три роки.

У межах цього підходу співпраця із абітурієнтом починається зі старших класів школи. Абітурієнтів знайомлять зі станом ринку праці, формують перелік найбільш затребуваних спеціальностей, знайомлять з основами майбутньої спеціальності. Надалі студенти проходять навчання за обраною спеціальністю, тісно співпрацюючи із потенційними роботодавцями через виробничу практику та інші заходи. В ході навчання формується його карта компетенції, яка, на відміну від залікової книжки, містить не оцінки успішності, а набуті компетенції за переліком, який узгоджується із роботодавцями для кожної спеціальності.

Доцільним є залучення цих роботодавців до навчального процесу (проведення практичних та лабораторних занять) та до участі у державній атестації (захист випускних кваліфікаційних робіт). Надалі випускник працевлаштовується на підприємство, де розробляється його власна карта кар'єрного зростання відповідно до його бажань та умов підприємства.

Для запобігання випадків, коли за якимось причинами підприємство не приймає випускника (невідповідність отриманих компетенцій або криза на підприємстві), розробляються резервні варіанти працевлаштування на аналогічні підприємства.

2. Формування системи загальнодержавного моніторингу працевлаштування випускників ЗВО. Донедавна інформація про працевлаштування випускників надавалася безпосередньо самими ЗВО через отримання від випускників довідок про працевлаштування. Втім, суттєва частина працездатного населення України працює неофіційно чи виїздить працювати за кордон. Це, безумовно, негативне явище, яке, серед іншого, не надає змоги випускникам документально підтвердити власне працевлаштування. Тому одночасно із заходами щодо протидії тінізації економіки, необхідно проводити дії щодо отримання інформації про найбільш затребувані спеціальності.

3. Формування механізму щодо подальшого розвинення системи індивідуалізації освіти шляхом впровадження індивідуальних освітніх програм (в циклах професійної та практичної підготовки за вибором студента у поза аудиторний навчальний час), наставництво, консультування тощо.

Важливу роль в цьому може відігравати дуальна освіта, яка спрямована на поєднання навчання та практичної підготовки на виробництві. Втім, дуальна освіта не є інновацією для України. Відомо, що у перші роки радянської влади існували своєрідні форми інтеграції науки, вищої освіти і виробництва, де студент розглядався як повноцінний учасник виробничого процесу. Два дні по вісім-десять годин студент навчався в навчальному закладі, останні дні тижня - працював на заводі, закріплюючи на практиці теоретичні знання. Іспити складалися одразу після завершення теми чи курсу. Така система, окрім навчального, надавала ще й економічний ефект, оскільки студенти, працюючи на виробництві, фактично розраховувалися за навчання через створення матеріальних цінностей. Ураховуючи існуючий та світовий досвід, перехід до дуальної освіти є виправданим для більшості технічних спеціальностей. Також його можна застосовувати для педагогічних, медичних та інших спеціальностей.

4. Продовження розвитку «університетів третього покоління» з метою подовження віку соціальної та трудової активності громадян. Це надасть змогу усім віковим категоріям населення інтегруватися у цифрове суспільство завдяки отриманню необхідних цифрових компетенцій, можливості дистанційної праці та спілкуванню завдяки соціальним сервісам цифрового суспільства. Це сприятиме переходу до концепції «активної старості», яка корелює із сучасними реформами в країні, в межах яких низку соціальних послуг (медицина, соціальні, фінансові та державні послуги тощо) можна отримати переважно через мережу Інтернет.

5. Розробка теоретичних основ та прикладного інструментарію оцінки так званого «цифрового інтелекту» (DQ (Digital Quotient)) – цифрових навичок, які повинні базуватися за трьома критеріями [12]:

- цифрове громадянство – використання цифрових технологій у повсякденному житті, для взаємодії один з одним, спілкування, перегляду цифрового контенту;

- цифрова творчість – використання цифрових технологій для створення контенту, медіа, застосувань тощо;

- цифрове підприємництво – використання цифрових технологій для бізнесу, професійної діяльності.

Для проведення оцінки необхідно визначити відповідні показники, методику формування інтегрального показника та шкалу оцінки отриманих результатів. Визначимо, що, оскільки мова йде про оцінку цифрового інтелекту на мікро-, макро- та мезорівнях, показники мають спиратися на офіційну статистичну інформацію. Так, можна запропонувати такі показники оцінки за критеріями (наприклад, на макрорівні):

- цифрове громадянство: частка постійних користувачів цифрових державних послуг (за видами послуг); частка споживачів цифрового телевізійного контенту; частка споживачів власного контенту, який генерують заклади освіти (медичні, культурні та інші заклади);

- цифрова творчість: частка населення, яка генерує власний контент на платформах YouTube та інших відеохостінгах; частка населення, яка є зареєстрованими користувачами (підписниками) офіційних творчих (культурних, освітніх та інших спеціалізованих) платформ; частка юридичних осіб, що просуває власний творчий контент в мережевому середовищі;

- цифрове підприємництво: частка підприємств (із розподілом за розмірами), які здійснюють діяльність на мережевих платформах; частка товарів (послуг), що реалізуються через мережеві форми; частка витрат підприємств на розвиток мережевого бізнесу (у загальному обсягу бюджету розвитку підприємства).

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА РЕФЕРАТИВ З ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО ФАХУ»

Практичне заняття № 1

Зміст та головні тенденції Болонського процесу

1. Аналіз основних тенденцій розвитку вищої освіти в Європі, визначення історичних етапів розвитку вищої освіти.
2. Мета та шляхи розвитку Болонського процесу в Україні.
3. Дослідження базових елементів Європейської кредитно-трансферної (модульної) системи.
4. Визначення особливостей і засобів фундаменталізації та індивідуалізації вищої освіти.

Практичне заняття № 2

Структура та форми організації процесу навчання

1. Вивчення основних форм організації навчального процесу та контролю успішності студентів.
2. Аналіз особливостей соціально-культурної інфраструктури навчального закладу.
3. Аналіз основних засобів науково-методичного забезпечення навчального процесу.
4. Дослідження принципів студентського самоврядування, вивчення прав та обов'язків студентів.

Практичне заняття № 3

Основні економічні закономірності, функції економіста на підприємстві

Завдання 1. Визначення предмета вивчення економіки, мікро- та макроекономіка. Дослідження основних функцій та закономірностей економіки.

Завдання 2. Визначити рівень і зміну продуктивності праці, рівень середньомісячної заробітної плати та динаміку розрахованих показників за даними, наданими в таблиці.

Показники	Попередній рік	Поточний рік
Отримані доходи, тис. грн.	1800	2520
Середньорічна кількість працівників, чол.	45	49
Фонд оплати праці, тис. грн.	606	611

Завдання 3. Визначити показники використання основних та обігових фондів підприємства зв'язку, якщо:

- середньорічна вартість основних фондів – 20000 тис. грн.;
- наявність основних виробничих фондів – 1650 тис. грн.;
- обсяг доходів – 12000 тис. грн.;
- середньорічна кількість працівників – 470 чол.

Завдання 4. Підприємство надало послуг зв'язку, отримавши дохід 600 тис. грн. Витрати на безпосереднє виробництво і реалізацію продукції склали 310 тис. грн. Адміністративно-управлінські витрати склали 47 тис. грн., а на збут – 20 тис. грн. Доходи, звільнені від ПДВ, дорівнюють 25%. Визначити прибуток, чистий прибуток та рентабельність підприємства.

Практичне заняття № 4

Ефект та ефективність

1. Визначення видів ефективності.
2. Дослідження основних показників ефективності.
3. Визначення ролі соціальної ефективності в діяльності підприємств сфери зв'язку та інформатизації.

Тематика рефератів

1. Основні економічні закони. Поняття сучасного ринку, його основні елементи.
2. Досвід економічного розвитку розвинених країн.
- 3 Сутність, призначення і види економічних структур в умовах ринкової економіки.
4. Історія виникнення менеджменту як науки. Основні школи управлінської думки.
5. Функції менеджера на підприємстві зв'язку. Влада та вплив.
6. Особисті риси сучасного менеджера.
7. Види ресурсів підприємства (трудові, фінансові, меморіальні та інформаційні).
8. Малий бізнес у сфері зв'язку, його форми і перспективи розвитку.
10. Нові види послуг зв'язку та їхнє розповсюдження в Україні.
10. Цифрові трансформації економіки та суспільства.

КОМПЛЕКСНЕ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Варіант вибирається за останньою цифрою студентського квитка

Завдання 1. Навести стисло відповідь на питання (за варіантами):

1. Історія розвитку університетської освіти.
2. Види вищих навчальних закладів в Україні.
3. Базові елементи Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS).
4. Фундаменталізація та індивідуалізація вищої освіти.
5. Види навчальної роботи студентів.
6. Призначення і види виробничої практики.
7. Організація і порядок проведення контролю успішності студентів.
8. Структура ДУІТЗ.
9. Бібліотека і правила користування її фондами.
10. Права й обов'язки студента.

Завдання 2. За наведеними вихідними даними (табл. 1) провести розрахунок прибутку та рентабельності діяльності підприємства, визначити динаміку показників, зробити висновок про зміни у звітному році порівняно з базовим. Для розв'язання задачі використовувати наступний алгоритм розрахунку економічних показників:

1. Визначити чисті доходи підприємства

1.1. Податок на додану вартість:

$$\text{ПДВ} = \text{Н}_{\text{ПДВ}} \times \text{Д} / 100, \text{ тис. грн.},$$

де $\text{Н}_{\text{ПДВ}}$ – частка ПДВ у доходах підприємства ($\text{Н}_{\text{ПДВ}} = 16,67\%$); Д – сума доходів, тис. грн.

1.2 Визначення чистого доходу :

$$\text{ЧД} = \text{Д} - \text{ПДВ}.$$

2. Виробничі загальні витрати підприємства

Загальна сума виробничих витрат:

$$E = \sum_{i=1}^n E_i,$$

де E_i – сума витрат за i -ю статтею; n – кількість статей витрат.

3. Визначити прибуток і рентабельність підприємства

3.1. Прибуток:

$$\Pi = \text{ЧД} - \text{Е}.$$

3.2. Рентабельність:

$$\tau = \left(\frac{\Pi}{\text{Е}} \right) \times 100, (\%).$$

4. Визначити чистий прибуток підприємства

4.1. Податок на прибуток

$$\text{Н}_{\text{нал}} = \text{Н}_{\text{п}} \times \Pi / 100,$$

де $\text{Н}_{\text{п}}$ – ставка податку на прибуток, $\text{Н}_{\text{п}} = 18\%$.

4.2. Чистий прибуток

$$\text{ЧП} = \Pi - \text{Н}_{\text{нал}}.$$

5. Визначити динаміку всіх розрахованих показників (індекси динаміки) за формулою:

$$I_d = \frac{Z_3}{Z_6} 100, (\%),$$

де Z_3 – обсяг показника у звітному році; Z_6 – обсяг показника у базовому році.

Таблиця 1 – Вихідні дані для розрахунку

Варіант	Виробничі витрати, за статтями, тис. грн. (Зі)													
	Доходи, тис. грн., Дт		Фонд оплати праці з нара- хуваннями, ФОП		Амортизація, А		Матеріали і запчастини, Ем		Електроенер- гія, Ее		Інші виробничі та транс. витрати, Епр		Інші адм.- упр. витр., Еауп	
	Баз.	Звіт.	Баз.	Звіт.	Баз.	Звіт.	Баз.	Звіт.	Баз.	Звіт.	Баз.	Звіт.	Баз.	Звіт.
1	1562	1632	319	305	392	426	18	20	8	10	152	173	46	41
3	1800	1692	255	209	331	261	20	24	4	3	106	88	30	23
4	1098	1220	213	267	325	366	26	26	6	6	100	139	19	21
5	1682	1728	225	234	323	358	49	56	8	9	124	136	36	42
6	1219	1429	232	236	320	332	39	41	13	14	104	139	24	23
7	1750	1865	313	341	262	306	33	55	10	12	113	102	28	14
8	1180	1325	176	194	252	240	15	13	6	6	88	96	23	27
9	1456	1683	244	241	327	335	18	16	5	8	106	124	11	15
0	1472	1696	264	265	356	408	20	24	10	14	93	110	27	35
Баз. – базовий рік; Звіт. – звітний рік														

ПРИКЛАД ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ **(матеріал для самоперевірки)**

1. Головна мета Болонського процесу – це:

1. Створення ідентичної систем освіти у різних країнах.
2. Сприяння необхідним європейським вимірам у вищій освіті.
3. Формування єдиного центру керування вищою освітою.

2. Фундаменталізація навчання – це:

1. Збільшення кількості дисциплін гуманітарного циклу.
2. Збільшення кількості дисциплін за фахом.
3. Збільшення кількості загальноосвітніх дисциплін.

3. Індивідуалізація навчання – це:

1. Урахування індивідуально-психологічних особливостей студентів.
2. Індивідуальне навчання.
3. Посилення індивідуального впливу викладача на студентів.

4. Навчання у широкому значенні розглядається як:

1. Один із найважливіших видів діяльності людини.
2. Засвоєння відповідної кількості інформації.
3. Формування вмінь та навичок.

5. Провідною формою організації навчального процесу у вузі є:

1. Практичне заняття.
2. Лекція.
3. Семінарське заняття.

6. До професійної свідомості фахівця належать:

1. Професійні знання та цінності.
2. Темп роботи.
3. Індивідуальний стиль діяльності.

7. Бібліотека розглядається як:

1. Складова соціокультурної структури вузу.
2. Повністю самостійна установа.
3. Частково самостійна установа.

8. Мета студентського самоврядування – це:

1. Організація дозвілля студентства.
2. Самостійне керівництво вузом.
3. Забезпечення та захист прав та інтересів студентів.

9. Первинна структурна одиниця системи самоврядування – це:

1. Деканат.
2. Загальні збори студентства.
3. Академічна група.

10. Які властивості корисності визначають якість послуг зв'язку?

1. Довговічність.
2. Точність.
3. Добротність.

11. Якими показниками характеризується надійність засобів зв'язку?

1. Тривалістю зв'язку.
2. Відсутністю ушкоджень.
3. Часом безвідмовної роботи.

12. Що відноситься до основних фондів підприємства?

1. Будинки.
2. Запасні частини.
3. Формений одяг.

13. Що таке продуктивність праці?

1. Величина доходів, що припадає на одного робітника.
2. Величина доходів, що припадає на одиницю вартості основних фондів.
3. Вартість основних фондів, що припадає на одного робітника.

14. Що включається до складу виробничих витрат?

1. Транспортні засоби.
2. Амортизаційні відрахування.
3. Основні фонди.

15. Що таке собівартість?

1. Витрати на виробництво одиниці продукції (послуг).
2. Витрати на обслуговування одиниці обладнання.

16. Які витрати не залежать від фонду оплати праці?

1. Відрахування в Пенсійний фонд.
2. Відрахування у фонд Соціального страхування.
3. Амортизаційні відрахування.

17. Визначить порядок розрахунку прибутку оператора зв'язку.

Доходи - Витрати = Прибуток. (Поставте відповідний знак арифметичної дії).

18. Яким чином впливає підвищення продуктивності праці на рівень рентабельності?

1. Зменшує.
2. Підвищує.
3. Не впливає.

19. Які функції виконує економіст на підприємстві?

1. Планування й облік фінансових показників.
2. Планування й облік технологічних показників.
3. Видача заробітної плати.

20. Чи впливають на економічну діяльність підприємства технологічні особливості галузі?

1. Не впливають.
2. Впливають.
3. Впливають тільки на деякі показники.

Таблиця вірних відповідей

№ зап.	Вірна відп.	№ зап.	Вірна відп.	№ зап.	Вірна відп.	№ зап.	Вірна відп.
1	1	6	1	11	3	16	3
2	3	7	1	12	1	17	мінус
3	1	8	3	13	1	18	1
4	1	9	3	14	2	19	1
5	2	10	2	15	1	20	2

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голобородько А.Ю., Гусєва О.Ю., Легомінова С.В. Цифрова економіка: підруч. Київ: Видавництво ДУТ, 2020. 400 с.
2. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. К.: ІВЦ “Видавництво “Політехніка”, 2003. 200 с.
3. Про вищу освіту: Закон України від 17 січня 2002 року N 2984-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002. № 20. С. 134.
4. Орлов В.М., Князева О.А., Новицька С.С., Гапанович Я.В. Економіка підприємств радіозв’язку, радіомовлення та телебачення: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2018. 100 с.
5. Князева О.А. Основи університетської освіти в галузі зв’язку: навч. посіб. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2012. 56 с.
6. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80> (дата звернення: 25.05.2022 р.).
7. Методичні рекомендації щодо підготовки та захисту випускної роботи економічного профілю. В.М. Орлов та ін. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2009. 80 с.
8. Основи економічної теорії: політ економічний аспект: підруч; відп. ред. Г.Н. Климко. 4-те вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2002. 615 с.
9. Економіка телекомунікації: навч. посіб. [для студентів вищих навчальних закладів] / В.М. Орлов та ін.; за заг. ред. В.М. Орлова. 2-ге вид. перероб. та допов. Одеса: ОНАЗ, 2015. 140 с.
10. Орлов В.М., Чугунова Н.В. Про цифрову економіку у світі та Україні: публікації щодо питань її активізації (англ. мовою). Одеса: Прес-кур’єр, 2019. 16 с.
11. Цифровая повестка Евразийского экономического союза до 2025 года: перспективы и рекомендации. Группа Всемирного банка. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/pt/413921522436739705/pdf/EAEU-Overview-Full-RUS-Final.pdf> (дата звернення: 03.06.2022 р.).
12. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 18.06.2022 р.).
13. Цифрова адженда України – 2020. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 28.05.2022 р.).
14. Negroponte, N. Being digital (1995). Hodder & Stoughton, 252 p.

Додаток А

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ВИЗНАЧЕННЯ

А

Абітурієнт (від лат. *abituriens* (*abiturientis*) – той, що збирається йти) – 1) випускник середнього навчального закладу; 2) вступник до вищого або середнього спеціального навчального закладу.

Академізм (франц. *academisme*) – 1) суто теоретичний напрям у науковій і навчальній діяльності; відірваність від життя, від практики; 2) напрям у мистецтві XVII-XIX ст., що склався в академіях мистецтва і ґрунтувався на догматичному наслідуванні канонів, зовнішніх форм античного та ренесансного мистецтва.

Академія (грец. *Α αδημεία* – назва садів поблизу Афін, які, згідно з легендою, належали міфічному герою Академу) – 1) первісна назва філософської школи, заснованої Платоном близько 387 р. до н.е.; 2) вищий науковий заклад, напр., Національна академія наук України; 3) назва наукових установ, товариств і навчальних закладів.

Академічна довідка – документ, що містить інформацію про навчальні досягнення та освітню і професійну кваліфікацію студента за шкалою успішності (національною та ECTS).

Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами.

Академічне визнання (*Academich Recognition*) – визнання курсів, кваліфікацій або дипломів одного вищого навчального закладу (національного або іноземного) іншим. Це поняття розглядається як основа для доступу до подальшого етапу навчання в іншому закладі або як визнання, яке дозволяє звільнити студента від вивчення тих предметів, які він уже вивчав (академічне визнання студента, який перевівся з одного інституту до іншого без втрати року). Ще один тип академічного визнання – це визнання академічних результатів певного етапу освіти, отриманого в іншому навчальному закладі, який заміняє порівняльний період навчання у своєму навчальному закладі.

Академічний – 1) який стосується академії або належить їй; 2) який чітко і послідовно дотримується ustalених традицій, канонів академізму; 3) суто теоретичний, який не має практичного значення; 4) навчальний, напр., А. курс, А. година; 5) А. театр – почесне звання, яке присвоюють великим театрам за особливі досягнення у розвитку мистецтва.

Академічний рік – розподіл навчального року на семестри (два) або триместри, навчальні тижні, перелік дисциплін у семестрі, тижневий розклад аудиторних та індивідуальних занять, модульних контролів, заліків та іспитів.

Акредитація (франц. accreditation, від лат. accredo – довіряю) – 1) надання повноважень вищому навчальному закладу присвоювати певні освітні *рівні і кваліфікації*; 2) офіційне визнання уповноваженим національним, державним або громадським органом факту відповідності визначеним стандартам якості діяльності вищого навчального закладу та програм підготовки ним фахівців з окремих спеціальностей; 3) процес надання вищому навчальному закладу права визнавати кваліфікації інших навчальних закладів або одержання визнання своєї кваліфікації від вищестоячого органу (держаної установи або іншого вітчизняного або зарубіжного ВНЗ); 4) вперше термін було уведено в американській системі освіти і використовується в деяких європейських країнах як синонім слова «визнання» (статусу, заслуг, кваліфікації та ін.); 5) у системі європейської вищої освіти – центральний інструмент підтримки потрібних змін. Як і оцінювання, акредитація гарантує якість нового рівня програм (передбачене керування), а також проводить моніторинг уже існуючих (фактичне керування). Акредитацію, тобто *сертифікацію рівня програм*, проводять після огляду мінімальних стандартів змісту спеціалізації. Професійна значущість рівня, зв'язок та зміст загальної концепції рівня програм мають бути відзначені за обмежений період часу в структурі прозорого, формального та зовнішнього рівноправного оцінювання. Отже, рівень програм має бути оцінений після певного часу. Процесом рівноправного оцінювання керують агентства, які оглядали стандартні зовнішні оцінювання. Інструмент акредитації рівня сертифікації програм є досить новим в Європі, але швидко приймається країнами – членами Болонського процесу. В Україні поняття акредитація близьке до поняття *ліцензування*.

Альма-матер (лат. alma mater, буквально – мати-годувальниця) – 1) урочиста старовинна студентська назва *університету* (як такого, що живить духовно, дає поживу для розуму); 2) місце, де хтось навчався, виховувався, здобував професію.

Амортизація основних фондів – частина вартості основних фондів, яка переноситься на собівартість продукції.

Аспірант – особа, яка, маючи вищу освіту, склала вступні іспити та навчається в *аспірантурі* для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук, доктора філософії (PhD).

Аспірантура – основна форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у вищих навчальних закладах та науково-дослідних інститутах, яка передбачає навчання за спеціальною програмою під керівництвом наукового керівника. Після закінчення аспірантури та захисту дисертації аспіранту присвоюють науковий ступінь кандидата наук, доктора філософії (PhD).

Атестація – процедура установлення та оформлення висновку про відповідність змісту, рівня і якості підготовки випускників до вимог державних освітніх стандартів на основі результатів зовнішньої експертизи.

Аудиторне навчання (АН) – види занять: лекції, практичні, семінарські, лабораторні заняття; обсяг годин визначається *робочим навчальним* планом; взаємозв'язок *аудиторного навчання (АН)* і *самостійної роботи студентів (СРС)* характеризується тим, що час АН студентів у співвідношенні до часу на СРС планомірно зменшується з переходом на наступний курс – від 1/3 до 2/3 повного навантаження залежно від ролі циклу дисциплін у підготовці фахівців.

Б

Бакалавр (лат. *baccalaureus*, від *baccalarius* – старший студент, клерк) – освітній або освітньо-кваліфікаційний рівень вищої (рідше середньої) освіти – у різних країнах має різне трактування та зміст підготовки: це старший студент – особа, що займає найнижчий науковий ступінь, звання, яке надавалося у старовинних західноєвропейських університетах з XIII ст.; тепер головним чином у англосакських університетах. У Франції та деяких інших країнах – особа, яка склала іспити за курс середньої школи та одержала диплом про середню освіту. В більшості країн – це освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти, академічний ступінь (кваліфікація), що присвоюється особі, яка на базі повної загальної середньої освіти успішно опанувала програму вищої освіти з терміном навчання три-чотири роки, що дозволяє їй працювати на первинних посадах на ринку праці. Дає право на продовження навчання за ступенем магістра.

Безготівковий грошовий обіг – частина грошового обігу, в якій рух грошей здійснюється у вигляді перерахування сум по рахунках в банках чи зарахування взаємних вимог, тобто безготівкових грошових знаків.

Безперервна освіта – єдина цілісна система освіти упродовж усього життя, складовими якої є узгоджені диференційовані освітні програми різних ступенів і рівнів, які забезпечують громадянам реалізацію права на освіту, можливість, починаючи з дошкільного навчання, одержати загальноосвітню і професійну підготовку, підвищувати кваліфікацію та задовольняти потреби самоосвіти. (Див. «Навчання впродовж життя»).

Бізнес – будь-яка організована законна діяльність, основною метою якої є отримання прибутку – перевищення доходів над витратами.

Болонський процес (БП) – процес європейських реформ, що спрямований на створення спільної Зони європейської вищої освіти до 2010 р. Болонський процес офіційно розпочався у 1999 р. з підписання Болонської декларації. Передумовою її створення стало підписання *Великої Хартії* європейських університетів (*Magna Charta Universitatum* – 1988р.). Згідно з цілями БП до 2010 р. освітні системи країн-учасниць Болонського процесу повинні бути змінені, щоб сприяти: полегшеному переїзду громадян з метою подальшого навчання або працевлаштування у Зоні європейської вищої освіти; зростанню привабливості європейської вищої освіти; розширенню Європи та забезпеченню її подальшого розвитку як стабільного, мирного, толерантного суспільства. Слід зазначити, що БП не передбачає створення повністю ідентичних систем освіти у різних країнах, він призначений лише для зміцнення взаємозв'язків та поліпшення взаєморозуміння між різними освітніми системами. 19 травня 2005 р. у норвезькому місті Берген на Конференції міністрів країн Європи Україна приєдналася до Болонського процесу, зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 р. (Див. «Європейський простір вищої освіти», а також «кредитно-модульна система навчального процесу» (КМСОНП).

В

Велика Хартія університетів (Magna Charta Universitatum) – документ, який 18 вересня 1988 р. в урочистій обстановці підписали присутні на святкуванні 900-річчя Болонського університету ректори європейських університетів. Його за аналогією з визначним середньовічним документом, відомим як Magna Charta Libertatum – Велика Хартія Вольностей було названо Magna Charta Universitatum – Велика Хартія університетів.

Вибіркові (елективні) навчальні дисципліни – установлюються вищим навчальним закладом й уводяться для задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб особи, ефективного використання можливостей і традицій конкретного навчального закладу, регіональних потреб тощо.

Визнання – формальне підтвердження компетентним органом рівня іноземної освітньої кваліфікації з метою доступу до освітньої та/або професійної діяльності. Оцінка індивідуальних кваліфікацій, одержаних за кордоном.

Визнання залікових одиниць – визнання вищим навчальним закладом залікових одиниць або кваліфікацій, отриманих студентом в іншому навчальному закладі для продовження навчання без втрати залікових одиниць.

Виручка підприємства – кошти, отримані підприємством від продажу товарів, реалізації послуг і виконання робіт.

Витрати на виробництво – сукупність затрат живої праці та втіленої у засобах виробництва праці на усіх стадіях створення продукції.

Вища освіта (Higher education) – вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти.

Вчена рада вищого навчального закладу – виборний представницький орган ВНЗ, який здійснює керівництво вищим навчальним закладом.

Г

Гарантія якості – найбільшою перевагою Болонського процесу є визначення та огляд стандартів якості вищої освіти по всій Європі. Попередньою умовою є розроблення порівняльних методів та критеріїв для установлення якості досліджень та навчання. У 1998 р. Рада Європи рекомендувала розширити співпрацю у цій галузі. Як результат було створено Європейську мережу гарантії якості у вищій освіті (ENQA). З 1999 р. ENQA надавала інформацію про впроваджений досвід разом з новими спробами та обговоренням щодо гарантії якості. На так званих Болонських семінарах в Амстердамі обговорювали результати дебатів про установлення європейських стандартів якості для програм рівнів «бакалавр» та «магістр». Пілотний проект «Регулювання освітніх структур в Європі» надав критерії порівняння остаточних структур та викладацьких впроваджень для семи предметів (бізнес, освітні науки, геологія, історія, математика, хімія та фізика). Акредитацію та

оцінювання, інструменти реалізації та огляду стандартів якості розглядають агентства оцінювання та акредитації в деяких країнах.

Глобалізація – головна закономірність сучасного світового розвитку. Все більш глобалізованою стає і вища освіта, яка, «будучи основним виробником знань, інформації та інформаційних технологій, сама розвивається на їх основі».

Грант – грошові та інші засоби, які передаються без відшкодування і безповоротно громадянами та юридичними особами, в т.ч. іноземними громадянами, а також міжнародними організаціями, що мають право надавати гранти на території України в установленому урядом України порядку, для проведення конкретних наукових досліджень на умовах грантодавця.

Графік навчального процесу – основа планування навчального процесу. Визначає послідовність і терміни складових навчального процесу впродовж навчального року: навчальні семестри (тижні аудиторних та індивідуальних занять, самостійної роботи), навчальна та виробнича практика, модульний, семестровий та річний підсумок контролю – сесії, канікули.

Гроші – особливий товар, який виконує роль еквівалента при обміні товарів.

Д

День міжнародної солідарності студентів – студенти святкують цей день з 17 листопада 1946 року за рішенням Всесвітнього конгресу у Лондоні в пам'ять про розстріляних фашистами чеських студентів-патріотів.

Декан факультету (лат. *dekanus* – букв. десятник від *dekem* – десять) – керівник факультету у вищому навчальному закладі.

Державна атестація осіб, які закінчують вищі навчальні заклади – установлення відповідності рівня й якості здобутої ними вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти по закінченню за напрямом, спеціальністю.

Дипломна робота – індивідуальне завдання науково-дослідного творчого характеру, яке студент виконує на завершальному етапі фахової підготовки і яке є однією з форм виявлення теоретичних і практичних знань, вміння застосовувати їх при вирішенні конкретних наукових, технічних, економічних, соціальних та виробничих завдань.

Дипломне проектування – завершальний процес навчання студента у вищому навчальному закладі, під час якого він готує науково-дослідну, творчу роботу у напрямку спеціальності.

Дисертація (лат. *dissertatio* – розвідка, дослідження) – наукова праця, яку підготовлено для прилюдного захисту на здобуття наукового ступеня кандидата наук чи доктора філософії (PhD), доктора наук (Doctor of Science).

Дисципліни за вибором навчального закладу – встановлюються вищим навчальним закладом й уводяться для задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб, ефективного використання можливостей і традицій конкретного навчального закладу, регіональних потреб тощо. Навчальна програма вибіркової дисципліни розробляється вищим навчальним закладом.

Дисципліни за вибором студента – встановлюються вищим навчальним закладом й уводяться для задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб особи.

Дистанційне навчання – цілеспрямоване і методично організоване керівництво навчально-пізнавальною діяльністю і розвитком осіб, які знаходяться на відстані від освітньої установи і тому не можуть постійно

контактувати з його педагогічним персоналом, це сучасна форма освіти, в якій інтегровані елементи всіх видів навчання (очного, вечірнього, заочного) на основі використання новітніх комп'ютерних та телекомунікаційних технологій. Дистанційне навчання охоплює усі рівні вищої та подовжувальної освіти, корпоративне навчання, підготовку та перепідготовку державних службовців та військових. Практикується у двох формах: через листування та через засоби масової інформації. Використовується як у *формальній* (організованій), так і у *неформальній* (самоорганізованій) формах освіти.

Договір про навчання – укладається між студентом і навчальним закладом; складається з переліку курсів, які буде вивчати студент, та коригується в разі тих або інших змін.

Додаткова освіта – цілеспрямований процес виховання і навчання за допомогою реалізації додаткових освітніх програм, надання додаткових освітніх послуг і здійснення освітньо-інформаційної діяльності за межами основних освітніх програм в інтересах людини, суспільства, держави. Додаткова освіта включає загальну додаткову освіту і професійну додаткову освіту.

Додаток до диплома (Diploma supplement) – документ, який додають до диплома про вищу освіту. Він являє собою стандартний опис сутності, рівня, контексту, змісту і статусу знань здобутих і успішно засвоєних випускником. Додаток до диплома забезпечує взаємозалік і керування академічними та професійними визнаннями кваліфікацій (дипломи, рівні, сертифікати тощо). Знак додатка до диплома присуджують вищому навчальному закладу, який видає додаток до диплома всім випускникам першого та другого циклів програм.

Доктор наук (Doctor of Science) – вищий науковий ступінь, який присуджується спеціалізованою вченою радою на підставі захисту докторської дисертації.

Доктор філософії (PhD) – особа, яка виконала у закладі вищої освіти чи науковій установі освітньо-наукову програму на третьому (освітньо-науковому) рівні та захистила у спеціалізованій вченій раді дисертацію (за певною спеціальністю), яка містить наукові результати проведених ним досліджень.

Документ про освіту – персональні дані про освітній чи освітньо-кваліфікаційний рівень випускника навчального закладу України, які занесені в централізований банк даних Міністерства освіти і науки України та відтворені у пластиковій картці.

Доступ (Access) – термін співвідноситься з правом кандидата відповідної кваліфікації подати заяву для розгляду його як пошукувача на одержання вищої освіти; право подати заяву і претендувати на отримання вищої освіти.

Доступ громадян України до вищої освіти – право і можливість вступу до вищих закладів освіти. Вища освіта здобувається у вищих навчальних закладах відповідних рівнів акредитації на основі: базової загальної середньої освіти та освітньо-кваліфікаційних рівнів «молодший спеціаліст» і «бакалавр», а також «спеціаліст» як післядипломна. Підготовка фахівців у вищих навчальних закладах може проводитися з відривом (очна), без відриву від виробництва (вечірня, заочна), шляхом поєднання цих форм, а з окремих спеціальностей – екстерном. Останнім часом все активніше розвивається дистанційна освіта.

Доходи – сума коштів, отриманих підприємством за реалізацію власної продукції.

Е

Економіка підприємства – це наука про ефективність виробничої діяльності, шляхи і методи досягнення підприємством найкращих результатів за умови найменших витрат.

Ефект – це абсолютний наслідок діяльності. Узагальнено розрізняють економічний та соціальний види ефекту. **Економічний ефект** передбачає будь-який результат, виражений у вартісній оцінці. Він відображає різні вартісні показники, що характеризують корисні проміжні і кінцеві результати виробництва на підприємстві. Економічний ефект може бути як позитивний, так і негативний.

Економічна ефективність – це досягнення виробництвом найвищих результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці або зниження сукупних витрат на одиницю продукції. У загальному вигляді економічна ефективність визначається як співвідношення результату (ефекту) до витрат виробництва.

Є

Європейська кредитно-трансферна система (ECTS) (кредитно-модульна система), яка пропонує спосіб оцінювання, вимірювання та порівняння навчальних досягнень студентів і переведення їх з одного інституту до іншого. Спочатку система виникла під впливом програми ERASMUS (1989-1996 рр.) та тестувалася протягом шести років як пілотна схема, де було задіяно 145 інститутів вищої освіти в усіх країнах-учасниках ЄС та ЄЕС. Від дня впровадження Інституційного контракту в програмі Socrates-Erasmus усі європейські університети можуть брати участь у ECTS. Як ефективний інструмент створення взаємозаліку та управління академічним впровадженням система ECTS підтримує європейську мобільність.

Європейський міжнародний інформаційний центр академічного визнання і забезпечення мобільності (ENIC) – організація створена і функціонує під егідою Ради Європи (ЮНЕСКО).

Європейський простір вищої освіти. В Болонській декларації (червень 1999 р.) держави-учасниці Болонського процесу узгодили загальні вимоги, критерії і стандарти національних систем вищої освіти і домовились про створення єдиного європейського освітянського та наукового простору до 2010 р. Йдеться насамперед про: 1) визнання дипломів про освіту; 2) працевлаштування і мобільність громадян; 3) гарантії якості навчальних програм; 4) підвищення привабливості і конкурентоспроможності європейського ринку праці і освітянських послуг; 5) впровадження структури, заснованої на двох головних циклах навчання бакалавра та магістра; 6) кредитно-модульною системою організації навчального процесу (КМСОНП) на базі ECTS.

З

Завідувач кафедри – керівник кафедри основного навчально-наукового підрозділу вищого навчального закладу.

Заклад вищої освіти - окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей

Заліковий кредит – одиниця виміру навчального навантаження, необхідного для засвоєння *змістовних модулів* або блоку змістовних модулів (Наказ МОН України № 48 від 23.01.2004 р. «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи»). За рейтинговою системою оцінювання знань «залік» з навчальної дисципліни – «диференційований».

Заліковий курс – курс, після закінчення якого студент отримує академічні залікові одиниці з певної програми навчання.

Здобувачі вищої освіти - особи, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації.

Зміст вищої освіти – система знань, обумовлена цілями і потребами особи, суспільства, держави, компетентностей, професійних, світоглядних і цивільних якостей. Повинна бути сформована у процесі освіти з урахуванням потреб особи, створення умов для її самореалізації, перспектив розвитку світової спільноти, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва.

Зміст навчання – структура, зміст і обсяг навчальної інформації, засвоєння якої забезпечує особі можливість здобуття вищої освіти і певної кваліфікації.

Змістовний модуль – система навчальних елементів, поєднаних за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові.

І

Інвестиції – різні види капіталовкладень, усі види майнових і інтелектуальних цінностей, які втілені в об'єкти підприємницької діяльності, внаслідок чого утворюється прибуток або досягається соціальний ефект.

Індивідуальний навчальний план студента – формується особисто студентом під керівництвом *куратора* на навчальний рік. Містить інформацію про перелік, обсяг навантаження студента (усі види навчальної діяльності) і послідовність вивчення дисциплін (курсів). При цьому враховується фактичне виконання студентом індивідуальних навчальних планів поточного і попередніх навчальних років. Індивідуальний план подається на затвердження деканові факультету (заступнику директора філії з навчально-методичної роботи). Індивідуальний план реалізується через такі форми організації навчального процесу: лекційні, практичні, семінарські, лабораторні та індивідуальні заняття, всі види практик та консультацій, виконання студентами самостійних завдань та інші форми і види навчальної та науково-дослідної діяльності студентів, курсова, дипломна робота, модульний контроль, заліки, іспити.

Інновація – кінцевий результат впровадження нововведень з метою покращення об'єкта управління та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного, навчального та інших видів ефекту.

Інтеграція (від лат. *integratio* – поповнення, відновлення) – об'єднання в ціле окремих частин або елементів.

Інтелект – рівень розумових здібностей індивіда, здатність до мислення, особливо до його вищих теоретичних рівнів.

Інформаційний пакет – свого роду довідник, який пропонує той або інший навчальний заклад для абітурієнтів, студентів, потенційних партнерів і викладачів закладів-партнерів по ECTS. Він містить загальну інформацію про навчальний заклад, основні його факультети, напрями, спеціальності та спеціалізації, навчальні програми і курси, правила навчального процесу, форми і методи навчання, залікові кредити, систему оцінювання якості освіти, правила адміністративного розпорядку. Інформаційний пакет має на меті допомогти студентові у виборі як вітчизняного, так і зарубіжного навчального закладу. Він готується двома мовами: рідною та однією з мов країн Європейського Союзу, розміщується на веб-сайті і на дискеті або в буклеті.

Інформаційна система (ІС) – комплекс програмно-апаратних рішень, які надають послуги з охорони, оброблення та захисту інформації.

Інформаційна технологія – система методів та засобів отримання, передавання, оброблення, збереження та розповсюдження інформації.

Інформаційне забезпечення – створення ефективної системи збирання, оброблення, збереження та передавання інформації, яка необхідна для прийняття обґрунтованих рішень.

К

Капітал – це частина фінансових ресурсів підприємства, що спрямовується на виробничо-господарські цілі (поточні витрати і розвиток).

Кафедра – основний навчально-науково-методичний структурний підрозділ вищого навчального закладу як об'єднання професорсько-викладацького складу та наукових працівників в одній або кількох тісно пов'язаних між собою галузях знань.

Кваліфікація (Qualification) – будь-яке звання, диплом або інший сертифікат, виданий компетентним органом, що засвідчує успішне завершення освітньої програми та надає власнику кваліфікації право вважатися людиною з вищою освітою з зазначенням виду і назви підготовки, яка надає право доступу до подальшої освіти та професійної діяльності. Також визначається як нагорода вищої освіти, надана за успішне завершення програми навчання. Розрізняють *рівень кваліфікації* – це місце кваліфікації в системі вищої освіти. Зазвичай існує національна ієрархія кваліфікацій. Кількість рівнів вищої освіти у різних країнах різна.

Коледж (англ. *college*) – вищий або середній навчальний заклад, у деяких країнах входить до складу університету. Проводить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у споріднених напрямках підготовки (якщо є структурним підрозділом вищого навчального закладу — інституту, університету, академії або входить до навчально-науково-

виробничого комплексу) або за кількома спорідненими спеціальностями і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Колоквіум (від лат. *collegium* – співбесіда) – метод перевірки знань студентів, який відбувається у формі бесіди викладача зі студентами; наукові збори, під час яких проводиться обговорення доповідей на визначену тематику.

Компетентність – володіння знаннями, уміннями, навичками та досвідом, які формують професійні властивості фахівця на достатньому рівні для якісного виконання ним професійних функцій.

Компетенція – сукупність доступних для вимірювання або оцінювання умінь, знань і навичок, набутих упродовж навчання і необхідних для виконання певного виду професійної діяльності.

Кредит (лат. *creditum* – позика, від *credo* – довіряю) – одиниця обсягу для вимірювання результатів навчання, досягнутих на певний момент виконання програми навчання – система змістових модулів, які з урахуванням засвоєння студентами окремих навчальних елементів можуть бути засвоєні за 24-54 години навчального часу (сума годин аудиторної та самостійної роботи студента за тиждень). Тривалість українського навчального кредиту оцінювалася до 2005 року в 54 години навчального часу. Згідно з додатками 1 Конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання кваліфікації з вищою освітою кредит – точно документована мінімальна одиниця виміру «вартості» будь-якої зі складових навчальної програми, виконаної студентом під час навчання. Кредит – це один із критеріїв порівняння якості освіти у різних навчальних закладах. Кожній навчальній дисципліні присвоюється певна кількість кредитів, що дає можливість вирівняти навчальне навантаження студентів різних вищих закладів освіти; забезпечує студентам право вільного вибору навчальних дисциплін відповідно до структурно-логічних схем з метою вчасного й якісного їх засвоєння.

Кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП) – нова модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів), тобто діє на основі *Європейської системи трансфера оцінок* (ECTS – European Community Course Credit Transfer System). Створює можливість порівняння системи ступенів освіти, зумовлюючи зміну всієї парадигми вищої освіти. Система включає такі основні елементи: *інформаційний пакет* (все про університет); *угоду про навчання* (між освітнім закладом і студентом); *оцінювання* (обсяг та рівень роботи, що виконується студентом).

Критерії – ознаки навчальної дисципліни для оцінювання. Сукупність критеріальних ознак дисципліни для оцінювання, які складаються з двох частин: *базової* (репродуктивної) і *творчої*. Базова частина має бути сталою, належати до державного стандарту й оцінюватися на основі контрольної роботи базового рівня. Творчий рівень засвоєних знань студентами вимірюється контрольними зрізами творчого характеру, результатами олімпіад, наукових досліджень.

Куратор – науково-педагогічний працівник випускової кафедри, професор або доцент, який призначається наказом ректора за поданням декана

відповідного факультету (директора інституту), відповідає за формування і контроль за реалізацією індивідуального навчального плану студента.

Курс (курс лекцій, наприклад) – частина навчальної програми, яка, як правило, є самостійним її компонентом («предмет», «дисципліна»), що вирізняється змістом освіти та методами навчання й оцінюється окремо.

Курсова робота – один з видів індивідуальних завдань навчально-дослідного, творчого або проектно-конструкторського характеру, кваліфікована робота, яку студент виконує за завданням та під керівництвом викладача на основі теоретичного матеріалу та даних, які можна вивчити на конкретному виробництві з метою не тільки поглиблення, узагальнення і закріплення знань з певної дисципліни, а й застосування їх при вирішенні конкретного фахового завдання і вироблення вміння самостійно працювати з навчальною і науковою літературою, електронно-обчислювальною технікою, використовуючи сучасні інформаційні засоби та технології.

Курсове проектування – специфічна форма самостійної роботи студента в період навчального семестру.

Л

Ліцензія – документ, який надає фізичній або юридичній особі право на діяльність у визначеній сфері (наприклад, в освіті) на певний період часу.

Ліцензування (від лат. *licentia* – свобода, право) – форма захисту прав громадян на одержання якісної професійної освіти. Документ який надає фізичній чи юридичній особі право на діяльність у визначеній сфері (наприклад, в освіті) на певний період часу. (Див. також «Акредитація»).

М

Магістр (лат. *magister* – начальник, учитель, викладач гуманітарних дисциплін) – 1) титул деяких службовців у Стародавньому Римі; 2) Великий Магістр – голова середньовічного духовно-лицарського католицького ордену в Західній Європі. З початку XIX ст. (з 1803 р.) науковий ступінь магістра здобувався в університетах Росії. У 1917 р. існуючі до того часу наукові ступені було ліквідовано, а у 1934 р. були поновлені наукові ступені кандидата та доктора наук. Магістратуру і ступінь магістра в Росії, в Україні та в деяких інших пострадянських республіках відновлено після розпаду СРСР; 3) в Середньовіччі – викладач вільних мистецтв; 4) в сучасних умовах – другий академічний ступінь, який присуджується особам, що мають ступінь бакалавра і пройшли додатковий курс навчання у вищій школі впродовж 1–2 років та склали спеціальний іспит. Професійний ступінь, який дає право на зайняття основних посад на ринку праці, а також на продовження навчання в аспірантурі.

Магістратура (лат. *magistratura*) – підготовка, яка на базі бакалаврату підвищує кваліфікацію фахівця у вищих навчальних закладах, надає другий професійний рівень – магістра.

Міжнародна вища освіта – багатогранне явище, яке включає в себе міграцію людей (студентів і викладачів), *провайдерів* (вузи, фізично або віртуально представлені в країні, яка приймає), а також освітні заходи

(наприклад, розробка спільних навчальних планів); здійснюється в контексті розвитку *міжнародного співробітництва*, налагодження освітніх обмінів та зв'язків, а також комерційних ініціатив. У січні 2005 р. Міжнародна Асоціація університетів (МАУ) прийняла заяву вищих навчальних закладів світу про *якісну вищу освіту без кордонів*. Це новий документ, спрямований на сприяння подальшому діалогу на шляху розвитку міжнародної вищої освіти. (Див. «Вища освіта без кордонів»).

Моделювання навчального матеріалу – поділ навчального матеріалу на логічно завершені частини (модулі) з метою конкретизації навчального процесу, полегшення сприймання і запам'ятовування студентами необхідних знань.

Модуль (від лат. *modulus* – міра) – визначається по-різному. Отже, модуль – це функціонально завершена частина курсу, сукупність теоретичних і практичних занять відповідного призначення, змісту та структури з розробленою системою навчально-методичного та індивідуально-психологічного забезпечення. Модуль – окремий навчальний блок, узгоджений з іншими компонентами навчального процесу. Частина модульної програми навчання (навчального плану), де курс навчання поділяється на рівнозначні за розміром сегменти. Проте модуль – це не просто частина навчальної дисципліни, а інформаційний вузол, який, у свою чергу, є одиницею, що уніфікує підхід до структурування цілого на частини, тобто окремі модулі. Це система навчальних елементів, що поєднана за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові; це – міра, одиниця виміру певної сукупності елементів знань, тісно взаємозв'язаних між собою, тобто цілісна система елементів знань, яка характеризується структурною взаємодією, спорідненістю, логічною завершеністю.

Модульний контроль – один із видів контролю (тестування, письмова контрольна робота та ін.) за станом засвоєння системи знань та вмінь з того або іншого модуля навчальної дисципліни. Модульний контроль: проводиться за індивідуальними варіантами завдань, що має охоплювати весь навчальний матеріал модуля; враховує результати відвідування занять, поточного оцінювання, результати науково-дослідної роботи, самостійної роботи.

Н

Навчальні параметри – різні види результатів навчальної діяльності з тієї або іншої дисципліни, які визначають її сутність. Наприклад, з математики – *це теоретичні елементи знань* (терміни, поняття, властивості, формули тощо), навички – одинарні практичні дії, які доводяться до автоматизму і найбільш наочно-практично характеризують сутність теоретичних елементів, а також *уміння* – інтегровані практичні дії з розв'язування творчих вправ і завдань. До творчих умінь відносять і результати студентських олімпіад та наукових досліджень.

Навчальний план – нормативний документ вищого навчального закладу, який складається на основі вимог Державного стандарту підготовки фахівців зі спеціальності – *освітньо-професійної програми (ОПП)* та *освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ)*, *структурно-логічної схеми підготовки* і визначає перелік та обсяг *нормативних і вибіркового* навчальних дисциплін,

послідовність їх вивчення, конкретні *форми проведення* навчальних занять та їх обсяг, *графік навчального процесу*, форми та засоби проведення поточного і підсумкового контролю з конкретного напрямку підготовки випускників або з певної спеціальності. Навчальний план затверджується керівником вищого навчального закладу. Для конкретизації планування навчального процесу на кожний навчальний рік складається *робочий навчальний план*.

Навчальний процес – у вищих навчальних закладах здійснюється у таких *формах*, навчальні заняття, виконання індивідуальних занять, самостійна робота студентів, практична підготовка, контрольні заходи, науково-дослідна робота.

Навчально-методична робота – об'єднує питання забезпечення розвитку змісту освіти та удосконалення системи організації освітньої діяльності університету з метою підвищення якості методичної підготовки професорсько-викладацького складу, розробки тематичних планів, методичних посібників, вказівок, а також інших методичних матеріалів щодо впровадження новітніх форм: методів навчання з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Навчально-методичне забезпечення вищої освіти – забезпечення навчальною і науковою літературою, методологічними, дидактичними та методичними розробками відповідно до стандартів вищої освіти, яке здійснюється педагогічними колективами та виконавчими органами влади у галузі освіти.

Навчання – головний шлях одержання освіти, цілеспрямовано організований, планомірно та систематично здійснюваний процес оволодіння знаннями, уміннями та навичками під керівництвом педагогів. Більше того, нові технології швидко змінюються і потребують комплексних знань, умінь і *компетенцій*, включаючи особистісні і міжособистісні уміння і відповідальність за планування трудових процесів, включаючи й їхню якість.

Навчання впродовж життя – новий погляд на удосконалення знань, умінь і *компетенцій* людей протягом їх життя. Цей підхід ґрунтується на аналізі тенденцій суспільного розвитку, які доводять необхідність і можливість освоєння знань і умінь у процесі праці і життя в суспільстві, а також в процесі *формального і неформального* навчання.

Наука – одна зі сфер людської діяльності, функцією якої є виробництво та систематизація знань про природу, суспільство, свідомість.

Наукова діяльність – діяльність, спрямована на здобування і застосування нових знань.

Науковий семінар – вид наради, на якій розглядають проблеми та підсумки науково-дослідної роботи і т.п.

Науково-методичне забезпечення навчального процесу включає: державні стандарти освіти; навчальні плани; навчальні програми з усіх нормативних і вибіркових навчальних дисциплін; програми навчальної, виробничої та інших видів практик; підручники і навчальні посібники; інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять; індивідуальні навчально-дослідні завдання; контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять; індивідуальні навчально-дослідні завдання; контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять; контрольні роботи з

навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу; текстові та електронні варіанти тестів для поточного і підсумкового тестування, методичні матеріали для студентів з питань самостійного опрацювання фахової літератури, виконання індивідуальних науково-дослідних завдань, курсових і дипломних робіт.

Неперервна освіта – набуття особою знань, умінь і навичок впродовж життя для інтелектуального, культурного і духовного розвитку особистості.

Неформальне навчання – навчання, яке людина здійснює поза межами навчального закладу і після закінчення якого не видається свідоцтво про навчання. Проте воно структуроване в плані цілей та тривалості навчання і допомоги в навчанні. Неформальне навчання є цілеспрямованим з погляду того, хто навчається. Нерідко може стати основою для *екстернатного* навчання або науково-дослідної діяльності.

Нормативні дисципліни – установлюються державним стандартом освіти. Дотримання їх назв та обсягів є обов'язковим для навчального закладу. Навчальні програми нормативних дисциплін є складовою *державного стандарту*.

Нормативні змістовні модулі – змістовні модулі, необхідні для виконання вимог нормативної частини освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ). Сукупність нормативних змістових модулів визначає нормативну (обов'язкову) складову індивідуального навчального плану студента.

Нормативний термін навчання – тривалість навчального процесу за денною (очною) формою, що визначається на підставі галузевих стандартів вищої освіти. Граничний термін може перевищувати нормативний на 1 рік. Різниця між граничним і нормативним термінами не фінансується з державного бюджету.

О

Організація – соціальна спільність, що складається з групи людей, діяльність яких свідомо координується для досягнення загальної мети або системи цілей.

Організація навчального процесу у вищому навчальному закладі – планомірна, цілеспрямована діяльність, яка передбачає різномісні види та форми навчальної, методичної та виховної роботи, які організовано між собою пов'язані.

Освітні послуги – діяльність фізичних та юридичних осіб у сфері післядипломної освіти, яка спрямована на задоволення потреб людини в надбанні нею нових знань і розвитку індивідуальних здібностей і має вартісний вимір, тобто ціну.

Освітній рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості інтелектуальних якостей особи, достатніх для здобуття *кваліфікації*, яка відповідає певному освітньо-кваліфікаційному рівню.

Освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти – характеристика вищої освіти за ознаками ступеня сформованості знань, умінь та навичок особи, що забезпечують її здатність виконувати завдання та обов'язки (роботи) певного рівня професійної діяльності.

Основні види навчальних занять – лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація. Інші види навчальних занять визначаються у порядку, установленому вищим навчальним закладом.

Оцінка (закладів, програм або індивідуальних кваліфікацій) – визнання якості навчання у вищому закладі або за програмою освіти; письмова оцінка компетентним органом іноземних кваліфікацій, присвоєних окремій особі.

Оцінювання (assessment) – процес визначення якості освіти, яку надає вищий навчальний заклад, або рівня програм та способів викладання й академічного навчання з предмета або спеціальності. Навчальні досягнення студента з усіх видів виконуваних робіт (теоретична підготовка, практичні роботи, ІНДЗ, наукова робота тощо) оцінюються кількісно (визначається рейтинг), а підсумкові оцінки формуються з усіх навчальних дисциплін як за традиційною шкалою.

II

Первинна освіта (initial education) – таку назву у розвинених країнах Заходу отримала комплексна система виховання, навчання і надання професійної компетентності. Усій молоді, яка вчиться майже 21 рік, від дошкільної освіти до вищої (академічної і професійної), тобто в межах освітньої системи надається не лише загальна сума знань, а й професія.

Період навчання – певна будь-яка частина програми з вищої освіти оцінена та документально затверджена.

Перепідготовка – отримання іншої спеціальності та професії на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Післядипломна освіта – спеціалізоване удосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Післядипломна освіта здійснюється вищими навчальними закладами післядипломної освіти або структурними підрозділами вищих навчальних закладів відповідного рівня акредитації, в тому числі на підставі укладених договорів. Сучасні процеси глобалізації і формування інформаційного суспільства сформували новий погляд на удосконалення знань, умінь і компетенцій людей, потребу *навчання впродовж життя*.

Підвищення кваліфікації – відновлення знань і навичок осіб, які мають професійну освіту, у зв'язку з підвищенням вимог до рівня їхньої кваліфікації і необхідністю засвоєння ними нових способів розв'язання професійних завдань.

Платоспроможність – спроможність держави, юридичної або фізичної особи своєчасно і повністю здійснювати свої платіжні зобов'язання, які витікають з торгових, кредитних або інших операцій грошового характеру.

Податок – нормативна форма обкладення доходів чи майна юридичних та фізичних осіб.

Прибуток – абсолютний показник ефективності діяльності підприємства, який розраховується для кожного виду діяльності і в цілому як різниця відповідних доходів і витрат.

Програма навчання – перелік курсів, необхідних для надання студенту кваліфікації вищої освіти. Програма визначає напрями навчання і вимоги щодо їх реалізації – освітньо-професійна програма (ОПП).

Програма навчальної дисципліни – нормативний документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-професійної програми підготовки (ОПП), її мету, зміст, послідовність та організаційні заходи щодо форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань й умінь студентів. Навчальні програми дисциплін входять до комплексу документів державного стандарту освіти. На основі нормативної навчальної програми розробляється *робоча навчальна програма*.

Продуктивність праці є основним показником ефективності використання персоналу, визначається кількістю продукції, зробленої одним працівником за одиницю часу (година, місяць, квартал, рік).

Проректор вищого навчального закладу – заступник ректора, який здійснює в межах своєї компетенції повноваження, делеговані йому ректором; входить до складу вченої ради вищого навчального закладу.

Професор – вчене звання, що присвоюється відповідним уповноваженим атестаційним органом особі, яка займається науково-педагогічною діяльністю, за клопотанням вищого навчального закладу або науково-дослідної організації.

Професійна підготовка – здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю.

Р

Результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми (програмні результати навчання) або окремих освітніх компонентів.

Рейтингова система – система оцінювання студентів, яка передбачає основні *критерії* та вимоги щодо рейтингу студентів. В основі рейтингової системи оцінювання знань студентів є *рейтинг студента* з кожної навчальної дисципліни. *Рейтинг студента* визначається за допомогою балів. Загальна їх кількість, як правило, складає 100 балів. Вони розподіляються на всі види робіт протягом семестру – відвідування лекцій, семінарські, практичні, лабораторні, індивідуальні заняття, самостійна робота над вивченням курсу, атестаційні заходи з модуля, заліки, іспити, курсові роботи, науково-дослідна робота тощо та ураховуються у журналі академічної групи, а також у відповідних відомостях. Результати рейтингу з кожної навчальної дисципліни визначаються на підставі набраних студентами балів у формі *підсумкового контролю (залік, іспит)*, захисту *курскових робіт та звітів за практику*, за підсумковою оцінкою, яка заноситься у *залікову книжку*, за п'ятибальною шкалою, шкалою кредитно-модульної системи (ECTS) та рейтинговою шкалою. На підставі рейтингової шкали з кожної дисципліни навчального плану визначається *семестровий рейтинг студента*, далі підсумковий (або загальний) за весь період навчання, який надається у додатку до диплома або в окремому спеціальному «сертифікаті».

Ректор – керівник вищого навчального закладу, особа, яка очолює університет (академію, інститут), здійснює безпосереднє управління усією діяльністю ЗВО, організовує його роботу і несе повну відповідальність за підготовку висококваліфікованих спеціалістів, керівництво освітньою, науковою, виховною роботою та організаційно-господарчою діяльністю ЗВО.

Рентабельність – показник, який характеризує ступінь прибутковості чи збитковості підприємства в цілому чи окремих видів продукції.

Рівень – місце кваліфікації в системі вищої освіти. Зазвичай існує національна ієрархія кваліфікацій. Кількість рівнів кваліфікацій вищої освіти відрізняється між країнами та/або видами вищої освіти.

Рівень професійної діяльності – характеристика професійної діяльності за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець.

Робоча навчальна програма – нормативний документ вищого закладу освіти, розробляється для кожної навчальної дисципліни на основі *навчальної програми* дисципліни відповідно до навчального плану. У РНП відображаються конкретний зміст навчальної дисципліни, послідовність та організаційно-методичні форми її вивчення, обсяг часу на різні види навчальної роботи, засоби і форми поточного та підсумкового контролю. До РНП входять: тематичний план, пакет методичних матеріалів для проведення поточного і підсумкового контролю, перелік навчально-методичної літератури, засобів наочності, технічних засобів навчання тощо.

Робочий навчальний план – розробляється на навчальний рік за семестрами на основі діючих навчальних планів спеціальностей з урахуванням вимог кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Обсяг навчальних дисциплін вимірюється кредитами і годинами, тобто дорівнює 60 кредитам або 1800 годинам.

С

Самостійна робота – основний засіб засвоєння студентом навчального матеріалу в час, вільний від обов'язкових навчальних занять, без участі викладача. Час, відведений для самостійної роботи студента, може становити від 1/3 до 2/3 частини академічного кредиту. Співвідношення обсягів аудиторних занять і самостійної роботи студентів визначається з урахуванням специфіки та змісту конкретної навчальної дисципліни, її місця, значення і дидактичної мети в реалізації освітньо-професійної програми, а також питомої ваги у навчальному процесі практичних, семінарських і лабораторних занять.

Самоосвіта – форма засвоєння додаткових освітніх програм при мінімальній організації освітнього процесу або повної відсутності управління цим процесом з боку педагогічних працівників.

Система освіти – сукупність взаємодіючих наступних освітніх програм і державних освітніх стандартів різного рівня і спрямованості; мережа освітніх установ, що реалізують їх незалежно від організаційно-правових форм, типів і видів; система органів управління освітою і підвідомчих їм установ і організацій.

Собівартість - це частина вартості, що включає вартість використаних матеріальних засобів і живої праці на створення відповідного обсягу послуг за визначений період часу.

Спеціальність – сукупність знань, умінь і навичок, отриманих у процесі цілеспрямованої підготовки і досвіду практичної роботи та підтверджених відповідним документом про освіту.

Спеціалізація – це набуття особою здібностей виконувати окремі завдання та обов'язки, які мають особливості, в межах спеціальності.

Стандарт вищої освіти – сукупність норм, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засіб діагностики вищої освіти та нормативний термін навчання.

Стажування – це закріплення на практиці знань і навичок, отриманих особою в процесі професійної підготовки та набуття досвіду виконання завдань та обов'язків певної спеціальності.

Студент (лат. studio – старання, вивчення, сумлінно працюючий, той, хто навчається) – особа, яка навчається у вищому навчальному закладі.

Студентське самоврядування – у вищих навчальних закладах створюються органи студентського самоврядування, які можуть мати різноманітні форми – сенат, парламент, старостат, студентські деканати, ради тощо. Рішення органів студентського самоврядування мають дорадчий характер.

Т

Трансфер кредитів – «перенесення кредитів» у розумінні визнання періодів навчання одного навчального закладу в інших навчальних закладах (або в закладах іншої країни), де були отримані (документовані) ці кредити.

Типи вищих навчальних закладів – університет, академія, інститут, консерваторія, коледж, технікум.

Тьютор – нова спеціалізація діяльності педагога, яка реалізується в умовах *дистанційної форми навчання*. Основними функціями тьютора є: надання консультаційної допомоги під час навчання, інформаційна підтримка процесу навчання, вирішення конфліктних проблем, які виникають у процесі навчання, адаптація студентів до нової форми навчання.

У

Університет (нім. Universitat – лат. universitas (universitatis) – сукупність) – багатопрофільний вищий навчально-науковий заклад, який реалізує освітні програми, пов'язані зі здобуттям певної вищої та післядипломної професійної освіти з широкого спектра напрямів (спеціальностей): із природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв. Він виконує *фундаментальні та прикладні* наукові дослідження, є провідним науковим та методичним центром у галузях своєї діяльності, має розвинену інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність. Можуть створюватися класичні та профільні

(технічні, економічні, педагогічні, медичні, аграрні, мистецькі, культурологічні та ін.) університети. Найбільш ємко і чітко фундаментальні принципи і призначення університетів визначені у *Великій Хартії університетів* (Magna Charta Universitatum), прийнятій у 1988 р.

Ф

Факультет – основний організаційний та навчально-науковий підрозділ (частина, відділ) вищого навчального закладу, де викладають певний цикл споріднених наукових дисциплін і готують фахівців відповідного профілю. Об'єднує відповідні кафедри і лабораторії. Керівництво факультетом здійснює декан.

Філія – місцеве відділення будь-якої установи, підприємства, організації тощо; відокремлений структурний підрозділ вищого навчального закладу, що створюється з метою забезпечення фахівцями місцевого ринку праці та наближення місця навчання студентів до їх місця проживання.

Формальне навчання – один із трьох сучасних типів навчання, відмінність яких визначається у документах ЄС, як правило, надається навчальними закладами або організаціями; структуроване з погляду цілей навчання та тривалості навчання, завершується присудженням свідоцтва про освіту. Формальне навчання є цілеспрямованим з погляду того, хто навчається.

Ц

Цифрові інфраструктури – комплекс технологій, продуктів та процесів, що забезпечують обчислювальні, телекомунікаційні та мережеві можливості електронної взаємодії, обміну даними, сигналами тощо. Цифрові інфраструктури є основою цифрової економіки.

Цифрова економіка розглядається як господарська діяльність, де ключовим фактором стають дані в цифровому вигляді, обробка великих обсягів і використання результатів традиційними формами господарювання, ефективність різних видів виробництва, технологій, обладнання, зберігання, продажу, доставки товарів і послуг.

Цифрові технології – це Інтернет речей, роботизація та кіберсистеми, штучний інтелект, великі дані, безпаперові технології, адитивні технології (3D-друк), хмарні та туманні обчислення, безпілотні та мобільні технології, біометричні технології, квантові технології, технології ідентифікації, блокчейн тощо.

Я

Якість освіти – інтегральна характеристика освітньої діяльності та її результатів. Як зазначається у «Всесвітній декларації про вищу освіту XXI століття» (1998 р.), якість у сфері вищої освіти є багатовимірною концепцією, яка повинна охоплювати усі її функції і види діяльності: навчальні й академічні програми, наукове дослідження й стипендії; укомплектування кадрами, учнями, матеріально-технічною базою; відповідність вищої освіти як соціальної системи соціально-економічним потребам, інтересам особи, суспільства і держави; сукупність якостей особи з вищою освітою, які відбивають її компетентність,

ціннісні орієнтації, соціальну спрямованість і обумовлюють здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства. Визначається як відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості..

Якість обслуговування характеризує споживчі і ринкові властивості послуги з погляду зручностей користування і ступені доступності послуг. Характеризується показниками: доступність засобів зв'язку, рівень розвитку мережі, тривалість роботи засобів зв'язку.

Навчальне видання

**ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ ОРЛОВ
ОЛЕНА АЛЬБЕРТІВНА КНЯЗЄВА
ГАЛИНА ВІКТОРІВНА ТОЛКАЧОВА**

ВСТУП ДО ФАХУ
Навчальний посібник
для здобувачів освітнього рівня «бакалавр»
за спеціальністю 051 – Економіка

Підписано до друку **11.07.2022.**

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг 9,75 друк. арк. Наклад 50 прим.

Зам. No 348128543/3
Надруковано у ФОП Бондаренко М.О.
м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60.
т. +38 048 700 11 55
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК No 4684 від 13.02.2014 р.